

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMI VE ULUSLARARASI HUKUK
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şenay DOĞAN

OCAK, 2012

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMI VE ULUSLARARASI HUKUK
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şenay DOĞAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hayati AKTAŞ

OCAK, 2012

TRABZON

ONAY

Şenay Doğan tarafından hazırlanan *İran'ın Nükleer Programı ve Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi* adlı bu çalışma 30/01/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda(oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Uluslararası İlişkiler Anabilim* dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Hayati Aktaş (Başkan)

.....

Yrd. Doç Dr. Faruk Ekmekçi

.....

Yrd. Doç Dr. Ali Cengiz Köseoğlu

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım. ... / .../...

Prof. Dr. Yusuf Şahin

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Şenay DOĞAN

30 Ocak 2012

ÖNSÖZ

Uluslararası ilişkilerde uyumsuzlukların barışçıl yöntemlerle çözümü, ilişkilerin işbirliği ekseninde geliştirilmesi genel kabul gören hedefler arasındadır. Bu çerçevede silahlanma olgusu bu yöndeki çabaları sekteye uğratan bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Genel silahlanma çabaları içerisinde konvansiyonel silahlanma çabaları kadar nükleer silahlanma çabaları da dikkati çeken bir ağırlık taşımaktadır. Özellikle bölgesel çatışma potansiyelinin yüksek olduğu durumlarda ve uluslararası terörizm olgusunun gündeme geldiği günümüzde nükleer silahların denetiminin giderek zorlanmış olduğu görülmektedir.

Nükleer silahların devletlerin askeri envanterleri içinde yer almaya başladıktan sonra ilk ve son kez kullanıldığı Hiroşima ve Nagazaki’de bıraktığı korkunç etkileri, bu silahların nedenli büyük bir caydırma aracı ve ne denli büyük bir tehlike olduklarını göstermiştir. Ortaya çıkışıyla birlikte ülkelerin tüm gündemini meşgul eden nükleer silahların; gücü, etkisi ve tesiri sahip olsun olmasın her devletin, her bölgenin, her kıtanın kısa tüm dünyanın sorunu haline gelmiştir. Bu muhteşem ve bir o kadarda korkunç silahların devlet politikalarına, bölge politikalarına ve uluslararası politikalara etkileri de savaş alanlarına bıraktığı etki gibi ani ve kalıcı olmuştur. Özellikle de İran’ın nükleer faaliyetleri uluslararası arenada büyük etki yaratmıştır.

Yüksek lisans tezimin oluşturulmasında yaptığı yardımlarla çalışmalarımı yönlendiren ve desteklerini esirgemeyen tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Hayati Aktaş’a teşekkür ederim. Ayrıca Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca değerli bilgilerinden yararlandığım ve üzerimde emeği olan tüm hocalarıma teşekkür ederim. Son olarak, çalışmam sırasında benden manevi desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Şenay Doğan
Ocak, 2012

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NÜKLEER SİLAHLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÜLKELERİN SİLAH EDİNME ÇABALARI.....	3-32
1.1. Nükleer Silahların Tanımı.....	3
1.2.Nükleer Silahların Tarihçesi.....	6
1.3. Nükleer Silahlar Konusunda Çalışma Yapan Ülkelerin Durumu.....	9
1.3.1. Yasal Olarak Nükleer Silaha Sahip Olan Ülkeler.....	9
1.3.1.1. Amerika Birleşik Devletleri.....	9
1.3.1.2. SSCB-Rusya Federasyonu.....	13
1.3.1.3. İngiltere.....	16
1.3.1.4. Fransa.....	17
1.3.1.5. Çin.....	18
1.3.2. Nükleer Silahlar Konusunda Çeşitli Faaliyetleri Olan Ülkeler.....	20
1.3.2.1. Kuzey Kore.....	20
1.3.2.2. Japonya.....	22
1.3.2.3. Güney Afrika.....	23
1.3.2.4. Libya.....	24
1.3.2.5. İsveç.....	26

1.3.3. Nükleer Silahlanmanın Önlenmesi Antlaşmasına (NPT) İmza	
Atmayan Ülkeler.....	27
1.3.3.1. İsrail.....	27
1.3.3.2. Hindistan ve Pakistan.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

2. İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMI VE ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	33-103
2.1. İran'ın Nükleer Programı.....	33
2.1.1. İran'ın Nükleer Enerji ve Silahlanma Gereksinimi.....	33
2.1.2. İran'ın Nükleer Çalışmalarının Tarihsel Arka Planı.....	36
2.1.2.1. Devrim Öncesi Nükleer Çalışmalar.....	36
2.1.2.2. Devrim Sonrası Nükleer Çalışmalar.....	37
2.1.2.3. İran'ın Nükleer Çalışmalarını Sürdürdüğü Tesisler.....	43
2.1.2.4. İran'ın Balistik Füze Programı.....	44
2.1.3. İran'ın Nükleer Çalışmalarında Destek Aldığı Ülkeler.....	47
2.1.3.1. İran-Rusya Nükleer İşbirliği.....	47
2.1.3.2. İran-Çin Nükleer İşbirliği.....	53
2.1.3.3. Avrupa Birliği Ülkeleri ile İşbirliği.....	56
2.1.3.4 Diğer Ülkelerin Tutumu.....	59
2.1.3.4.1. Türkiye'nin Tutumu.....	59
2.1.3.4.2. Komşu Devletlerin Tutumu	62
2.1.3.4.3. İsrail'in Tutumu.....	64
2.2. İran'ın Nükleer Programının Hukuksal Boyutu.....	67
2.2.1. Uluslararası Hukuk ve Nükleer Silahlar	67
2.2.1.1. Nükleer Silahlarla İlgili Anlaşma ve Uygulamalar.....	72
2.2.1.2. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu.....	75
2.2.1.3. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması - NPT	78

2.2.2. İran-Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu İlişkileri	82
2.2.3. İran-Birleşmiş Milletler İlişkileri.....	88
2.2.4. İran'ın Nükleer Programı ve NPT.....	99
SONUÇ.....	101
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	104
EKLER.....	111
ÖZGEÇMİŞ.....	120

ÖZET

20. yüzyılın en önemli buluşlarından biri şüphesiz nükleer enerjinin kullanılabilir hale getirilmesidir. Bilim adamlarının çabaları ile ortaya çıkartılan ve diğer yer altı enerji kaynaklarının tükenmesine alternatif olarak gösterilen bu buluş; insanlığın yararına kullanılması planlanırken birden karşımıza insanlığı yok edebilecek güçte bir silah olarak çıkmıştır.

1980’li yıllara gelindiğinde İran’ın nükleer alanda kendisini geliştirmesi ve giderek nükleer silah elde edebilecek duruma geldiğinin fark edilmesiyle “büyük” güçlerin hedef alanı haline gelmiştir. Özellikle Soğuk Savaş döneminden sonra tek süper güç haline gelen ABD’nin oluşturduğu yeni dünya düzeninde nükleer güce sahip bir İran’ın varlığı kabul edilemez hale gelmiştir.

İran’ın nükleer güç edinirken, bunu enerji olarak mı yoksa kitle imha silahı olarak mı kullanacağı önemlidir. Batılı güçlerden doğrudan tehdit algılayan İran, nükleer güç sayesinde kendini daha güvende hissetmeyi amaçlamaktadır. İran’ın bu çabaları öncelikle nükleer gücün enerji olarak değil de, nükleer silah olarak kullanmaya çalışmakta olduğu kanısı yaratmaktadır. Bunun da bölge için büyük tehlikeler yaratacağı daha şimdiden görülmektedir. Özellikle de radikal bir yönetime sahip olan İran’ın edineceği nükleer güç büyük tehlikeler yaratacaktır. Bu durumda da uluslararası denetim çok büyük önem kazanmaktadır. Özellikle de UAEK’nun denetimlerinin büyük önemi vardır. Bu araştırmada da bu konular detaylı olarak araştırılmıştır. Denetimlerin sonuçları aşama-aşama belirtilmiştir. Geline son durum ve tarafların yaklaşımları tezde incelenmiştir. BM Güvenlik Konseyinin İran’la ilgili vermiş olduğu karar ve karar sonrası yaşanan gelişmeler de tezde yerini bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İran, ABD, Nükleer Silahlanma, Uluslararası Hukuk, Nükleer Yayılmanın Önlenmesi.

ABSTRACT

One of the most important invention of the 20th century is usage the nuclear power. This invention is used for alternative of other sources of the under ground energy. Scientist invent this power for humanity useful, suddenly we under stand the power has got a huge power which destories the world.

At the end of the 1980s, Iran is the next target of the“big powers” because of its rising nuclear power. Especially, after the Cold War the U.S.A is the most powerfull country of the world. New World Order is established by the U.S.A and it doesn't accept any country opposite to it.

Important is that, for what Iran tried for getting nuclear power; as a nuclear energy or nuclear weapons? Right now Iran perceiving threaten from some western and neighbor countries. Some countries utilized that Iran want to use this power as a Mass Destruction Weapons and this will create new threats for the regions. Especially fundamental Iran's government and regime are basic of doubt international organizations and western countries. For that international control very important right now. I have been enquired this topic detailing in this thesis. Result of IAEA controls have been informed step by step in my thesis. Actually UN Security Council's resolution about Iran has been observed in this thesis.

Keywords: Iran, USA, Nuclear Armament, International Law, Nuclear non-proliferation

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Nükleer Fisyonun Oluşumu.....	3
2	Nükleer Füzyon Reaksiyonu.....	4
3	İran'ın Nükleer Haritası.....	40
4	İran'ın Mevcut ve Olası Balistik Füze Sistemlerinin Tahmini Menzili....	46

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB : Avrupa Birliği
- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
- BM : Birleşik Devletler
- CENTO : (Central Treaty Organization) Merkezi Antlaşma Örgütü
- IAEK : İran Atom Enerjisi Kurumu
- KİS : Kitle İmha Silahı
- KW : Kilowatt
- MAUD : (Military Application of Uranium Detonation) Uranyum Patlamasının Askeri Uygulaması
- MW : Megawatt
- NPT : (Treaty on Non-Proliferation of Nuclear Weapons) Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması
- OPEC : Organization of The Petroleum Exporting Countries Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği
- RF : Rusya Federasyonu
- SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- UAD : Uluslararası Adalet Divanı
- UAEK : Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

GİRİŞ

İran, son aylarda konuşulan en önemli ülke haline gelmiştir. Hatta İran'ın nükleer programı neredeyse yirmi yıldır uluslararası gündemin ilk sıralarında yer almaktadır. Bu durum büyük ölçüde İsrail, Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'nin İran'ın nükleer programının silah yapmaya dönük olduğu iddiasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu ülkeler İran'ın nükleer programının yalnızca kendi güvenlikleri için değil, komşuları, bütün Ortadoğu bölgesi ve uluslararası sistem için tehdit olduğunu ileri sürmektedir. Bu iddiaya dayanarak adı geçen ülkeler İran'ın nükleer programının durdurulması amacıyla İran üzerinde büyük bir baskı kurmaya çalışmış ve bu amaçla BM Güvenlik Konseyi'nden İran aleyhine bazı yaptırım kararlarının çıkmasını sağlamışlardır.

11 Eylül olayı ve sonrasında ABD'nin saldırganlaştığı bir dönemde İran'ın nükleer çalışmalarına hız vermesi dünyada büyük bir endişeye sebep olmuştur. İran'ın devlet kimliği, bölgesel arayışları ve küresel sistemdeki duruşu söz konusu sorunu daha da karmaşıkları ve hassaslaştırmaktadır. İran'ın Şii mezhebine dayalı bir devlet olması, dinsel kimliğini bölgede yayma eğilim ve isteği, İsrail ve ABD ile olan ilişkisi ve ABD'nin terörist olarak adlandırdığı gruplarla olan yakın ilişkisi İran'ın nükleer çabalarına dünya nezdinde çok farklı bir önem ve anlam yüklemektedir.

İran nükleer konusundaki resmi görüşünü (devlet yetkililerinin açıkladığı) nükleer enerji ve nükleer silah ayrımı esasında belirtmektedir. İran, nükleer politikasında nükleer silah ve nükleer enerji arasında ayırımın dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. İran nükleer enerji elde etmek istediğini açıkça bildirmektedir. İran'a göre nükleer enerjiye sahip olmak bir haktır ve bu haktan vazgeçmek istememektedirler. İran nükleer enerjiyi teknolojik gelişmenin, özellikle de tıp, tarım ve elektrik üretiminin temeli olarak nitelendirmekte ve bu enerjiye barışçıl amaçlarla kullanma hedefi doğrultusunda sahip olmak istemektedir ya da en azından söylemleri bu yöndedir.

Bu çalışmada İran'ın nükleer faaliyetlerinden bahsedilmeden önce konunun tam olarak anlaşılması amacıyla birinci bölümde nükleer silahların tanımı, tarihsel gelişimi ve nükleer çalışmalar yapan ülkelere bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise öncelikle İran'ın dünden bugüne nükleer faaliyetleri ve bu çalışmalarını sırasında yardım aldığı ülkelere

değinilmiş; sonrasında uluslararası hukukta nükleer silahların yerinden, Nükleer Silahların Yayılması Antlaşması ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ve İnan'ın bunlarla ilişkilerinden bahsedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NÜKLEER SİLAHLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÜLKELERİN SİLAH EDİNME ÇABALARI

1.1 Nükleer Silahların Tanımı

Çağdaş fizikteki gelişmelerin sonucu olarak yirminci yüzyılın ortalarında doğan nükleer teknoloji, bilimsel açıdan çok önemli devrimsel bir gelişmeyi temsil etmektedir. Ancak nükleer enerjinin barışçıl amaçlı kullanımına yönelik teknolojilerin paralelinde, nükleer silah teknolojisi de geliştirilmiş ve giderek daha karmaşık ve etkin hale getirilmiştir. Hatta sivil amaçlı nükleer güç teknolojisinin, nükleer silah elde etmeye yönelik çabaların bir yan ürünü olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

Genel olarak enerjisini nükleer reaksiyonlardan alan, konvansiyonel bir silaha oranla çok büyük etkileri olan nükleer silahların, zaman zaman değişik tanımları da yapılmaktadır. Yapılan tüm tanımların ortak olarak değindikleri özellikleri bakımından nükleer silahlar, enerjisini atom çekirdeğinin fisyon, füzyon gibi nükleer reaksiyonlardan alan, patlama özelliğinin dışında çok kısa bir sürede büyük bir yeryüzü parçasını etkileyebilen, ısı, radyasyon ve basınç gibi ölümcül etkileri olan ve etkilerinin bir kısmının onlarca yıl devam ettiği, çok güçlü bir silah çeşidi olarak tanımlanabilmektedir.

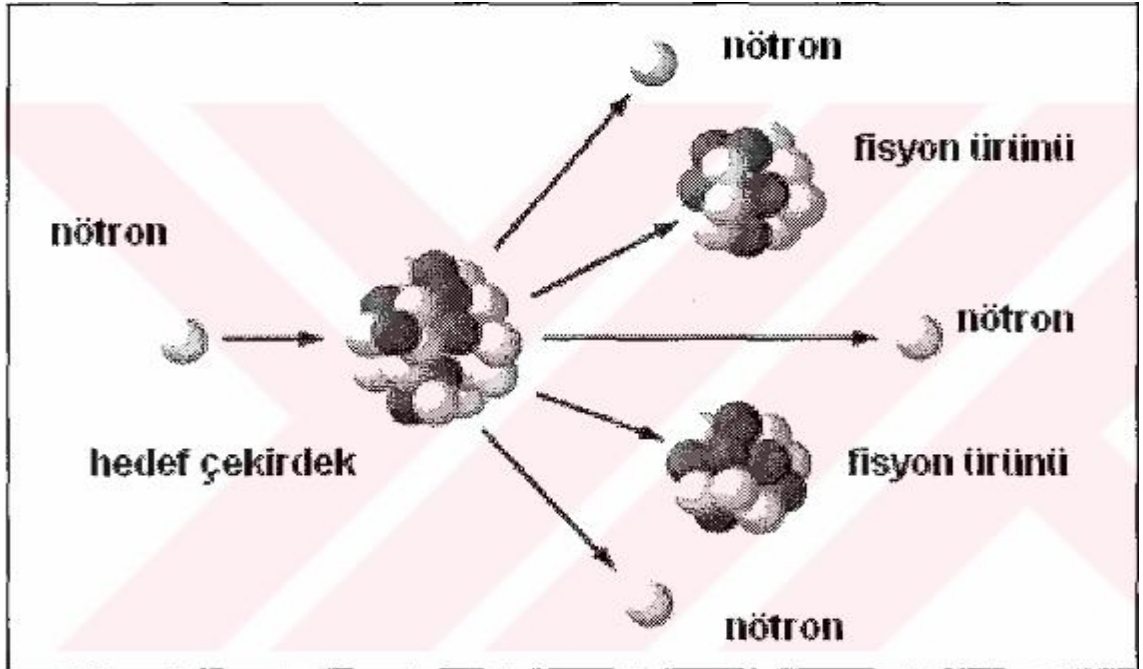
Nükleer silahlar ortaya çıktıktan çok kısa bir süre sonra oldukça farklı şekillerde kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar uçaktan atılan veya füze ile sevk edilen bir bomba, obüsle fırlatılan bir mermi, denizaltı veya su üstü gemilerine karşı kullanılan torpido, su bombası veya deniz mayını şeklinde kullanılmışlardır (Özden,1983: 56). Teknolojide yaşanan büyük ilerlemelerle birlikte, bugün nükleer silahlar genel olarak, özellikle belirli askeri hareketler için tasarlanmış değişik nükleer silah türlerini kapsayan çok karmaşık silah sistemlerinden, büyük sayılardaki kent sakinlerini öldürmek için tasarlanmış, daha az verimli olmasına karşın yine de ölümcül

olan nükleer patlayıcılara kadar değişen geniş bir yelpazede yer almaktadır (Brezezinski, 2005: 27).

Her ne şekilde kullanılırsa kullanılsın, nükleer silahların dayandığı temel nükleer olaylar ve bu nükleer olayların sınıflandırılması değişmemektedir. Bütün nükleer silahlar, fisyon ve füzyon denilen iki temel olaya dayanmaktadır. Zaten genel anlamıyla nükleer enerji de atom çekirdeklerinin fisyon ve füzyon adı verilen reaksiyonlarından elde edilmektedir.

Fisyon bir nötronun, uranyum gibi ağır bir element atomunun çekirdeğine çarparak yutulması, bunun sonucunda bu atomun kararsız hale gelerek daha küçük iki veya daha fazla farklı çekirdeğe bölünmesi reaksiyonudur. Bu nötronun yutulması ile başlayan fisyon tepkimesi sonucunda, büyük miktarda enerji ile birlikte, birden fazla nötron ortaya çıkar. Çekirdek tepkimeleri sonucunda açığa çıkan enerji, kimyasal tepkimelere göre yaklaşık bir milyon kat düzeyinde daha fazladır.

Şekil 1: Nükleer Fisyonun Oluşumu

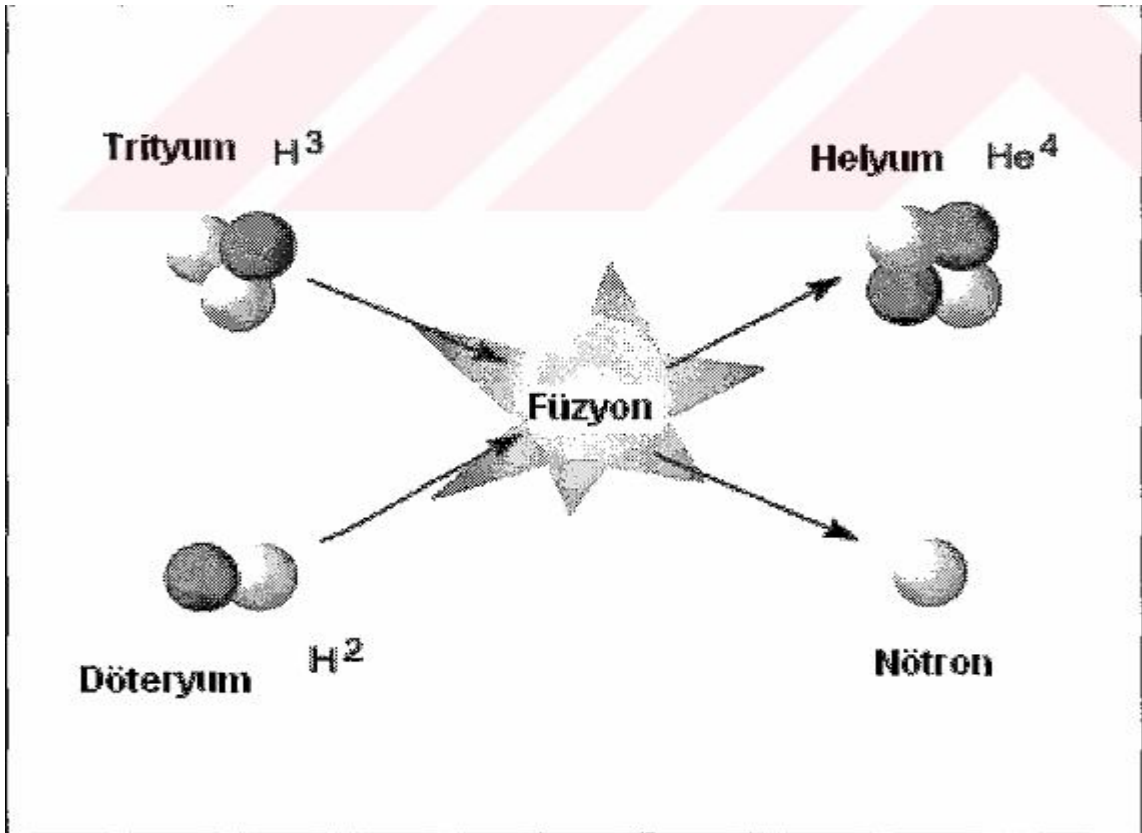
Kaynak: Nuclear Fission Basics

<http://www.atomicarchive.com/Fission/Fission1.shtml>, 9 Kasım 2011

Fisyon sonucu oluşan nötronlar da başka atomların çekirdekleri ile etkileşerek aynı işlemi tekrar etmektedir. Böylece ortaya çıkan enerji ve nötron sayısı giderek artmakta ve fisyon ürünleri çoğalmaktadır. Bu sürece zincirleme fisyon reaksiyonu adı verilmektedir. Bu reaksiyon zinciri nükleer reaktörlerde kontrollü şekilde gerçekleştirilerek ısı veya elektrik enerjisi, kontrolsüz şekilde gerçekleştirilerek de nükleer silahlar elde edilmektedir.

Füzyon hafif radyoaktif atom çekirdeklerinin birleşerek daha ağır atom çekirdeklerini meydana getirmesi olayıdır. Bu işlem sonucunda çok büyük miktarda enerji ortaya çıkmaktadır. Güneşte veya pek çok yıldızda enerji oluşumu bu şekilde gerçekleşmektedir. Ancak füzyon teknolojisinde birçok sorunla karşılaşmış ve fazla bir ilerleme kaydedilememiş olup, halen üzerinde çalışılmaktadır. Öte yandan fisyonla ilgili geçen zamanda birçok gelişme kaydedilmiştir.

Şekil 2: Nükleer Füzyon Reaksiyonu

Kaynak: Nuclear Fusion,

<http://www.atomicarchive.com/Fussion/Fussion1.shtml>, 9 Kasım 2011

Genel olarak nükleer silahları şu şekilde tasnif etmek mümkündür: atom bombası, hidrojen bombası ve nötron bombası (Durmuş, 2006: 5–8).

1.2. Nükleer Silahların Tarihçesi

Nükleer enerji, hiç kuşkusuz yirminci yüzyıla damgasını vurmuş enerji türlerinin başında gelmektedir. Başlangıçta birbiriyle alakalı görünmeyen bilimsel araştırmalar daha sonra farklı bilim adamları tarafından bir araya getirilerek dünya dengelerini altüst eden ve yeni enerji açılımları sağlayan bir güç olarak ortaya çıkmıştır.

İnsanlık tarihi için çok önemli bir keşif olan atomun parçalanması fikri Eski Yunan'a kadar uzanmaktadır. Milattan önce 400 yıllarında, bir Yunan düşünürü olan Demokritos tüm maddenin bölünemeyen en küçük parçacıklardan meydana geldiğini öne sürmüştür. Buna Yunanca bölünemeyen anlamına gelen “atomos” demiştir. Batı dillerindeki atom sözcüğü buradan türemiştir.

Atomun parçalanması çalışmalarında bilinmeyeni öğrenme isteğiyle çıktıkları yolda insanlığı ne denli dehşet verici bir güçle tanıştıracaklarından haberdar olmayan bilim adamları, bu deneylerin sonucuna ulaşır durumun vahametini anladıklarında ise çok geçti. Tabii ki, yapılan bu araştırmalar ve deneyler insanlık yararına yapılmıştı. Fakat gerek atomun bölünmesi çalışmalarının yapıldığı dönemde uluslararası konjonktürün çatışma ve savaş safhasında olması, gerekse ortaya çıkan enerjinin büyüklüğü yanında bu enerjinin yıkımının da en az enerjinin kendi kadar muazzam olması genel olarak akıllara bu buluşun askeri amaçlı olarak kullanılma olasılığını getirmiştir. Hatta nükleer enerjinin askeri amaçla kullanılması fikri, bilim adamlarının araştırma sonuçlarını alır almaz aklına gelen ilk şey olduğu söylenebilir. Mesela Einstein atomun parçalanması sonucu ortaya çıkan enerjinin silah amaçlı kullanılması çalışmalarında direkt olarak bulunmuş hatta ABD hükümetini yönlendirmiş ve harekete geçirmiştir. Üstelik bu gücün bir silah olarak kullanılabileceği fikrine de ilham kaynağı olmuştur (Dikbaş, 2006: 211).

Her ne kadar bugün atom ve nükleer kavramları akıllara atom bombaları, toplu yıkım ve ölümler gibi olumsuz örnekler getirirse de aslında bu unsurların insanoğlunun enerji, tıp, güvenlik ve bilimsel araştırmalardaki gerekliliği bakımından önemli bir faktör

olduğunu da unutmamak gerekir. Bunun gibi bir buluşu insanlığın menfaatine kullanıp kullanmamak yine insanoğlunun tercihi olduğundan böyle bir güç, yok etme amaçlı kullanılıyor diye bu buluşu ortaya çıkararak bilim adamlarını suçlamak anlamsız olacaktır. Burada günümüz ünlü fizikçilerinden Stephen Hawking'in "*Atom bombası için Einstein'ı suçlamak, yerçekimi nedeniyle düşen uçaklar yüzünden Newton'u suçlamaya benzer*" sözünü hatırlatarak durumun bilim çevresiyle alakalı olmayıp insanoğlunun hırs ve istekleriyle alakalı olduğunu belirtmek gerekir

(http://www.quotationspage.com/quotes/Stephen_hawking/).

17. yüzyılın İngilteresi'nde Isaac Newton Yunan dönemi buluşu olan atomu tekrar bilimin gündemine sokmuştu. 1800'lü yılların başında İngiliz bilim adamı Michael Faraday atomun da kendi içinde elektron denilen parçacıklardan oluştuğunu öne sürmüştür. 20. yüzyıl başında Curie ve Becquerel radyoaktiviteyi keşfeder. Yine aynı yıllarda Danimarkalı bilimci Niels Bohr ve Yeni Zellandalı bilimci Ernest Ruherford atom modelini kavramsallaştırırlar. 1905 senesinde Albert Einstein izafiyet teorisini ortaya koyar ve maddenin enerjiye dönüşebileceğini kanıtlar. 1932'de İngiliz bilimci James Chadwick nötronu keşfeder. Atom çekirdeğinin nötronlarla çarpılarak çekirdek bölünmesi yapılabileceğini ortaya koyar. 1934 yılında İtalyan bilim adamı Enrico Fermi Roma Üniversitesi laboratuvarında uranyum atomunun çekirdeğini bölmeyi gerçekleştirir.

Aynı yıllarda Avrupa'da politika kazanları da kaynamaya başlamıştır. 1933'de Almanya'da Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelmesi ve Almanya'nın Hitler'in otoriter yönetiminde hızla silahlanmaya başlaması dünyada savaş bulutlarının toplanmasına yol açmıştı. Bu arada Macar bilim adamı Leo Szilard Avrupa'daki meslektaşlarını çalışmalarına oto sansür uygulamaları konusunda uyarıyordu, zira Hitler Almanya'sı için çalışan bilimciler de konu üzerinde çalışmaya başlamışlardı, ona göre bilginin yayılması mutlaka önlenmeliydi. Bu arada Avrupa'daki Nazizm ve Faşizmden kaçan Yahudi kökenli bazı bilim insanları İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ne göç ediyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra Albert Einstein ve Leo Szilard Amerikan Başkanı Roosevelt'e bir mektup yazdılar. Mektupta zincirleme reaksiyonunun askeri amaçlarla kullanımın potansiyelinden bahsediliyordu. Bu sahada Nazi Almanya'sının da çalıştığını belirten bilimciler Amerika Birleşik Devletleri'nin de bu yarışta geri kalmaması gerektiğini özellikle vurguluyorlardı. Başkan Roosevelt bunun üzerine harekete geçti ve

ABD, Belçika Kongosu'ndaki uranyum yataklarına ve 120 tonluk uranyum cevherine el koydu.

1940 yılında müttefikler Nazi Almanya'sından kaçan bilim insanlarından Almanya'nın da bomba projesi üzerinde ilerlediğini öğrendiler. 1941 yılında ABD'de Berkeley Üniversite'sinde fizikçiler plütonyum adını verdikleri radyoaktif bir element ürettiler. 1941 yılında Britanya'nın en seçkin bilim insanlarından oluşan MAUD komitesi bir atom bombası imalinin teorik olarak mümkün olduğunu, askeri olarak savaşın galibini belirleyici bir silah olacağını ve gelecekte hiçbir ulusun böyle bir silahtan mahrum olma riskine giremeyeceğini belirten bir rapor hazırladı. Britanya bu aşamada atom bombası teknolojisinde ABD'den ilerdeydi, ancak aynı zamanda Britanya savaş yorgunuydu ve İngiliz Adaları ve sanayi tesisleri Almanların yoğun bombardımanına uğruyordu. Bu koşullar altında proje İngiltere'de gerçekleştirilemezdi. ABD ise okyanuslarla korunduğundan daha güvenli bir merkezdi. Amerikalı bilim çevreleri İngilizlerin projelerini öğrenince harekete geçmeye karar verdiler. Çünkü bu tarih itibariyle bomba yapımı bir lüks değil Nazi Almanya'sının rekabeti göz önüne alındığında gereklilik olarak algılanıyordu. Çünkü Hitler'in diktasındaki Nazi Almanyasının nükleer silahlarla donandığında bunları kullanmaktan çekinmeyeceği, hatta bunlar sayesinde dünya savaşının sonucunun Almanya lehine dönebileceği öngörülmüyordu (Lamont, 1965'ten aktaran: İşbilen, 2008: 5–7).

Einstein'ın uyarı ve ikazları sonucunda başlatılan araştırmaların ardından insanlık nükleer silahlarla ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'nin öncülüğünde İngiltere ve Kanada'nın da katıldığı Manhattan Projesi sonucu 16 Temmuz 1945 yılında tanışmıştır. Bu tarihte Trinity (Hıristiyan inancında teslis üçlüsüdür; baba, oğul ve kutsal ruhu ifade etmek için kullanılır) adı verilen deneme yapılarak dünyanın ilk nükleer bombası New Mexico eyaletinin Alamogordo kenti yakınlarında patlatılmıştır. Daha sonra da ülkelerin ardı ardına yaptığı denemelerle 1949'de Sovyetler Birliği, 1952'de İngiltere, 1960'da Fransa ve 1964'de Çin'de bu silahlara sahip olmuş ve daha sonra hidrojen bombasının da denenmesiyle bu silahlar daha da geliştirilmiş ve sayısı artmıştır. Bu ülkelerden sonra da 1974'te Hindistan nükleer denemelerde bulunmuştur. Bunun üzerine Pakistan da hemen nükleer araştırmalara başlamış ve o da 1998'de ardı ardına denemeler yaparak bu silahlara sahip olanlar arasına adını yazdırmıştır (Gerger, 1984,s.50–60).

1.3. Nükleer Silahlar Konusunda Çalışma Yapan Ülkelerin Durumu

1.3.1. Yasal Olarak Nükleer Silaha Sahip Olan Ülkeler

Nükleer silahlar konusu geçmişten günümüze kadar olan süreç içerisinde gözden geçirildiğinde belli başlı ülkelerin ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. 1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Antlaşma beş ülkeyi (ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin) nükleer silaha sahip ülkeler olarak sayarken; altı ülke (Arjantin, Brezilya, Hindistan, İsrail, Pakistan ve Güney Afrika) eşik ülkeler olarak sayılmıştır. Bu görüşmeler esnasında diğer altı ülke de (İran, Irak, Libya, Tayvan, Kuzey ve Güney Kore) zaman zaman değişen ölçülerde şüpheli ülkeler olarak kabul edilmiştir.

Nükleer silah olgusunun, savaş ve güç mücadelelerinin ister görünen, isterse esas nedeni olsun büyük bir anlam ifade ettiği gerçektir. İlk olarak şunu ifade etmek gerekir ki bugün bizim nükleer silahlar ve onların uluslararası ilişkileri nasıl şekillendirdiğine ilişkin bilgi ve görüşlerimiz, ağırlıklı olarak Soğuk Savaş yılları boyunca ABD ve SSCB arasında yaşanan gelişmelere dayanmaktadır. Bu iki ülkeyi merkeze oturtuktan sonra, diğer ülkeleri nükleer silah elde etmeye iten nedenler ile nükleer silahlar konusunda aksi yönde karar alan ülkelerin, politikalarını hangi nedenlere dayandırdıklarının bilinmesi gerekmektedir. Zira bir ülke için geçerli olan şartlar, bir başkası için geçerli olmamakta ve böylesine önemli bir konuda genel geçer varsayımlar yürütmek zor bir hal almaktadır.

1.3.1.1. Amerika Birleşik Devletleri

- Nükleer silah sayısı: 10.640
- Nüfus: 304 milyon (<http://www.whitehouse.gov/fsbr/demography.html>)
- Savunma bütçesi: 529 milyar dolar
(<http://www.whitehouse.gov/omb/budget/fy2008/defense.html>)
- NPT'yi onay tarihi: 1970

Şüphesiz nükleer silahlar konusunda ilk akla gelen ülke ABD'dir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile SSCB'nin hukuki varlığının ortadan kalkmasının ardından oluşan global güç boşluğunu tek başına dolduran ve günümüzde de tek süper güç olarak nitelenen

ABD, gerek nükleer faaliyetleri ile gerekse tüm dünyadaki nükleer çalışmaların kontrol edilmesi konusunda öne çıkan ülkelerin başında gelmektedir. Bu durum uluslararası örgütlerde ABD ağırlığının açıkça hissedilmesinin yanı sıra ABD'nin kendi içinde yaptığı nükleer çalışma ve sahip olduğu nükleer silahların sayısının devasa boyutlarda olmasından da ileri gelmektedir. Aynı zamanda küresel anlamda tek süper güç olma özelliğini yitirmek istemeyen ABD, diğer bölgesel güçlerin bu alandaki bütün faaliyetlerini ve meydana gelen belli başlı gelişmeleri yakından takip etmek ve istediği noktada etkileyebilmek amacını taşıyan politikalar yürütmektedir.

Bu noktadan hareketle dünyadaki ilk nükleer çalışmalardan başlayarak günümüze kadar geçen süre zarfında ABD'nin nükleer faaliyetleri, diğer ülkelerinkinden hep bir adım önde gitmiştir. Ancak SSCB'nin bu genellemeyi Soğuk Savaş sürecince zaman zaman bozduğu, nükleer denemeler yaptığı ve nükleer silah sayısını arttırdığı söylenebilir. Diğer yandan, günümüzde de olduğu gibi, ABD'nin birçok alanda lider olma eğiliminin paralelinde, uluslararası antlaşmaların belirleyicisi ve denetleyicisi olma yönünde de öne çıktığı görülmektedir.

ABD'nin nükleer silahları tekeline alma yönündeki çalışmaları İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar uzanmaktadır. Yeni yaratılan teknolojiyi yalnız kendi tekeline tutmak kararında olan Amerika, Almanya'nın işgali sırasında dostlarının bazı atomsal bilgilere veya malzemelere ulaşmalarını önlemek için cesur bir hareket planlamıştır. Fransız, İngiliz ve Rus işgali altında kalacak bölgeleri onlarla yaptığı antlaşmalardaki taahhütlerine aykırı olarak onlardan önce taramıştır (Özden, 1983: 487). İşte bu gibi olaylar açıkça göstermektedir ki, ABD diğer devletlerin nükleer teknoloji gibi hayati öneme sahip olan bir konuda, değil kendisini geçmelerine, kendisine yaklaşmalarını dahi istememiştir. Buna rağmen teknoloji ve iletişimin olağanüstü boyutlarda aşama kaydetmeye başlaması ile birlikte, bilgi ve kaynakların herhangi bir devletin tekeline kalması düşünülemez hale gelmiştir.

Nükleer silahların yayılması ve bu konuda bir silahlanma yarışının tırmanmasına temelde Rus-Amerikan mücadelesi sebep olmuştur. Atom bombasının Japonya'da kullanılmasından sonra belli bir süre ABD, böylesine büyük bir teknolojiye sadece kendisini sahip olarak görmüştür. Ancak Amerikan casus uçaklarının çektiği hava

fotoğrafları ile SSCB'nin Küba'ya çeşitli füzeler yerleştirdiği fark edilmiş ve bu olay hem ABD'de şok yaratmış hem de iki ülke arasında diplomatik krize sebep olmuştur. O güne kadar hep kendi kıtası dışındaki olaylara müdahale eden ABD, ilk defa kendi ülkesi bu denli sıcak bir tehditle karşı karşıya kalınca sarsılmıştır. Ayrıca Küba Füze Krizi, Amerikalı politikacılara bir gün nükleer silahların namlularının kendilerine dahi dönebileceğini de göstermiştir. Bu olay sadece meydana getirdiği diplomatik kriz açısından değil aynı zamanda ABD'nin güvenlik algılaması ve savunma anlayışını derinden etkilemesi bakımından da oldukça önemlidir.

Soğuk Savaş yıllarındaki ABD Dış Politikası iki ana tema ile karakterize edilebilir. Birincisi ABD ile Sovyetler arasındaki bir sıcak savaşın önlenmesi diğeri ise Sovyetleri çevreleme politikasıdır. Soğuk Savaş yıllarında yapılan bütün faaliyetlerin ana fikri Sovyetlerin herhangi bir gelişme karşısında, ABD'ye saldırmaktan caydırılması ve hatta Sovyetlerin bunun dışındaki politikalara zorlanması şeklinde göze çarpmaktadır.

Her ne kadar Soğuk Savaş yıllarında sıcak çatışmalar yaşanmadıysa da ellerin tetiklerden de fazla uzaklaştığını da söylemek pek doğru olmasa gerek. Bu dönemde Vietnam, Kore gibi bölgelerde iki süper gücün çıkarları ciddi biçimde çatışmış, ancak hiçbir problem onları nükleer silah kullanmaya kadar götürmemiştir. Çünkü her iki taraf da nükleer bir savaştan kazanan olarak çıksa da çok büyük yaralar alacağına farkında idi. Ancak yapılan her türlü müzakerenin ve politik girişimin nükleer silahların gölgesi altında yapıldığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

Bugün için, nükleer güce sahip olmayan ülkelerin nükleer çalışmalar yapması ve devlet dışı aktörlerin nükleer silah yapımında kullanılan hammaddeleri elde etmeleri ABD ulusal güvenliği için en tehlikeli konu olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu konuda her ülkenin aynı ölçütlerde değerlendirilmeye tabi tutulmadığı görülmektedir. Örneğin, İran ve Kuzey Kore özellikle şüphe uyandıran nükleer çalışmaları nedeniyle ABD tarafından kritik ülkeler olarak değerlendirilirken, İsrail'in nükleer gücü ile ilgili herhangi bir rahatsızlık ifade edilmemektedir.

ABD'nin günümüzdeki nükleer politikasını kısaca iki başlık altında toplayabiliriz:

1. Daha önce nükleer güç olmayan bir devletin nükleer silaha sahip olmasının engellenmesi;
2. Nükleer güçle ilgili materyallerin herhangi bir terörist grubun eline geçmesinin engellenmesidir.

Bu amaçların gerçekleştirilmesi için de şu tedbirlerin alınması öngörülmektedir:

1. Kuralları güçlendirmek. Uluslararası kontrol ve denetim sistemlerini kuvvetlendirmek.
2. Nükleer maddelerin taşınmasının yakalanması için sıkı işbirliği geliştirmek.
3. Dünya genelinde nükleer maddeleri ve uzmanlığı denetim altında tutmak.
4. Seçeneklerin açık olmasını sağlamak. Yani bu konuda olumlu ve olumsuz davrananların karşılaşılabilecekleri durumu bilmelerini sağlamak.
5. Deneme araçlarını geliştirmek. İnsan kaynaklarını, teknik ve analitik araçları geliştirerek bu konudaki faaliyetleri ortaya çıkarmak.
6. Değişik bakış açıları ile ilgilenmek. Değişik ülkelerin bu konulardaki bakış açılarını ve kararlılıklarını temin etmek ve devamlılığını sağlamak.
7. Müttefiklere güven vermek. Nükleer güce sahip olmayan dost ülkelere ABD'ye güvenebileceklerine dair güven vermek (Wilson, 2005'ten aktaran: Salih, 2006: 54).

Genel olarak ABD doktrinleri içerisinde ifade edilen bu amaçların birçoğu aslında sadece ABD ile de sınırlı değildir. Nükleer silah sahibi tüm ülkelerin ve NPT'ye imza atan ülkelerin genel hatlarıyla aynı amacı taşıdıkları değerlendirilmektedir.

Mevcut konjonktürde ABD, nükleer silahları psikolojik baskı aracının yanında direk politik araç olarak da kullanmaktadır. Japonya, İsrail, Güney Kore ve Ukrayna gibi ülkeleri nükleer savunma şemsiyesi altına alarak bu ülkelerin politikalarını istediği gibi şekillendirmektedir. Diğer yandan teröre destek vermediğine inandığı ülkelerin nükleer enerjiyi kullanmalarında çeşitli şekillerde yardımlar öngörmekte ve nükleer teknoloji imkanı sağlamaktadır. Bu bağlamda İran ile ilgili olarak yoğun bir biçimde eleştirilere devam ederken, diğer yandan, NPT'yi imzalamayan Hindistan ile nükleer enerji faaliyetlerini beraber yürütme kararı, NPT'yi ihlal etme pahasına Hindistan'ı yanına almak

için ABD'nin gelecekteki stratejileriyle ilgili olarak ipucu vermektedir. Zira ABD bir yandan nükleer silahlar konusunda zaten çok büyük aşamalar kaydetmiş olan Hindistan'ı kontrol altına almakta, diğer yandan Hindistan ile girdiği bu işbirliği süreciyle birlikte, küresel güç mücadelesindeki rakipleri Rusya Federasyonu ve Çin'e karşı stratejik üstünlük sağlamaktadır.

Bugün ABD'nin sahip olduğu nükleer silahları neden elde bulundurduğu sorusuna verilen ilk cevap, Rusya'nın ve Çin'in elinde bulunan mevcut silahların ABD için bir tehdit teşkil ettiği yönündedir. Ayrıca nasıl Soğuk Savaş birçok kimsenin tahmin etmediği bir biçimde birden sona erdiyse, nasıl teröristler tarafından hiç kimsenin beklemediği bir biçimde ABD'ye karşı saldırı düzenlendiyse benzer şekilde, daha önce tahmin edilmeyen bir tehdidin ortaya çıkması da ihtimaller dâhilindedir. İşte bu yüzden özellikle 11 Eylül sonrası değişen bakış açısının etkisiyle, niteliği ve şiddeti bilinmeyen tehdidin her an her yönden, gelebileceği değerlendirmesi varlığını sürdürmektedir (Kristensen, t.y.: 10).

1.3.1.2. SSCB-Rusya Federasyonu

- Nükleer silah sayısı: 8,600
- Nüfus: 142,2 milyon (http://www.gks.ru/free_doc/2007/b07_12/05-01.htm)
- Savunma Bütçesi 70 milyar dolar

(<http://www.globalissues.org/Geopolitics/ArmsTrade/Spending.asp#InContextUSMilitarySpendingVersusRestoftheWorld>)

- NPT'yi onay tarihi: 1970

Gerek SSCB döneminde, Soğuk Savaş yıllarında ulaşmış oldukları inanılmaz ölçekteki silahlar ve yaptığı denemeler, gerekse bunlardan günümüze kalan miras ile Rusya Federasyonu gerçekten önemli bir konumdadır. 1950'lilerin sonu ve 1960'ların ilk yılları, Sovyet harp teknolojisinin parlak başarılarla gözleri kamaştırdığı bir dönemdir. Ruslar bu dönemde kazandıkları birçok "ilk"lerle Amerikan harp teknolojisine gölge düşürmüşlerdir. Örneğin (Durmuş, 2006: 60–61),

- İlk hidrojen bombalarını 1953 yılında ABD Şubat, Sovyet Rusya Ağustos ayında patlatmıştır. Bunlar kule üzerinde yapılan denemelerdir. Aynı bombayı uçaktan atmaya ise önce Rusya 1955 yılında başardı; ABD ise 1956 yılında yapabildi.
- Rusya 1957 Ağustosunda ilk kıtalararası balistik füzeyi başarıyla denedi. İki ay sonra dünya yörüngesine Sputnik 1 isimli ilk uyduyu gönderdi. ABD Explorer 1 isimli ilk uydusunun yörüngeye oturuşu bundan 4 ay sonra gerçekleşti.
- 1959 Eylülünde Sovyet roketi Lunik 2 aya çarpmıştır. ABD bu işi 1962 Nisanında başaracaktır.
- Uzaya 1961 Nisanında ilk çıkan kişi Binbaşı Yuri Gagarin isimli bir Rus'tur. Amerikalı meslektaşı Üsteğmen Alan Shepard aynı yolculuğu bir ay sonra gerçekleştirecektir.
- 1961 Ekiminde Rusya 50 megaton gücünde tarihin en büyük nükleer denemesini yapmıştır.
- 1963 Eylülünde Başbakan Krushev Rusya'nın elinde yeryüzünden bütün canlı yaşamını silecek güçte silah bulunduğunu ilan etmiştir.

Söz konusu dönemde ABD'nin birinciliğini koruduğu alanlar şüphesiz vardır; topyekün olarak Rusya'dan hala daha kuvvetlidir. Fakat Rusya'nın birbirini izleyen su götürmez teknolojik başarıları karşısında Amerika onun varlığını ve gücünü içine sindirmek gerektiğini anlamıştır. Artık Sovyet Rusya, dışarıdan yardımla ayakta durabilen İkinci Dünya Harbi'nin zayıf dostu olmaktan çıkarak, tamamen kendisinin yarattığı modern savaş sanayisiyle ABD'ye kafa tutan bir deve dönüşmüştür (Özden, 1983: 494–495).

SSCB siyasi olarak 90'ların başında tarih sahnesinden silinmiş ancak sahip olduğu her şeyi kendisinden doğan ülkelere miras bırakmıştır. Ancak bugün bölgede kurulan diğer Cumhuriyetler göz ardı edilerek Rusya Federasyonu, onun esas mirasçısı olarak değerlendirilmektedir. SSCB ile arasında büyük bir güç farkı olan Rusya Federasyonu bugün eski SSCB'nin mirasını kaybetmeme ile sıradan bir devlete dönüşme arasındaki çelişki ve kaygıları yaşamakta, özellikle Putin yönetimi ile birlikte izlediği politikalarda bir imparatorluk özleminde oldukları çeşitli şekillerde hissedilmektedir.

Amerikalıların Japonları atom bombası kullanarak durdurması üzerine Sovyetler bu silahların önemini kavramış ve nükleer silah yapmak için yoğun bir şekilde çalışmalarına girişmiştir. Bu esnada, ABD'nin her türlü nükleer çalışmalarını askıya alma ve durdurma girişimlerini bir aldatma manevrası olarak görmüş ve faaliyetlerine devam ettirmiştir (Dugin, 2004: 101–102). Bu nedenle ABD ve Sovyetlerin politikaları karşılıklı etkileşimle birbirlerine göre şekillenmiştir. Ancak her iki taraf da her zaman dünyada iki süper güçten biri olmak yerine, tek süper güç olmak için çaba harcamışlardır. Sovyetlerin bu çılgın yarışta ABD'yi geçmek için milyarlarca doları silahlanma yolunda çok büyük projelere yatırdıkları ve ekonomilerini bu yüzden çıkmaza soktukları yönünde iddialar dahi mevcuttur. Nükleer silah çalışmalarını motive eden bir diğer sebep de, SSCB gibi ülkelerin içerisinde barındırdıkları milletleri bir arada tutabilmek için nükleer silah gibi belli başlı politika araçlarını en az ülke dışında kullandıkları kadar, ülke içerisinde de kullanarak bizzat kendi halklarına rejimlerinin ve sistemlerinin gövde gösterisini yapmayı hedeflemeleridir.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte Dünya artık daha hassas bir denge sistematiğine geçmiş bulunmaktadır. Bu dengenin Atlantikçilerin lehine değişir değişmez, Rusya'nın nihai olarak sıradan bir "bölgesel devlete dönüşeceği" kaygısı bugün halen Rus politika yapımcıların zihinlerinde yer etmektedir. Bu bağlamda Ruslar, Soğuk Savaşın stratejik dengesinin etki ve önemini tam anlamıyla kaybetmediğini bu sebeple uluslararası dengede nükleer silahların halen büyük bir payı olduğunu değerlendirmektedirler.

Bugün Rusya Federasyonu, ABD'nin tek süper güç olma özelliğini devam ettirmek ve global anlamda kendisine rakip herhangi bir gücün öne çıkmasını engellemek maksadıyla yaptığı girişimlerden ciddi olarak rahatsızlık duymaktadır. RF geleceğe yönelik bazı hamleler yaparak bu tekeli kırmak ve avantaj elde etmek istemektedir. Bu bağlamda RF, bölgesindeki önemli bir devlet olan İran ile zaman zaman yakın ilişkiler kurmaktadır. İran'ın nükleer güce sahip olma istediği ile Rusya'nın teknolojik bilgi birikimi ve elindeki imkânları, ABD ve AB gibi güç odaklarınca kaygı verici olarak değerlendirilmektedir. Nükleer çalışmalar ve tesislerin denetimi konularında, AB ile İran arasında yaşanan gerginliklerde zaman zaman RF de taraf olmuş ve nispeten İran lehine açıklamalarda bulunmuştur.

Her ne kadar Soğuk Savaş yılları artık geride kalmış olsa da, SSCB'nin asıl mirasçısı konumunda olan Rusya Federasyonu, yukarıda da ifade edildiği gibi ABD'nin tek süper güç olma özelliğini sürdürme çabalarından rahatsızlık duymaktadır. ABD'nin çeşitli girişimlerle dünya enerji kaynaklarını ve diğer ülkelerin bu kaynaklara ulaşımını kontrol altına almaya çalışmasına, ciddi boyutlara varan ölçüde karşı çıkmaktadır. Bu fikir ayrılığı, Amerikan ve İngiliz hükümetlerinin Saddam yönetimindeki Irak'ta kitle imha silahlarının bulunduğunu ve Saddam yönetiminin uluslararası terörizm faaliyetlerini desteklediğini iddia etmesine rağmen Rusya'nın karşı görüş bildirmesi ile en somut haliyle açığa çıkmıştır. Aynen Irak konusunda yaşanan gelişmelerde olduğu gibi İran ile ilgili yapılan görüşmelerde de bu fikir ayrılığı açıkça gözlemlenebilmektedir.

1.3.1.3. İngiltere

- Nükleer silah sayısı: 200
- Nüfus: 60,5 milyon (<http://www.statistics.gov.uk/cci/nugget.asp?ID=6>)
- Savunma bütçesi:35,8 milyar dolar
(http://www.hm-treasury.gov.uk/Budget/bud_index.cfm)
- NPT'yi onay tarihi:1968

1952 Ekiminde İngiltere, Avustralya'da yaptığı ilk deneme ile nükleer alanda büyük gelişmeler kaydettiğini ve nükleer silah sahibi olma konusunda istekli olduğunu resmen kanıtlamıştır. Sahip olduğu coğrafyanın kendisine verdiği doğal savunma kolaylıklarına rağmen, İngiltere bugüne kadar nükleer silaha sahip önemli bir güç olarak hayatına devam etmektedir. Bunun ötesinde İngiltere'nin sahip olduğu nükleer güç, hem iç hem de dış çevrelerce her zaman tartışma konusu olmuştur (Özgür, 2006: 91–92).

Bu tartışmada akla ilk gelen cevap, İngiltere'nin belki de geçmişteki o en güçlü ve her şeye sahip olan imparatorluk döneminden bugüne yansıyan refleksleri dolayısıyla, uluslararası alanda sözü geçen bir ülke olarak hayatını devam ettirme isteğidir. İngiliz politika kuramcılarına göre nükleer silaha sahip olmak, statü ile ilgili bir konudur. Bir zamanların üzerinde güneş batmayan imparatorluğu, sömürgecilik anlayışının şekil değiştirmesi ve bulunduğu coğrafya nedeniyle, artık bölgesel, sıradan bir devlet olma

tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu ise İngilizlerin alışık olmadıkları gibi pek de istemedikleri bir durumdur.

Clement Attlee hükümetinin nükleer silah edinme konusunda vermiş olduğu karar “İngiltere’nin büyük bir güç olmasının doğal bir hakkı” olarak değerlendirilmiştir. Aynı psikoloji, Soğuk Savaş boyunca, İngilizlerin her zaman uluslararası politikaya ağırlıklarını koymak istemelerinde de gözlemlenebilmektedir. Ancak zaman içerisinde İngiltere’nin diğer iki süper güç ölçüsünde kapasiteye sahip olmadığı açıkça ortaya çıkmıştır. İngiltere’nin 1940’lar sonlarına doğru geliştirmiş olduğu nükleer silahlar, onun dünyada üçüncü süper güç olma isteğinin doğal bir refleksidir. 1970’lerin sonlarında ve 1980’lerdeki amaç ise Fransızların Avrupa’daki tek nükleer güç olmalarını engellemektedir. Görüldüğü gibi İngiltere’nin nükleer silahlardan beklentileri aynı kalmamış aksine zaman içerisinde değişimler gösteren bir süreç izlemiştir (Croft ve Williams, 1991’ten aktaran: Durmuş, 2006: 69).

İngiltere bugün itibariyle nükleer silahlanmayı yoğun bir biçimde tartışmakla birlikte nükleer silah stoklarını bulundurmaya ve ABD’nin hemen her politikasına destek vermeye devam etmesi ile ön plana çıkmaktadır. Güvenlik Konseyindeki daimi üyeliği sayesinde İran, Kuzey Kore gibi birçok ülke ile ilgili olarak alınacak kararlarda söz sahibi ülkelerden biri olmaktadır.

1.3.1.4. Fransa

- Nükleer silah sayısı: 350
- Nüfus: 63,2 milyon (http://www.ined.fr/en/pop_figures/france/)
- Savunma bütçesi: 29,5milyar dolar
- NPT’yi onay tarihi: 1992 (<http://www.militarybudget.info/>)

Kendilerini her alanda ileri ve gelişmiş olarak görmek ve ayrıcalıklı hissetmek Fransızların genel karakteristik özellikleri arasındadır. Bu bakımdan Fransızlar için güç ve prestij getirme ihtimali olan konularda ön planda olabilme istek ve girişimi her zaman söz konusudur.

Ulusal bağımsızlık ve maksimum global statüsü Fransız politikalarının vazgeçilmez bir amacı ve yol göstericisi olmuştur ve öyle olmaya da devam etmektedir. Fransa'nın dünya üzerindeki statüsünü arttırmaya yönelik olan her türlü imkan ve kabiliyet, Fransa için kullanılmaya uygun ve önemlidir. Bugün için de nükleer enerji ile ilgili her konuda kamuoyuna yön veren ülkeler arasında yer almaktadır. Mesela İran'ın şüpheli nükleer faaliyetleri ile ilgili olarak da zaman zaman AB'nin lider gibi hareket eden Fransa, yine baş aktörlerden birisidir.

Sonuç olarak, Fransa gerek AB içerisinde oynadığı öncü rolü, gerekse Güvenlik Konseyinde daimi üye olması sebebiyle oldukça etkin bir ülkedir. Diğer yandan enerji üretiminde nükleer enerjiye en fazla pay ayıran ülke olması sebebiyle nükleer enerji konusunda adından en çok söz ettiren ülkedir. Her zaman prestije çok önem veren Fransa, nükleer silahları da diğer ülkelerin gerisinde kalmamak için geliştirilmiş ve elinde tutmaktadır.

1.3.1.5. Çin

- Nükleer silah sayısı: 400(tahmini)
- Nüfus: 1,3milyar (<http://www.cpirc.org.cn/en/eindex.htm>),
- Savunma bütçesi: 40 milyar doların üzerinde
(http://www.chinadaily.com.cn/china/2008npc/2008-03/04/content_6506320.htm)
- NPT'yi onay tarihi: 1992

Günümüzde Çin'i, birçok açıdan olduğu gibi nükleer silah konusunda da nispeten daha bağımsız ve kendine özgü politika izleyen bir ülke olarak sayabiliriz. Bunun ötesinde Çin'in tarihi ve politikaları incelendiğinde, geçmişte iki süper güç olan ABD ve SSCB ile yoğun güç mücadeleleri ve çatışmalar yaşamış olduğu halde gelişme ve büyümesine devam edebilen tek ülke olduğu görülmektedir.

Çin ilk nükleer denemesini 13 Ekim 1964 tarihinde gerçekleştirmiştir. Maddi imkanları kısıtlı ve maliyeti çok yüksek olan nükleer çalışmalar sürecini başarıyla tamamlaması çok büyük ölçülerdeki insan kaynakları ile sahip olduğu ideolojik yapının vermiş olduğu motivasyon ile gerçekleşmiştir. Çin'in nükleer silaha sahip olmaya karar

vermesinin asıl sebebi sahip olduğu geniş coğrafya ve devasa boyutlardaki kaynaklarının başta SSCB olmak üzere diğer güçlerin ilgisini çekmesi yani kısacası güvenlik kaygıdır. Hatta denilebilir ki Çin nükleer silah çalışmalarına adım attığı yıllarda nükleer silahları kendi bağımsızlığının teminatı olarak görmüştür. Tüm Çinlilerin zihninde büyük güçler tarafından istila edilme korkuları hep var olmuş ve nükleer yarıştan geri kalma ihtimali de nükleer güce sahip olan diğer büyük güçlerin yanında güvenlik zafiyeti oluşturacak bir etken olarak algılanmıştır. Bu algılama, diğer nükleer güce sahip olan ülkelerde bu derece görülmemektedir. (Durmuş, 2006: 72).

Son yüzyıl içerisinde yaşanan Kore Savaşı'nda Çin, iki süper güç arasındaki güç mücadelesinin nasıl şekillenirse şekillensin, milli çıkarlarının zarar gördüğünü yakinen gözlemlene imkânı bulmuştur. Chiang Kai-Shek'ün ölümünün ardından gelen Mao yönetimi daha önceki dönemlerde izlenen batı yanlısı politikaları eleştirerek Sovyetler tarafına yaklaşmıştır. Ancak her Rus liderinin Çinlilere çağrıştırdığı ise Rus milli menfaatleriyle çelişen Çin politikalarının ancak ve ancak kendi milli güçleri ile yürütülebileceği ve Rusların sahip olduğu nükleer gücün sahip olunan rejim aynı da olsa Çin'e bir güvenlik kalkanı oluşturamayacağı idi. Oysa ABD'nin İngiltere'yi kendi yanında ikinci bir güç olarak yetiştirmesi nedeniyle SSCB'nin buna mukabil olarak Çin'e nükleer güç elde etmesi için yardım edeceği değerlendirilmiştir. Ancak Çin ile SSCB arasındaki ilişkiler ve yaşanan problemler hem Amerikan-İngiliz hem de Amerikan-Fransız ilişkilerinden oldukça farklılık arz etmekteydi. Bugün sadece tarihe genel bir bakış ile dahi yakalanabilen bu gelişmeler işte 20. yüzyılın ortalarında Çinlilerin nükleer bir güç olma yolundaki zor ve de hayati kararı almasını etkileyen etmenlerdendir.

Mevcut gözlemler ışığında değerlendirdiğimizde, Çin günümüz konjonktüründe gerek AB, gerekse ABD tarafından askeri, ekonomik ve siyasi açılardan mercak altında tutulmaktadır. AB ülkeleri için büyük bir Pazar teşkil eden Çin, ABD'nin baskıları yüzünden AB ülkeleri ile istediği ölçüde ilişki kuramamaktadır. Açıkçası ABD Avrupa'nın modern savunma teknolojisinin Çin'e girmesinin bölgedeki Tayvan ve benzeri problemlerin çözümünde istemediği sonuçlara neden olabileceğini ve Çin'in her alandaki gelişiminin kontrol altında tutulmasını istemektedir.

Bugün Çin nükleer teknolojisi ile Pakistan'ın nükleer faaliyetlerinin başta gelen destekçisi olarak değerlendirildiğinden, Pakistan vasıtasıyla dolaylı olarak Kuzey Kore'nin de destekçisi olup olmadığı tartışılmaktadır. Sonuç olarak Çin, Güvenlik konseyinin daimi üyesi, büyük doğal ve insan kaynakları ile önemli bir ülkedir. ABD'nin global politikalarını meşrulaştırma isteklerinin karşısında, RF ile birlikte Çin de yer almaktadır. Çin bundan sonraki politikalarını hem ülke kalkınmasını aynı hızla sürdürebilmek, hem de gelişmesi için gerekli enerjiyi temin edebilmek için yönlendirecektir. İşte bu noktada, ABD'nin dünya enerji kaynaklarını çeşitli müdahaleler ile elde etmesi, Hindistan gibi ülkeleri yanına çekme girişimleri ve Tayvan meselesi gibi nedenlerle ABD ile karşı karşıya gelebilecekleri değerlendirilmektedir. İşte bu güç mücadelesinin nükleer silahların maddi-manevi etkilerini de içermesi beklenmektedir (Durmuş, 2006: 73).

1.3.2. Nükleer Silahlar Konusunda Çeşitli Faaliyetleri Olan Ülkeler

Bu bölümde anlatılan NPT'ye göre nükleer silah sahibi olmayan ancak herhangi bir zamanda nükleer silahlarla ilgili çeşitli faaliyetlerde bulunan veya halen bazı faaliyetlerde bulunarak uluslararası kamuoyunda yoğun şekilde tartışılan belli başlı ülkeleri kapsamaktadır. Bu ülkelerden biri olan İran bu bölümde değil ayrı bir bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.3.2.1. Kuzey Kore

Nükleer silah konusunda önde gelen aktörlerinden biri de Kuzey Kore'dir. Kuzey Kore bu konudaki tutum ve davranışlarıyla diğer devletlerden oldukça farklı bir yerde bulunmakta ve uluslararası kamuoyu ile olan ilişkilerinde adeta Soğuk Savaş yıllarının psikolojik ortamını çağrıştırmaktadır. Nükleer silahlanma konusunda Kuzey Kore'nin önemi aynı zamanda faaliyetleri ile tüm dünyaya emsal temsil edebilecek olabilmesinden kaynaklanmaktadır.

Kuzey Kore, nükleer silaha sahip olduğunu ve bunun kendisi için muhtemel bir Amerikan saldırısına karşı gerekli ve yasal olduğunu iddia etmektedir. Nükleer Silahlanmanın Önlenmesi Antlaşması ve onun getirdiği hükümlere hayati önem verilen

bir dönemde, Kuzey Kore bu antlaşmadan çekilmiştir. Kuzey Koreliler, ABD ile aralarındaki görüş ayrılığı ve menfaat çatışmasının sadece nükleer silahlardan kaynaklanmadığını düşünmektedir. Dış politikadaki kaderlerine kendileri dışındaki belli başlı ülkelerin karar vermesini de istememektedirler.

Oysa daha 1994 yılında Güney Kore, ABD ve Japonya arasında oluşturulan çok uluslu konsorsiyumun hazırladığı çerçeve belgesi ile Kuzey Kore nükleer faaliyetlerini dondurmaya ve enerji çalışmalarını Güney Kore'nin finanse edeceği hafif sulu nükleer reaktörlerle yürütmeyi kabul etmişti. Ancak bu uzlaş, 2002 yılı sonlarında ABD'nin Kuzey Kore'yi uranyuma dayalı nükleer silah nakletmekle suçlaması ve Kuzey Kore'nin de bu suçlamaları reddetmesi ile birlikte başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kuzey Kore 1994 yılındaki anlaşma ile durdurmuş olduğu Yongbyon'daki nükleer tesisleri yeniden faaliyete geçirmiş hatta 2004 yılında ABD'li yetkililer, Kuzey Kore'nin 4-6 adet atom bombası üretmiş olabileceğini ifade etmiştir. Bu noktadan sonra ABD ile Kuzey Kore arasındaki psikolojik savaş şiddetlenmiştir. ABD uluslararası kamuoyunun dikkatini her zaman Kuzey Kore'nin nükleer çalışmalarının üzerine çekerek Kuzey Kore'ye ekonomik ve gerekirse askeri yaptırımlar uygulamak istemektedir. 2004 yılında yapılan görüşmede ABD, Kuzey Kore'den nükleer faaliyetlerini durdurmasını istemiş ve bunun karşılığında da Kore'nin güvenliğinin garanti altına alınacağı ve enerji alanında ihtiyaçlarının da ABD'nin organize ettiği şekilde Japonya ve Güney Kore tarafından karşılanacağı ifade edilmiştir. Ancak bu öneri Kuzey Kore Dışişleri Bakanlığı tarafından "yapmacık öneriler" olarak nitelendirilmiştir. 31 Mart 2005'te de ABD'den Kore Yarımadasındaki askeri varlığını önemli ölçüde azaltılmasını istemiştir. Kore artan sıklıkla ve spesifik söylemlerle nükleer silahlara sahip olduğunu ifade etmektedir (Niksch, 2006).

Kuzey Kore bu yaklaşımlarıyla diğer ülkeler tarafından "nükleer silahlara sahip bir ülke" olarak kabul görmek istemektedir ya da en azından ABD yönetimini karşı bir denge politikası oluşturmak istemektedir. Ayrıca Kuzey Kore, politikalarında kararlı olmanın ve nükleer silahlara sahip olmanın, gelişmiş devletlerin kendisine karşı adil davranmaları için tek yol olduğunu düşünmektedir.

Kuzey Kore, ABD'den gelen tekliflerin karşılığında faaliyetlerini iptal etmeyi değil belli oranda dondurabileceğini ifade etmiştir. Kuzey Koreli müzakereciler, ABD'nin

ülkelerini teröre destek veren ülkeler sınıflandırmasından çıkarmasını, ekonomik yaptırımları bırakmasını ve uluslararası finansal ilişkilerini engellememesini talep etmektedirler.

Kuzey Kore ile ABD arasındaki ilişkilerin genelde Güney Kore eksenli gerçekleştiği görülmektedir. Kuzey Kore, ABD'nin Güney Kore'deki nükleer silahlarını kaldırmasının bölge barışı açısından uygun olacağını ifade ederken, ABD Güney Kore'de bahsedilen türde silahlarının olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Kuzey Koreliler Japonya'daki silahların da kendi güvenlikleri için tehdit teşkil ettiğini ifade etmektedirler.

Kuzey Kore nükleer çalışmalarına 1950'li yılların ortalarında bir grup bilim adamının SSCB'de eğitim almasıyla başlamıştır. Bundan sonra da Kuzey Kore'nin bütün nükleer faaliyetleri SSCB destek ve kontrolünde devam etmiştir. Kuzey Kore de SSCB'nin ideolojisini benimsemiş bir ülke olarak Asya'da ABD önderliğindeki karşı cepheye karşı SSCB'nin önemli bir müttefiki durumunda yer almıştır.

Nükleer silah elde etmek için gizlice yürüttüğü süreç ve nükleer zenginleştirme faaliyetleri ile Kuzey Kore 2003 yılında NPT'den çekilmek istediğini bildirmeden önce NPT hükümlerine aykırı hareket etmiştir (<http://www.state.gov/t/ac/rls/rm/45518.htm>). Bunun dışında Kuzey Kore'nin 1994 yılında ABD ile imzalamış olduğu çerçeve antlaşmasını ve 1991 tarihinde Seul'de imzalamış olduğu Kuzey-Güney Silahsızlanma Paktını da ihlal etmiştir. NPT'den çekildiğini antlaşmayı ihlal ettikten sonra açıklayan Kuzey Kore, UAEK müfettişlerini de ülkesinden uzaklaştırarak silahsızlanma karşıtı ve şeffaflıktan uzak bir politika izlemiştir. Burada üzerinde en fazla durulan konu, NPT'yi imzalamış olduğu dönemde antlaşmanın hükümlerine aykırı hareket etmiş olmasıdır. İşte bu nokta Kuzey Kore'yi köşeye sıkıştırmak için kullanılan en önemli argümanlardan biridir.

1.3.2.2. Japonya

İkinci Dünya Savaşı'nda yerle bir olan Japonya, yarım yüzyıl süren kalkınma hamlesiyle birlikte, bugün gelmiş olduğu düzey itibarıyla oldukça dikkat çekici bir konumdadır. Gerek teknolojik gerekse ekonomik açıdan kaydettiği gelişmelerle birlikte

bölgesel bir güç olan Japonya, küresel bir güç olma isteğindedir. Birçok alanda ABD ile birlikte hareket etmesi Japonya için pek çok avantaj sağlamaktadır.

Japonya'nın uluslararası ilişkilere bakış açısı hiçbir zaman saldırgan bir özellik taşımamaktadır. Bu bağlamda Japonya nükleer silahsızlanmanın önemli bir taraftarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nükleer Silahlanmanın Kısıtlanmasını öngören antlaşmayı 1976 yılında imzalamasından bu yana bulunduğu çizgiyi değiştirmemiş ve silahsızlanma konusunun önemli bir savunucusu olarak uluslararası ilişkilerdeki yerini muhafaza etmiştir. Tabi bu noktada, ABD ile olan yakın işbirliği çerçevesinde ABD'nin gerek nükleer, gerekse konvansiyonel bir tehdit durumundaki Japon savunması üzerindeki garantörlüğü unutulmamalıdır.

NPT'yi imzalamayı düşündüğü yıllarda Japonya öncelikle, Antlaşmanın kesin çizgilerle ayırdığı statülerden ve gelecekte nükleer silah edinme ihtiyacının doğması ihtimallerinden çekinmiştir. Bu yüzden Japonya, ABD'den Tokyo'nun bağımsız sivil nükleer enerji programlarına karışmayacağı sözünü almadan Antlaşmayı imzalamamıştır (Toki, http://www.nti.org/e_research/e3_73.html). Daha sonraki dönemlerde ise Japonya, ABD'nin kontrolünde olan bir ülke olarak değerlendirilmiştir. Hatta Japonya'yı ABD'nin Asya Bölgesindeki stratejilerini gerçekleştirmek için bir araç olarak kullandığını düşünenlerin sayısı hiç de az değildir.

Yapılan bütün spekülasyonlara rağmen Japonya, mevcut konjonktür içerisinde NPT'nin en şiddetli savunucularından birisidir. Nükleer Silahsızlanma konusunda ortaya çıkması muhtemel bütün pürüzlerin çözümü konusunda da aracı olmak ve yasal olarak nükleer silaha sahip olan ülkeler ile nükleer silaha sahip olmayan ülkeler arasında bir köprü görevi görme eğilimi gözlemlenmektedir

1.3.2.3. Güney Afrika

Güney Afrika, geçmişte nükleer silah edinmeyi başaran bir ülkedir. Daha sonra ise kendi isteğiyle bu özelliğinden vazgeçerek nükleer silahları terk etmiştir. Ancak burada Güney Afrika'nın nükleer silahlara nasıl sahip olduğundan ziyade bir başka konu dikkat çekmektedir. Bilindiği gibi Güney Afrika'nın ilk olarak yönetimi beyazlara aitti. Daha

sonra yaşanan çeşitli siyasi gelişmeler sonunda yönetim beyazlardan siyalara geçti. İşte tam bu devir süreci öncesinde beyazlara ait olan yönetim, ülkenin nükleer silahları terk ettiğini açıkladı ve silah stokları imha edildi.

Sonuçta, Güney Afrika'nın nükleer silahlarla ilgili olarak yaşadığı bu gelişmeler bir kere daha nükleer silahların sadece sıradan bir silah sistemi olmayıp bunun çok ötesinde bir anlam ifade ettiğini ispat etmektedir (Durmuş, 2006: 95).

1.3.2.4. Libya

Libya'nın nükleer silah elde etme amacıyla yaptığı ilk girişim 1970 yılında Çin'e başvurması ile başlamıştır. Libya'nın bu ilk girişimi olumsuz sonuçlanmış ancak arayışlarını sona erdirmemiştir. Fakat Libya'nın nükleer silah edinme gayretiyle yürüttüğü çalışmalar hiçbir zaman tehlikeli boyutlara ulaşmamıştır. Libya'nın nükleer silah elde etme çalışmaları ABD Savunma Bakanlığı tarafından "iyi planlanan, teknik uzmanlıktan, yeterli finansal kaynaktan ve dış destekten yoksun" olarak nitelendirilmiştir (Sinai, 1997: 98).

Muammer Kaddafi'nin yönetimindeki Libya, bölgesel pek çok problemde söz sahibi olmak ve İsrail karşısında en azından belli bir güce ulaşabilmek için nükleer biyolojik ve kimyasal silahlara sahip olmak istemiştir. Ancak Libya'nın 1970'lerde başlayan çalışmaları çok kısa süre sonra sekteye uğramıştır. Çünkü uluslararası kamuoyu, Libya'nın cüretkar açıklamalarından rahatsız olmuş, art arda Libya'ya baskı ve yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Bununla birlikte, Libya 80'li yıllarda istediği silahları üretme kapasitesine yaklaşmıştır. Ancak Libya bu aşamada, hem uluslararası yaptırımların kendisine çok pahalıya mal olacağını hem de nükleer silah üretmek için yeterli teknik ve finansal imkana sahip olmadığını görmüştür. Bu nedenle Libya bundan sonraki süreçte sadece kimyasal ve biyolojik silah üretimine hedefleyerek nükleer silah üretmekten vazgeçmiştir. Ancak Libya'nın bu CBW üretimi de uluslararası kamuoyu tarafından kaygıyla karşılanmıştır. Çünkü Kaddafi'nin kimyasal ve biyolojik silahları teröre vermek ihtimali mevcuttu. Libya kimyasal çalışmalarının barışçıl amaçlı olduğunu ileri sürdüyse de uluslararası kamuoyu tarafından inandırıcı bulunmamıştır.

Aslında Libya'nın yapmaya çalıştığı şey, konvansiyonel kuvvetlerdeki zayıflığını kimyasal ve biyolojik silahlarla kapatarak kendisine nispi bir koruma sağlamaktır. Geçmişte yaşanan bazı olaylar da Libya'nın bu şekilde bir ihtiyacının olduğu bilincinin uyanmasına neden olmuştur. Örneğin, 1987 yılında yaşanan Çad-Libya çatışmasında, Çad güçlerinin Fransızlarla birlikte Libya içerisindeki askeri üslere baskın tarzındaki taarruzları karşısında Kaddafi İran'dan almış olduğu hardal gazının havadan kullanılması emrini vermiştir. Bu olay Libya'ya konvansiyonel yenilgi karşısında kimyasal silahların ne kadar önemli olduğunu gösterirken, uluslararası kamuoyunun eline de Libya'nın kimyasal çalışmalarının barışçıl amaçlar için olmadığına yönelik güçlü bir kanıt vermiştir.

Libya faaliyetlerinde asıl olarak kendi milli üretim tesislerini kurarak, istediği teknolojiye, ürüne veya silaha öz kaynakları vasıtasıyla sahip olmayı hedeflemektedir. Bu amaçla ilk kimyasal tesisi Rabat'ta kurmayı başarmıştır. Bu tesisi 1988 sonbaharında kamuoyuna ilk tanıtan ise Reagan yönetimi olmuştur. İçerisinde birçok üretim ve depolama tesisi barındıran bu kompleks Rus yapımı yerden havaya füzelerle korunmaktadır. Ayrıca bu tesisle ilgili olarak çarpıcı başka bir bilgi de kuruluşu aşamasında Doğu ve Batı Bloklarından onlarca ülkeden yardım almış olmasıdır. Almanya, Belçika, Fransa, İtalya ve Japonya'dan birçok firma bu konuda Libya'ya teknolojik ve malzeme desteği sağlamışlardır (Sinai, 1997: 99).

Libya'nın kimyasal silah ürettiği ikinci tesis Sebha çölünde kurulmuştur. Yapımı 1980'de başlamış 1992'de bitmiş, yerin altına kurulmuş ve Alman, İtalyan ve Çin yardımları alınmıştır. Libya'nın Tarhunah'ta petrokimyasal çalışmalar yaptığını iddia ettiği bir kimyasal tesisi vardır. ABD'nin eski CIA Direktörü John Deutch, Tarnurah'ı "Dünyanın en büyük kimyasal silah tesisi" olarak nitelendirmektedir. Diğer yandan kimyasal silahlar kadar ileri düzeyde olmasa da Libya'nın biyolojik silah çalışmaları da bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalarında henüz somut sonuçlar elde edilmediğinden, araştırma-geliştirme seviyesindedir. Fakat Libya'nın kimyasal çalışmalar yaptığı tesislerde biyolojik araştırmalar da yaptığı tahmin edilmektedir.

Diğer yandan Libya'nın bu kimyasalları fırlatabilmek için gelişme çalışmaları yaptığı füze sistemleri de mevcuttur. Libya'nın bu konudaki teknolojileri Kuzey Kore'den aldığı değerlendirilmektedir. Öte yandan Libya'nın NBC bütün faaliyetleri ABD tarafından

olduğu kadar İsrail tarafından da takip edilmektedir. Zira İsrail, muhtemel bir Arap-İsrail çatışmasında Libya'nın kesinlikle dâhil olacağını düşünmektedir ve savunma planlarına Libya faktörünü de dâhil edilmektedir. Bununla birlikte Libya'nın konvansiyonel kuvvetlerini arttırmak veya nükleer silahlar geliştirmek için bir faaliyeti görülmemektedir. Zaten kamuoyuna resmi açıklamalarla böyle bir çalışma içerisine girmeyeceğini daha önceden açıklamıştır. Aynı zamanda NPT'yi 18 Temmuz 1968'de imzaladığı ve 26 Mayıs 1975'te onayladığı göz önüne alındığında Libya'nın nükleer silahlar konusunda atmış olduğu adımlar uluslararası kamuoyu tarafından takdir edilmekte ve sık sık olumlu örnek olarak dile getirilmektedir (Durmuş, 2006: 97).

Bugün gelinen nokta itibariyle NPT'yi imzalamış olmasından dolayı sivil nükleer enerji kullanım hakkına sahip olmakla birlikte Libya, kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili antlaşmaları imzalamamakta ve bu konuda çalışmalar yapan tesislerini tam anlamıyla uluslararası denetime açmamakta ancak nükleer silah konusunda oldukça rahat ve açık davranmaktadır. Ayrıca Libya, nükleer silah çalışmalarını bıraktığı için sık sık uluslararası kamuoyu tarafından takdir edilmektedir. Ancak, eğer nükleer silah çalışmalarına devam etmiş olsaydı, muhtemelen bu konuda en çok eleştirilen ülkelerden biri olacağı da açıktır.

1.3.2.5. İsveç

Nükleer güce sahip olma yolunda çalışmaların yoğun bir şekilde başladığı yıllarda İsveç, nükleer silaha sahip olma ihtimali yüksek ülkeler arasında değerlendirilmekteydi. Günümüzde İsveç'in adı nükleer güce sahip ülkeler arasında değil de istediği takdirde nükleer silah edinip, kullanabilecek kapasiteye sahip ülkeler arasında sayılabilir.

İki dünya savaşının da dışında kalmış olan ve güvenlik değerlendirmelerinde haklı olarak ayrı bir yerde olan İsveç, bu tarafsızlığını Soğuk Savaş yıllarında da devam ettirmeyi başarmıştır. Nükleer güç olabilmek için yapılacak faaliyetleri İsveç Hükümeti 1945 yılında onaylamıştır. İsveç'in nükleer enerji ile ilgili çalışmaları ABD'nin Japonya'ya atom bombası atmasının sonucunda başlamıştır. Bir yandan atom enerjisi ile ilgili olarak araştırma yapılırken, diğer yandan da konuyla ilgili hammadde ve maliyet analizi yapılmış ve sonucunda nükleer bir program hazırlanarak hükümetçe onaylanmıştır.

1960'lara gelindiğinde ciddi anlamda sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Nükleer silah dizayn ve dinamik prensipleri, nükleer patlama başlatılması başarılmış ve iyice anlaşılmıştır. Ayrıca ateşleyiciler, nükleer silahların kurulum ve emniyetlerinin dizaynları üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Ancak komutanların nükleer güç lehine görüş bildirmelerine rağmen nükleer karşıtı bir kamuoyu oluşmuştur. 1962 yılında İsveç ordusu nükleerden konvansiyonele doğru bir eğilim göstermiştir. Zaten genel olarak barışçıl politikalar izleyen ve uluslararası çatışmalardan uzak durma gayreti içerisinde olan İsveç, günümüzde güvenliği sağlam politik ilişkileri ve diplomasi yeteneği ile sağlamaktadır (Durmuş, 2006: 98).

1.3.3. Nükleer Silahlanmanın Önlenmesi Antlaşmasına (NPT) İmza Atmayan Ülkeler

Nükleer Silahlanmanın Önlenmesi Antlaşması nükleer enerji konusunda adeta bir dönüm noktası ve yol gösterici niteliğindedir. Zira nükleer çalışmalarla ilgili olarak NPT ölçüsünde kapsamlı ve etkin bir girişim bulunmamaktadır. Her zaman kamuoyunda NPT'nin öneminden ve dünya barışına olan katkısından bahsedilmekle beraber NPT'yi halen imzalamamış ülkeler vardır. Bu ülkeler İsrail, Hindistan ve Pakistan'dır. Kuzey Kore ise başlangıçta antlaşmayı imzalamış ancak daha sonra çekilmiştir.

1.3.3.1. İsrail

- Nükleer silah sayısı: 100–200(tahmini)
- Nüfus: 7,3milyon
(http://www.prb.org/Datafinder/Geography/Summary.aspx?region=123®ion_type=2)
- Savunma bütçesi: 9,9 milyar dolar
<http://www.globalsecurity.org/military/world/spending.htm>
- NPT'yi imzalamadı.

Gerek kuruluş süreci, gerekse kurulduğu günden itibaren bulunduğu coğrafyada yaşanan istikrarsızlıkla birlikte bugün İsrail birçok anlamda öne çıkan bir ülkedir.

Kuruluşundan bu yana henüz çok kısa süre geçmesine rağmen İsrail dünya kamuoyunda adından en çok söz edilen ülkelerden biri olmuştur. Bu durumun temelinde, kurulmuş olduğu coğrafyanın, tek tanrılı üç din tarafından da kutsal olarak kabul edilmesinde yatmaktadır.

Oldukça hassas bir coğrafyada yaşamak durumunda olan İsrail için güçlü bir ordu ve etkili bir strateji önemli bir konudur. Bu noktadan hareketle, İsrail ilk prensibini herhangi bir silahlı çatışma veya savaş durumu oluşturmamak, ancak bir savaşın oluşması durumunda da ilk saldırıyı bertaraf etmek ve takibinde hızlı karşı bir taarruzla birlikte çatışmaları düşman bölgesine taşımak, oluşturmuştur. İsrail için bölgesel bunalımları, sıcak çatışmaları topraklarından uzak tutmak ve herhangi bir tehdidi ileri karşılamak çok önemlidir. Çünkü sahip olduğu toprakların derinliğinin az oluşu klasik bir savaşta İsrail için ülkenin savunmasını imkansız hale getirmektedir. Bu bağlamda kendi milli güvenliğinin temin ve muhafazası için İsrail çeşitli nükleer faaliyetlere girişmiş ve dış dünya ile pek de paylaşmadığı yoğun ve de etkili olarak değerlendirilen çalışmalar içerisine girmiştir (Durmuş, 2006: 102).

Dünya, İsrail'in nükleer çalışmalarını, İsrail'in nükleer silah geliştirme programlarında rol almış olan eski teknisyen Mordechai Vanunu'nun 1986 yılında İngiliz Sunday Times gazetesine yaptığı açıklama ile öğrenmiştir. Dünyada şok etkisi yaratan bu açıklamalar ile İsrail'in nükleer çalışmalarının çok ciddi boyutlara ulaştığını anlaşılmıştır. Bu noktada en çok dikkat çeken konu ise nükleer çalışmaların çok büyük bir bölümünün nükleer silah geliştirmek için yapıyor olması idi.

Bu açıklama dünyada olduğu kadar İsrail'de de şok etkisi yaratmış ve Vanunu 18 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Vanunu nükleer silahlanma konusunda çifte standart uygulandığını da ifade etmektedir. İran'ın nükleer silahlanmayı engelleyen antlaşmaları imzalamasına rağmen, İsrail'den daha fazla baskıyla karşılaştığını ifade ediyor. Ve gerek insan hakları konusunda gerekse nükleer silahlar konusunda "sıra İsrail'e gelince bütün standartlar değişiyor" demiştir.

Bugün İsrail için en önemli tehditlerden biri İran'dır. Bundan dolayı İran'ın nükleer faaliyetleri İsrail'i yakından ilgilendirmektedir. Geçmişte de yaptığı nükleer faaliyetleri

gizleme yolunu seçen İran'ın yine gizli yollardan enerji elde etme bahanesi altında nükleer silah elde edebileceğine yüksek bir ihtimal olarak bakılmaktadır. Aynı şekilde İsrail'in de nükleer gücü de en az İran kadar bilinmezliğini korumaktadır. Ayrıca NPT'yi imzalamayan sayılı ülkelerden birisi olan İsrail için herhangi bir baskı veya yaptırım söz konusu değildir. İnternet sitelerinde ülkelerin sahip oldukları güçler verilirken en fazla belirsiz, tahmini ifadenin kullanıldığı ülkelerden birisi de İsrail'dir.

1.3.3.2. Hindistan ve Pakistan

Hindistan:

- Nükleer silah sayısı: 45–95
- Nüfus: 1,07 milyar <http://www.censusindia.gov.in/>
- Savunma bütçesi: 13,2 milyar dolar
<http://www.globalsecurity.org/military/world/india/budget.htm>
- NPT'yi imzalamadı.

Pakistan:

- Nükleer savaş başlığı: 30–55 (tahmini)
- Nüfus: 152 milyon (<http://www.pap.org.pk/statistics/population.htm#tabfig-1.2>)
- Savunma bütçesi 3,7 milyar dolar
(<http://www.defenseindustrydaily.com/pakistans-defense-budget-rises-155-0659/>)
- NPT'yi imzalamadı.

Her gün dünyada yaşanan birçok sorun ve anlaşmazlık içerisinde Hindistan ile Pakistan arasında yaşananlar ayrı bir önem taşımaktadır. Suların kontrolü, azınlıklar, sınır problemleri ve Keşmir iki devlet arasında zaman zaman sıcak çatışmalara sebep olabilecek ölçüde önemli sorunlardır. İki devlet arasında yaşanan sorunların büyük önem taşımalarının iki sebebi vardır: birincisi bu sorunlara büyük devletler büyük ilgi göstermekte; ikincisi bu devletlerin sahip oldukları nükleer silahlar muhtemel bir sıcak çatışmanın nükleer savaşa dönüşme ihtimalini yüksek tutmaktadır.

Kamuoyunun bu iki devletle ilgili kaygı duyduğu konulardan biri de bu ülkelerin sahip olduğu nükleer silahların bir gün teröristlerin eline geçme ihtimalidir. ABD

tarafından hazırlanan 11 Eylül raporunda özellikle bazı ülkelerin nükleer silahlarına teröristlerin ulaşımı konusunda ciddi önlemler alınması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Bu incelemeler sonucunda odak noktasında olan El-Kaide ve Taliban kuvvetleri ile Pakistan'ın çeşitli şekillerde ilişkisinin bulunması özellikle ABD için durumun hassasiyetini arttıran faktörlerin başında gelmektedir.

Hindistan, 1996 Ocağında 150 mil menzili olan ve 1000 kilogramlık nükleer başlık takılabilme özelliğine sahip füzelerin denemesini gerçekleştirdiğinde Pakistan henüz bir deneme gerçekleştirmiş değildi. Hindistan ilk nükleer denemeyi 1974'te gerçekleştirmiş ve bunun barışçıl amaçlarla olduğu ifade edilmiştir. Pakistan ise Çin yardımıyla 1980'in başından beri nükleer çalışmalar yürütmekte ve zenginleştirilmiş uranyum üretmekteydi. Pakistan 6 Nisan 1998'de bir açıklamada bulunarak nükleer savaş başlığı takılması söz konusu olabilecek ilk orta menzilli füzeyi geliştirdiğini duyurdu. Buna Hindistan'ın yanıtı geç kalmadı ve Hindistan 3'ü 11 Mayıs'ta, 2'si 13 Mayıs'ta olmak üzere toplam 5 yeraltı nükleer denemesi gerçekleştirdi. Bu Hindistan'ın 1974'ten sonra gerçekleştirdiği ikinci nükleer denemesiydi. ABD bu gelişmeyi hayal kırıklığıyla karşıladığını belirtirken bunun bölge barışını tehdit eden oldukça olumsuz bir gelişme olduğunu açıklamıştır. Hindistan ise ABD'yi kendisinin karşı karşıya olduğu tehditleri (Çin ve Pakistan) görmezlikten gelmekle, Çin'i de Pakistan'a nükleer teknoloji vermekle suçlamaktaydı. Hindistan'ın yaptığı deneme Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda tarafından da kınandı. Pakistan tarafından yapılan açıklamalarda ise birkaç hafta içinde Pakistan'ın buna cevap verebileceği belirtilmekteydi (Arı, 2000: 77). Böylece iki taraf arasında uzun soluklu bir nükleer yarış başlamış oluyordu.

Burada yapılan bu nükleer denemelerin iki ülkenin de kamuoylarında büyük oranda destek gördüğünü görmekteyiz. İşte bu husus bize nükleer silahların sadece yakıp yıkan etkilerinin olmadığını, bunun çok ötesinde anlamlar içerdiğini bir kez daha ifade etmektedir. Yani nükleer silahlar sadece hasım ülkeye karşı caydırıcılık ve psikolojik etki sağlamakla kalmaz aynı zamanda ülke içerisinde halkın birlik ve bütünlüğü ile hükümete olan güvenini sağlamlaştırır.

Hindistan'ın nükleer denemelerinin ileri derecelere ulaşması uluslararası kamuoyu tarafından kınanmış ve ABD'nin önerisi ile G-8 ülkeleri ekonomik yaptırımlar uygulamaya

karar vermiştir. Ekonomik baskılar, yabancı yatırımların büyük oranda azalması, enflasyon ile birlikte Hindistan sıkıntılı günler geçirmeye başlamıştır. Ancak Hindistan bu süreçteki kararlılığını göstermek için 2 yer altı nükleer denemesi daha yapmıştır. Tüm bu süreçte Amerikan kamuoyunda çok daha şiddetli tartışmalara dönüşmüştür. Muhalefet iktidarı eleştiri yağmuruna tutmuştur. Zira Hindistan'a nükleer teknolojiyi sağlayan ABD idi ve Hindistan'ın yaptığı tüm faaliyetler onun bilgi ve öngörüsü dahilinde olmalıydı. Ve dolayısıyla Hindistan ile Pakistan arasındaki nükleer yarışa neden olmakla suçlanıyordu.

Her ne kadar 1995'ten bu yana böyle bir denemenin olma olasılığına karşı Hindistan Hükümeti engellenmeye çalışılır gibi görünse de Amerikan yönetiminin bu konuda masum olduğunu söylemek oldukça zordur. Çünkü Hindistan'a nükleer kompleks, yüksek performanslı bilgisayarlar, bomba imal edenler için güvenlik cihazları ve robot teknolojisi Amerikan firmaları tarafından verilirken uluslararası bir denetime tabi tutulmamışlardır. Ayrıca Hintli bilim adamları Amerikan nükleer laboratuvarlarında çalışma yapmıştır (Arı, 2000: 164).

Hindistan'ın nükleer denemelerinden sonra Pakistan'ın da benzer şekilde nükleer denemeler gerçekleştirme zorunluluğu ortaya çıkmış oldu. ABD yönetimi Hindistan'da başaramadığını Pakistan'da başarmak istedi. Bir yandan Pakistan'a nükleer denemeler yapması sonucunda çeşitli yaptırımlar uygulayacağını belirtirken diğer yandan nükleer denemelere başvurmaması durumunda Pakistan'a bazı ekonomik kolaylık ve teşvikler öneriyordu. Ancak tüm bunlar Pakistan'ın ihtiyacı olanı karşılamaktan çok uzaktı ve açıkçası Pakistanlı yöneticiler bunlardan çok rahatsız oluyordu. Zaten bu süre zarfında Pakistan da 5 deneme gerçekleştirmişti ve burada denediği füzelere istenildiği takdirde nükleer başlık da takılabilirdi. Bu gelişmeler üzerine Hindistan ile Pakistan arasında tırmanan nükleer yarış BM'de görüşülmeye başlandı. Güvenlik Konseyinde alınan kararlar Hindistan ile Pakistan'dan aralarındaki gerginliği tırmandırmamaları ve nükleer denemelere son vermeleri istenmiştir. Diğer yandan dünya kamuoyu da bu iki ülkeden NPT'yi bir an önce imzalamalarını istemekteydi (Arı, 2000:166).

Hindistan ile Pakistan arasındaki bu yarışta gözler aynı zamanda NPT'yi imzalamayan İsrail üzerine de çevrilmiştir. Çünkü Pakistan, İsrail'in de NPT'yi imzalamamasına rağmen herhangi bir baskıyla karşılaşmadığını ifade etmektedir. Ayrıca

Pakistan, İsrail'in Hindistan'ın nükleer çalışmalarına destek verdiğini de sık sık dillendirmektedir. Bu iddialar hem Hindistan hem de İsrail tarafından reddedilse de, Pakistan tarafından sürekli yinelenmektedir. Ayrıca Pakistanlı yetkililere göre, nükleer silah çalışması yapan bütün ülkeler -NPT'ye göre nükleer silaha sahip 5 ülke hariç- uluslararası yaptırım ve ambargolarla karşılaşırken İsrail'e olan dış yardımlarda herhangi bir kesinti gözlemlenmemektedir.

Hindistan ile Pakistan arasında yaşanan bu silahlanma yarışı sonucu birçok defa ambargo kararı alınmış olmasına rağmen bu ambargoların uygulanamamasının çeşitli nedenleri vardır. İlk olarak ambargonun, bu ülkelerin nükleer faaliyetlerini durdurmayacağı aksine kamuoyunda yalnız kalmanın verdiği psikoloji ile şiddetleneceği düşüncesidir. Diğer konu da ekonomik kayıp vermek istemeyen büyük şirketlerin politikacılar üzerindeki etkisidir.

Hindistan ile Pakistan arasındaki nükleer yarış, göze göz dışı dış mücadeleye her zaman dönüşebilecek bir hassasiyeti halen korumaktadır. Ancak diğer bir bakış açısıyla Hindistan-Pakistan arasındaki muhtemel çatışmanın asıl gerçekleşmemesinin sebeplerinden biri, nükleer silahların caydırıcılık etkisi olduğunu söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMI VE ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. İran'ın Nükleer Programı

2.1.1. İran'ın Nükleer Enerji ve Silahlanma Gereksinimi

Tarihi ve çalkantılı komşuları göz önünde bulundurulduğunda, İran'ın nükleer kapasitesini artırma tartışmaları, her ne kadar Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile yüze yapılan son diplomatik faaliyetler bir nebze daha özgür bir tartışma ortamı oluşturduysa da, halk forumlarından çok, özel olarak sürdürülmektedir. Yine de İran'ın nükleer seçeneğin peşinden gitmesinin ardındaki mantığı anlamak için, İran'ın akademik gazete ve basınında yer alan güvenlik konusundaki zengin literatürden faydalanılabilir. Din alimlerinin sık sık İsrail'in nükleer kapasitesine yönelik söylemlerinin yanı sıra, İran'ın programının tek nedeni İsrail değildir. Irak'ın işgali ve savaş deneyimiyle birlikte telkin edilen muazzam güvensizlik hissine ek olarak, kitle imha silahlarının iki önemli etkisi daha olduğuna dair yaygın görüş birliği vardır: prestij ve baskı aracı. Prestij, İran'ın önemli bir karakteristik özelliği olan ulusal onurunu yansıtmaktadır; siyasi yelpazede, ekonomisi, toplumu ve siyasi olgunluğu açısından çok daha aşağıda gördükleri komşu Pakistan'ın daha ileri askeri teknolojiye sahip olması İranlılar için kesinlikle kabul edilemezdir. İran'ın nükleer seçeneklerinin değerlendirilmesine neden olan ikinci faktör olan baskı aracı, İran'ın temel stratejik yetersizliklerinden biri olan Birleşik Devletlerden uzaklaşmasını daha da ortaya çıkarmaktadır. Tahran'daki birçok kişi için uygun bir nükleer programa sahip olmak, ülkenin Washington'la pazarlık konumunu güçlendiren en önemli etkidir (Brezezinski-Gates, 2006: 42).

İran'a göre nükleer çalışmalarının meşruiyet kaynakları:

- İran gelecekte enerji bakımından, diğer ülkelere bağımlı olmak istememektedir. İran'ın sahip olduğu önemli petrol ve doğalgaz kaynakları, nükleer enerjiye sahip olmaması için mantıklı bir sebep olamaz. Bugün doğal kaynaklar yönünden zengin olan İngiltere, Fransa ve Almanya ve Rusya'da nükleer enerji kullanımına büyük önem vermektedirler.
- Bu mesele artık İran için sadece enerji boyutunda kalmayıp, milli bir dava ve saygınlık meselesine dönüşmüştür. ABD'nin her istediğini yaptıramayacağını göstermek ve uluslararası hukukun müsaade ettiği çerçevede bu çalışmaların devam ettirilmesi İran dış politikasının önemli bir unsuru haline gelmiştir.
- Genel manada Ortadoğu'nun, özel manada ise İran'ın, nükleer silahlara sahip ülkeler tarafından çevrelenmiş olmasıdır. Bugün İsrail, Pakistan, Hindistan ve Rusya nükleer silahlara sahiptir. Böyle bir ortamda, her ne kadar İran kabul etmese de, nükleer silaha (en azından nükleer silah teknolojisine) sahip olmak, İran için bulunmaz bir kalkan ve caydırıcı güç olacaktır. İran'ın nükleer silaha sahip olma ihtimali kulaklara pek hoş gelmese de, Ortadoğu'da keyfi ABD müdahalelerinin önlenmesi ve İsrail'in anlaşmaz tutumunu terk etmesine yardımcı olması bakımından çok büyük önem arz etmektedir. Kaldı ki İran, 1973 yılındaki Birleşik Arap Emirliği ile olan adalar bunalımından beri herhangi bir ülkeye karşı saldırgan bir tavır içerisinde olmamıştır. Bunu destekler nitelikteki bir diğer olay ise, Soğuk Savaş döneminde mevcut iki kutup arasındaki olası bir çatışmayı engelleyen en büyük etken, her iki tarafın da karşı vuruş yapabilme yeteneğine ve nükleer silahlara sahip olmalarıdır.
- İran'ın nükleer enerji konusunda ısrar etmesi, bir takım pozitif tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Dünyanın Bu konuya odaklanması, önemli nükleer silahlara sahip olan İsrail'in de neden benzer yaptırımlara maruz kalmadığını sorgulama imkânı doğurmuş ve nükleer silah ayrıcalığına sahip olan Güvenlik Konseyi daimi üyeleri İngiltere, Fransa, Çin, Rusya ve ABD'nin de nükleer silahsızlanma için gereken fedakârlığı yapmaları gerektiği (yani nükleer silahlarını tamamen imha etmeleri gerektiği) ciddi bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Mesela bir defasında İran'ın ortaya atığı, Ortadoğu'da nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge oluşturma teklifi, öncelikle İsrail tarafından reddedilmiş ve diğer ülkeler tarafından ciddiye alınmamıştır. Bugünse İran,

nükleer enerjiye sahip olmayı, bağımsız bir devlet olmanın en doğal hakkı olarak görmektedir (Durmuş, 2005: 2).

Aslında İran'ın nükleer sorunu Batı ile İran arasındaki güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Batılılar İran'ın nükleer çalışmalarındaki gerçek niyetin, nükleer silah edinme iradesi olduğu düşüncesindedir. İran'a karşı olan bu güvensizliğin, ülkenin bölgesel, küresel ve nükleer faaliyetleri bağlamında çeşitli sebepleri vardır. İran'ın şeriat kuralları ile yönetilmesi, ABD ve İsrail ile ilişkilerinin gergin olması ve bölgede radikal örgütlerle geliştirdiği diyalog, nükleer çalışmalara karşı duyulan kuşku beslemiştir. Ayrıca askeri konseptte gerçekleştirdiği nükleer çalışmalarını 13 yıl dünyadan saklaması ve sürekli eksik bilgi vermiş olması, krizin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Dahası, İran'ın petrol ve doğalgaz zengini olan bir ülke olmasına rağmen uranyum zenginleştirme konusunda ısrarcı bir tavır sergilemesi kuşkuları artırmaktadır. Ahmedinejad'ın iç ve dış politikada özellikle İsrail konusundaki radikal açıklamaları da endişeleri desteklemektedir.

Batılıların İran'ın nükleer çalışmaları karşısındaki politikalarının temelini bu güven krizi oluşturmaktadır. Bu nedenle İran'ın nükleer silah elde edebileceği tüm yollar tutulmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla İran'ın yakıt döngüsünün tüm aşamalarını kendi başına yürütme kapasitesine sahip olmaktan vazgeçmesi ve bu çalışmalarını Rusya topraklarında gerçekleştirmesi önerisi yapılmış ancak bu İran tarafından açık bir dille ret edilmekte ve nükleer silah üretme niyet ve iradesinin olmadığını ısrarla vurgulamaktadır. Güven krizini aşmak için nükleer silaha dair dini yorum da geliştirmiştir. İran'a göre nükleer silah üretimi İslam dini açısından doğru değildir ve İslam rejimi olarak nükleer silah edinmeyi istemeleri söz konusu olamaz. Ayrıca nükleer teknolojiye sahip olmak, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na taraf olmasından dolayı İran için bir haktır. İran nükleer enerjiyi teknolojik gelişmenin, özellikle de tıp, tarım ve elektrik üretiminin temeli olarak nitelendirmekte ve bu enerjiye barışçıl amaçlarla kullanmak için sahip olmak istediğini söylemektedir. Nükleer faaliyetlerini şeffaf, güvenilir ve hukuksal bir zeminde yürüttüğünü söylemekte ve bütün çalışmalarını NPT ve Ek Protokol çerçevesinde devam ettirdiğinde ısrar etmektedir (Keskin, 2007: 21).

2.1.2. İran'ın Nükleer Çalışmalarının Tarihsel Arka Planı

2.1.2.1. Devrim Öncesi Nükleer Çalışmalar

İran'ın nükleer araştırmalarının geçmişi, Şah Rıza Pehlevi dönemine kadar dayanmaktadır. ABD 1953 yılına kadar yürüttüğü nükleer gizlilik programını, İngiliz firmalarının nükleer teknoloji transferlerinden büyük mali kazanç elde ettiğini görünce, değiştirerek nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımının yaygınlaşmasını, ancak bunu yaparken nükleer silah yapımını teşvik etmeyecek ve gerekirse engelleyecek önlemleri de içeren bir politika benimsedi. Bu tarihten sonra ABD yönetimleri öncelikle dost ve müttefik olarak gördükleri ülkelere küçük çaplı araştırma reaktörleri vererek, bu ülkelerde zamanla nükleer santralleri çalıştırabilecek kadroların yetişmesini sağlayacak bilimsel alt yapının oluşturulması için teşvik politikası izledi. Bu çerçevede ABD'nin programının bir parçası olan İran, 1957 yılında bu ülke ile bir anlaşma imzalayarak, barışçıl amaçlarla kullanılmak üzere nükleer tesis elde edinilmesi için teknik destek ve zenginleştirilmiş uranyum alabilmiştir (Erdurmaz, 2005: 73).

İran 1957 yılında, "Barış için Atom" programı çerçevesinde ABD ile nükleer işbirliği anlaşması imzaladıktan sonra, 1958 yılında Uluslararası Atom Enerji Kurumu'na üye olmuştur. İran, 1960 yılında Tahran Üniversitesi'ne sadece 5 MG'lık araştırma reaktörü satın almayı planlarken, ABD bu reaktörle birlikte İran'a çok sayıda hücre de satmıştır (Cankara, 2005: 83). Reaktör, 1967 yılında çalışmaya başlamış, bu dönemde yine ABD İran'a 5545 kg zenginleştirilmiş uranyum sağlamış ve bunun bir kısmı da izotop haline getirilerek reaktöre yakıt olarak kullanılması imkânı doğmuştur. Daha sonraki dönemlerde yine zenginleştirilmiş uranyum ve izotop sağlanarak bunların yakıt olarak kullanılması sağlanmıştır. Tabii bunlar düzenli olarak UAEK tarafından denetlenmiştir (Cankara, 2005: 105).

1970 yılında İran, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na imza atarak araştırmalarının barışçıl olduğunu bir nevi ispatlamış oluyordu. 1973 yılında da İran Atom Enerjisi Kurumu'nu kurarak daha profesyonel bir şekilde araştırmalarına devam etmiştir.

İran Şahı Rıza Pehlevi, hem 1973 yılında Arap-İsrail Savaşı sonrasında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kurulmasıyla dört katına çıkan petrol fiyatları sonucu büyük bir gelir akışına sahip olması sebebiyle, hem de kendisine Avrupalı ülkelerin bu alanda verdiği teşvikler ve sundukları cazip projeler sebebiyle 1974 yılında bir açıklama yaparak “takip eden yirmi yılda yirmi bin megawatt elektrik kurulu nükleer güç sahibi olmak” hedefini ortaya koydu (Kibaroglu, 2006: 72). Bu çerçevede 1974 yılında Buşehr’e yerleştirilmek üzere Almanya ile 1200 MW’lık su basınçlı iki reaktör ve Fransa ile de Banderabbas’a kurulmak üzere 900 MW’lık iki reaktör anlaşması imzalanmıştır. Yine aynı yıl içersinde, peşi sıra güç fabrikaları için görüşmeler başlamış, 1974’te ABD ile 1976’da Almanya ile 1977’de Fransa ile nükleer yakıt anlaşması yapılmıştır. Ayrıca Şah, 1975 yılında Fransa, Belçika, İtalya ve İspanya’nın oluşturduğu bir uranyum zenginleştirme fabrikasına %10 hisse ile ortak olarak, zenginleştirilmiş uranyum için kaynak bulmuş olmasının yanında, bu şirketin nükleer enerji teknolojisinden de yararlanma hakkını elde etmiş oluyordu (Cankara, 2005: 106).

İran, nükleer teknoloji ile tanıştıktan sonra bir yandan da hızlı bir şekilde bu alanda bilimsel ve teknolojik alt yapıyı geliştirme yoluna gitti. Her sene onlarca yetenekli öğrenci ve teknisyen başta Almanya ve İngiltere olmak üzere Avrupa ülkelerine ve ABD’ye gönderildi (Çağırın, 2006: 230). Bir kısmı zamanla İran’a dönerek bu ülkede üniversitelerde kürsüler, araştırma merkezleri ve laboratuvarlar kurdular. Diğerleri buldukları ülkelerde kalarak bilimsel ve teknik yeteneklerini geliştirdiler. İran’ın nükleer alanda çok istekli ve girişken olmasından faydalanmak isteyen Avrupa ülkeleri, 1960’lı yılların ikinci yarısı ve 1970’li yıllarda bir yandan İran’a nükleer santraller satmaya çalışırken bir yandan da o santralleri işletebilecek kadroları kendi ülkelerinde yetiştirmek ve bu yolla santral satışında avantajlı konumda olabilmek düşüncesiyle İranlı genç ve parlak beyinleri kendi ülkelerine çekebilmek için birbirleriyle yarıştılar (Kibaroglu, 2006: 73).

2.1.2.2. Devrim Sonrası Nükleer Çalışmalar

Devrimden sonra İran ve Ortadoğu’da dengeler ve saflar değişmiştir. İran, Batı’nın “sadık kölesi” olmayı bırakıp, artık “kendi kendisinin efendisi” olmaya karar vermiştir. Uzun bir zaman Pehlevi hanedanlığı tarafından bastırılan “İslam” kimliği de baskın bir

faktör haline gelerek gerek sosyal hayatta gerekse siyasi hayatta etkisini hissettirmeye başlamıştır.

Devrimle beraber gelen değişim rüzgârı İran'ı genel anlamda Batı, özel anlamda ise ABD ve İsrail düşmanı haline getirmiştir. Bu algılamının ilk yansıması da Amerikan Büyükelçiliği'nin İranlı öğrenciler tarafından işgal edilmesiyle kendisini göstermiştir. 444 gün süren rehine krizi sonrasında İran-ABD ilişkileri kopma noktasına gelmiş ve bundan sonra da bir daha eski haline dönmemiştir (Arı, 2004: 547).

Aslında 1979 Devrimi, İran'ın nükleer politikasına ağır bir darbe indirmiştir. Çünkü iktidara gelen Humeyni nükleer santralleri israf ve dine aykırı olarak görmüş ve “yabancı ülkeye bağımlılık yaratır” düşüncesiyle önceleri nükleer tesislerin bitirilmesine yönelik bir istek göstermemiştir. Fakat devrimden 1 yıl sonra gerçekleşen İran-İrak Savaşı'nda Irak tarafından kimyasal silahların kullanılması, Ortadoğu ülkelerinin kendisine uygulamış olduğu izolasyon ve çevresinde birçok ülke nükleer güce sahipken kendisinin güçsüz bir ülke olarak kalmasının mantıkdışı olduğunu görülmüş ve tekrardan nükleer araştırmalara başlamıştır. Ayrıca bu savaş esnasında İran'ın Amerikan menşeli silahlarına yedek parça sağlayamamıştır. İran yerli silah sanayinin olmamasının ve bu konuda Batılı devletlere bağımlı olmasının ne büyük bir eksiklik olduğunun farkına varmıştır (Altınbaş, 1999: 255) Sonuçta her şeyden önce güvenlik amaçlı nükleer programın farkındalığı artmaya başlamıştı. Çevresinde Pakistan, Hindistan ve düşman İsrail nükleer güce sahipken, kendisinin bu güce sahip olmaması bile ateşe atılmaktan farksızdır. Daha da önemlisi İsrail'in nükleer silah anlamında ne kadarlık bir kapasiteye sahip olduğu bilinmemektedir ve belirsizlik yani düşman olarak gördüğün ve tehlike arz eden bir ülkenin gerçek gücünü bilememek, tehlikenin boyutunu arttırmaktadır.

İran, yavaş yavaş iç düzenini sağlamaya başladıktan sonra, bunların önemini anlayarak tekrardan araştırmalara karar vermiş fakat savaş döneminde Irak'ın, İran'ın birçok nükleer tesisini bombalayarak kullanılamaz hale getirmesi, İran'ın araştırmalara geri dönme kararında, ekonomik anlamda oldukça zor duruma sokmuştur (Atasoy, 2008: 98–99). İran'ı zor duruma düşüren diğer bir engel de başta ABD olmak üzere Batı ile çok iyi ilişkiler içinde bulunmuş olan Şah'ın yönetimindeki monarşik rejime karşın, İslam Devrimi ile kökten dinci bir rejim geliştiren, İsrail ve ABD ile ilişkilerinde düşmanca tutum içinde

bulunan İran'ın, nükleer alanda elde edebileceği kazanımlardan kaygı duyan Amerikan yönetimi, Almanya ve Fransa'ya baskı yaparak yarım kalan tesisleri bitirmelerini engellemesi olmuştur (Yeşiltaş, 2005: 80–81).

1980 yılından sonra Lazer İzotop Ayırıştırma programına ilgi göstermeye başlayan ve 1990 yılında da bu programla alakalı Cebir İbn Al Hayyan laboratuvarını açarak bu konudaki araştırmalara başlayan İran, 1984 yılında da İsfahan'da bir nükleer araştırma merkezi açmış ve bu merkeze reaktör kurmak amaçlı Fransa ve Pakistan'dan yardım talep etmiştir. Nükleer araştırmalara tekrar başlama kararı aldıktan sonra, başka ülkelerde yaşayan nükleer bilimcileri göreve çağırmış ve güç reaktörü programını yenilemeye çalışmıştır. 1984 yılında tekrardan Busehr'deki reaktör çalıştırılmış ancak Irak'ın bu merkezi bombalamasıyla, merkezdeki çalışma bir süre ertelenmiştir. 1987 yılında Pakistan'la da nükleer işbirliği anlaşması imzalayan İran, İranlı uzmanları Pakistan'da nükleer teknik alanında eğitim görmeye göndermiştir. 1990 yılında Çin'le nükleer araştırma işbirliği anlaşması imzalanarak, İranlı mühendisler Çin'de eğitim görmeye başlamışlar, ayrıca Çin'den nükleer reaktör kurma teknolojisi transfer etmişlerdir (Cankara, 2005: 109–111).

Irak savaşından sonra, nükleer konudaki ilk girişim dönemin Cumhurbaşkanı Hafimi Rafsancani tarafından gerçekleştirildi. Ayrıca yıkıcı bir süreçte henüz çıkmış olan İran, sık sık elektrik kesintileri yaşıyordu ve hızlı nüfus artışı daha çok enerji ihtiyacını doğuruyordu. Bu nedenle, İran elektrik üretimi için nükleer programını yeniden başlatmaya karar verdi. Bu doğrultuda Rafsancani yönetimi, Busehr projesinin tamamlanması için Kraftwerk Union (KWU) şirketi ile temasa geçti. Ancak ABD'nin baskıları sonucunda, Busehr projesinin tamamlanmasına Alman hükümeti de izin vermedi.

Yine 1989 yılında Arjantin, Almanya ve İspanya şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyum, Busehr-I reaktörünün tamamlanması için İran'a bir teklif sundu. Fakat bu girişim de ABD'nin baskıları sonucu durduruldu. Benzer şekilde, 1990 yılında İspanya'nın Ulusal Endüstri ve Nükleer Teçhizat Enstitüsü'nün Busehr projesinin tamamlanması yönündeki faaliyetleri de ABD'nin baskıları sonucunda sona erdi. Bu gelişmelerden sonra, Busehr reaktörünün tamamlanması için en azından parçalarını tedarik etmeye çalışan İran'ın her girişimi, her türlü nükleer kazanımlarından endişe eden ABD tarafından

baltalandı. Bu gelişmeler üzerine, 1989 yılında, İran ile SSCB arasında nükleer alanda işbirliği kararı alındı. 1990 yılında, aralarında imzaladıkları protokole göre Busehr projesi tamamlanacak ve buna ek olarak İran’da iki reaktör daha inşa edilecekti. Ancak Sovyetler Birliği’nin çözülme sürecine girmesiyle bu işbirliği de askıya alındı.

Şekil 3: İran’ın Nükleer Haritası

1993 yılında, İran Atom Enerjisi Kurumu ile Rus Atom Enerjisi Bakanlığı arasında imzalanan antlaşmayla Busehr projesinin tamamlanması öngörüldü. Ancak bu anlaşma da yaşanan sıkıntılar nedeniyle yürürlüğe giremedi. Nihayet Ocak 1995 tarihinde, Rus Atom Enerjisi Bakanlığı ile kapsamlı bir nükleer işbirliği anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre;

- Alman şirketi Kraftwerk Union (KWU)-Siemens, tarafından yarım bırakılan Busehr tesislerinden her biri 1000 MW’lık Rus yapımı hafif su reaktörleri 4 yıllık bir süreç içerisinde kurulacak,

- Her yıl, 20–30 İranlı yüksek lisans ve doktora öğrencisinin Rusya’da nükleer alanda eğitimi sağlanacak,
- Nükleer alanda bilimsel ve teknolojik işbirliği yapılacak.

Yılda 180 kg plütonyum kapasitesine sahip olan bu reaktörler, UAİK’nın denetimine de açık olacaktı. İran ve Rusya, uranyum zenginleştirme tesisinin yapımı konusunda anlaşmışlardı. Bu duruma en büyük tepki ABD’den geldi. Clinton yönetimi, anlaşmayı feshetme konusunda Rusya’yı ikna etmeye çalışsa da Rus yönetimi bu çağrıya olumlu yanıt vermedi. Çünkü bu anlaşma doğrultusunda, Rusya 1 milyar dolarlık bir gelir elde edecekti ve Rus ekonomisinin bu paraya ihtiyacı vardı. Daha da önemlisi Rusya, İran’ın nükleer alandaki faaliyetlerini de kontrol edebilme yeteneğine sahip olacaktı. Bu dönemden sonra İran’ın nükleer programının bir krize dönüştüğünü söylememiz mümkündür.

2002 yılının Ağustos ayında “Halkın Mücahitleri Örgütü”nün liderliğinde kurulan Ulusal Direniş Konseyi’nin (NCRI) Dış Politika Komisyonu üyesi Ali Rıza Caferzade, yaptığı açıklamada Natanz ve Arak’ta kurulan iki gizli nükleer tesisi deşifre etti. Ayrıca Natanz’daki uranyum zenginleştirme tesisinin Fransa, Almanya ve İngiltere’nin isteği üzerine kapatıldığını, ancak bu faaliyetlerin İsfahan, Karj ve diğer eyaletlerdeki daha küçük çaplı tesislere kaydırıldığını belirten Ali Rıza Caferzade, Tahran’ın 35 km batısındaki Kerec kenti yakınlarındaki Lefgerabad ve Remande Köylerin’nde de uranyum zenginleştirme tesislerinin olduğunu iddia etti. Bu açıklamaların ardından ABD, İran’ı nükleer silah yapmaya teşebbüs etmekle suçladı ve İran’ın nükleer programı böylece bir krize dönüştü.

ABD’nin katı tutumunun İran’ı daha da radikalleştireceğini düşünen Avrupa Birliği ülkeleri -İngiltere, Fransa, Almanya- duruma müdahale ederek diplomasi yoluyla sorunu çözmeye çalışmaktadır. Müzakereler sonucunda İran o dönemde, üç AB ülkesine gönüllü olarak uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durduracağını açıkladı. İran UAİK tarafından her tesisin, her faaliyetin denetlenebileceğine hükmeden 93+2 Program – Ek Protokol’ü uzun süre direndikten sonra uluslararası baskıların artmasıyla 25 Ekim 2003 tarihinde imzaladı. Ancak günümüze kadar hala ulusal meclisinde onaylanmadı.

Haziran 2004 tarihinde, UAEK'nın Mısırlı Başkanı Muhammed El Baradey, İran'ın beklenenden daha az işbirliği yaptığını ve daha çok işbirliği yapması gerektiğini açıkladı. Bunun üzerine İran UAEK tarafından takılan mühürleri kırarak Natanz'daki santrifüjlerin infasına devam etti. Ayrıca gönüllü olarak askıya aldığı uranyum zenginleştirme faaliyetlerini de tekrar başlatacağını açıkladı. İran'ın bu tavrı üzerine ABD de nükleer programının askeri amaç taşıdığını yineledi. Bu gelişmelerden sonra yapılan denetimlerde nükleer silah üretiminde kullanılacak uranyum zerreciklerine yüksek oranda rastlanması mevcut olan gerginliği daha da arttırdı.

24 Ekim 2004 tarihinde üç AB ülkesi –İngiltere, Fransa, Almanya- İran'a sivil nükleer teknoloji transferi yapma teklifinde bulunarak karşılığında İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin tamamen durdurulmasını istedi. Ancak İran'ın, kendisine sunulan imkanları yetersiz bulması sonucu tansiyon tekrar yükseldi. Bunun üzerine, Kasım 2004 tarihinde, İran ve üç AB ülkesi müzakerelerin devam edebilmesi için bir çözüme ulaşana kadar İran'ın geçici süre için nükleer programının askıya alınması kararına vardılar. Bu doğrultuda, 22 Kasım 2004 tarihine, İran müzakerelere başlayabilmek adına gönüllü olarak uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya aldığını deklare etti.

17 Haziran 2005 tarihinde, İran'da gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde radikal kanat içinden Mahmud Ahmedinejad'ın seçimleri kazanması, İran ile ABD ve İsrail arasındaki gerginlikle ve İran'ın nükleer çalışmalarını ve söylemlerini sertleştirilmesiyle sonuçlandı (Hüseyinoğlu, 2007: 364–367). UAEK ile işbirliğini azaltarak Nisan 2006'da yüzde 3 oranında uranyum zenginleştirmeyi başardığını ilan eden İran'ın UAEK ile işbirliği yapmaması nedeniyle İran'ın nükleer dosyası Aralık 2006'da BM Güvenlik Konseyi'ne havale edilmiştir. Güvenlik Konseyi'nde İran'dan uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmasını ve UAEK'nın daha sıkı denetimlerine izin vermesini isteyen çeşitli kararlar alınmıştır. İran'ın bu konuda geri adım atmaması üzerine İran aleyhine nükleer programı ve silahlanma programı ile alakalı kısmi yaptırımlar içeren kararlar alınmıştır. UAEK-İran ve BM-İran ilişkilerindeki karşılıklı söylemler her geçen gün arttı. UAEK-İran ve BM-İran ilişkilerine aşağıda değinileceğinden burada bahsedilmeyecektir.

1.2.2.3. İran'ın Nükleer Çalışmalarını Sürdüğü Tesisler

Bir ülkenin nükleer silah kapasitesine yerli imkânlarıyla ulaşabilmesi için o ülkenin gerekli nükleer tesis altyapısına ulaşip gerekli nükleer maddeyi üretebilmesi gerekir. Günümüzde İran'ın nükleer programında ulaştığı nokta henüz bir nükleer silah üretimi için yeterli görünmemektedir.

İran, Uluslar arası Atom Enerji Kurumu'nun denetiminde olan bir düzine nükleer tesis işletmektedir. Bunlar, Buşehr, Bonab, Darkovin (Karun ve Ahfaz), İsfahan, İstiglal, Gorgan, Karaj, Muallim Kalaye (Kazvin), Tahran ve Yezd tesisleridir.

Bonab Tebriz'in 80 kilometre güneyinde yer alan bir yerdir. Bonab'daki tesis tarımsal ve tıbbi amaçlar için açılmıştır. Darkovin, Karun Nehri üzerinde Ahvaz nehrinin güneyinde bir bölgedir. Çin'in teknik yardımıyla 300 MW'lık 2 adet reaktör inşa edilmiştir. İsfahan'daki Nükleer Teknoloji Merkezi 1984'de Çin'in yardımıyla açılmıştır. 27 kilowattlık Minyatür Nötron Kaynağı Reaktörü ve kalutron işler haldedir. İstiglal nükleer reaktörü iki adet Qinshan türü 300 MW'lık bir tesistir ve yine Çin'in teknik desteğiyle inşa edilmiştir. Karaj Tarımsal ve Tıbbi Araştırma Merkezi Çin'den getirilen bir kalutron ve 30 MW'lık Belçika orijinli iyon ışını uygulamaları siklotronu içerir. Muallim Kalayeh (Kazvin) ise Çinli ve Pakistanlı uzmanların uranyum zenginleştirme santrifüjleri kurduğu bir merkezdir. Aynı zamanda İran Atom Enerji Kurumu için bir eğitim merkezidir. Tahran (Amirabad) Nükleer Araştırma Merkezi, ABD'nin 1960'larda sağladığı 5 MW'lık termal araştırma reaktörünü içerir. Merkez, 1992'de İran Atom Enerji Kurumu'nun Lazer Araştırma Merkezi'ne bağlı olarak, ibn-Heysen Araştırma Laboratuvarını kurmuştur. Yezd ili ise İran'ın uranyum rezervlerinin bulunduğu bölgedir. 1985'de İAEK yaklaşık 5000 ton iyi kalite uranyum bulunduğunu açıklamıştır. Daha az miktarda olmak üzere İsfahan, Azerbaycan, Horasan, Sistan ve Belucistan illerinde de uranyum rezervleri bulunmuştur (İşbilen, 2008: 74–75).

1.2.2.4. İran'ın Balistik Füze Programı

Soğuk Savaş döneminde önceleri iki süper gücün tekelinde olan balistik füze yeteneği giderek yayılmaktadır. İki süper gücün ardından nükleer kulübün diğer üyeleri de bu silahları edinmiş, son yıllarda ise üçüncü dünya ülkelerinin balistik füze edinme çabaları göze çarpmaktadır. Balistik füze roketle hareket eden ve bir tür güdüm sistemine sahip olan, daha çok yer hedeflerine yönelik kullanılan ve uçuş süresinin büyük bir kısmını serbest düşüş aşamasında geçiren silah olarak tanımlanabilir. Balistik füzeler kendi başlarına bir KİS değildir ama özellikle nükleer savaş başlıklarıyla kullanıldıkları zaman bir stratejik silah haline gelirler. Füzeler, uzun menzilleri, karşı savunmanın güçlükleri ve nükleer başlık da taşıyabilmeleri nedeniyle kendilerine özgü güvenlik problemleri yaratır. Teknolojik bir gelişmişlik düzeyi gerektirdiklerinden ve nispeten az sayıda devlet bu imkâna sahip olduğu için bir itibar unsuru olarak kabul edilmektedir.

Balistik füzelerin geçmişi Nazi Almanyasının İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında İngiltere'yi hedef alan V-1 ve V-2 füzelerine dayanmaktadır. Gerçi bu silahlar savaşın sonucuna bir etkide bulunmamıştı ama yarattığı terör ve panik etkisi Müttefiklerde psikolojik bir yıkım yaratmıştı. Bu teknolojiyi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'dan ABD'ye göç eden bilim insanlarından sağlayan ABD ve Sovyetler Birliği kaynak ülkeler durumundadır. Geline nokta itibarıyla az gelişmiş üçüncü dünya ülkelerinin de bu teknolojiyi kendilerine mal etmeye başladıkları gözlemlenmektedir.

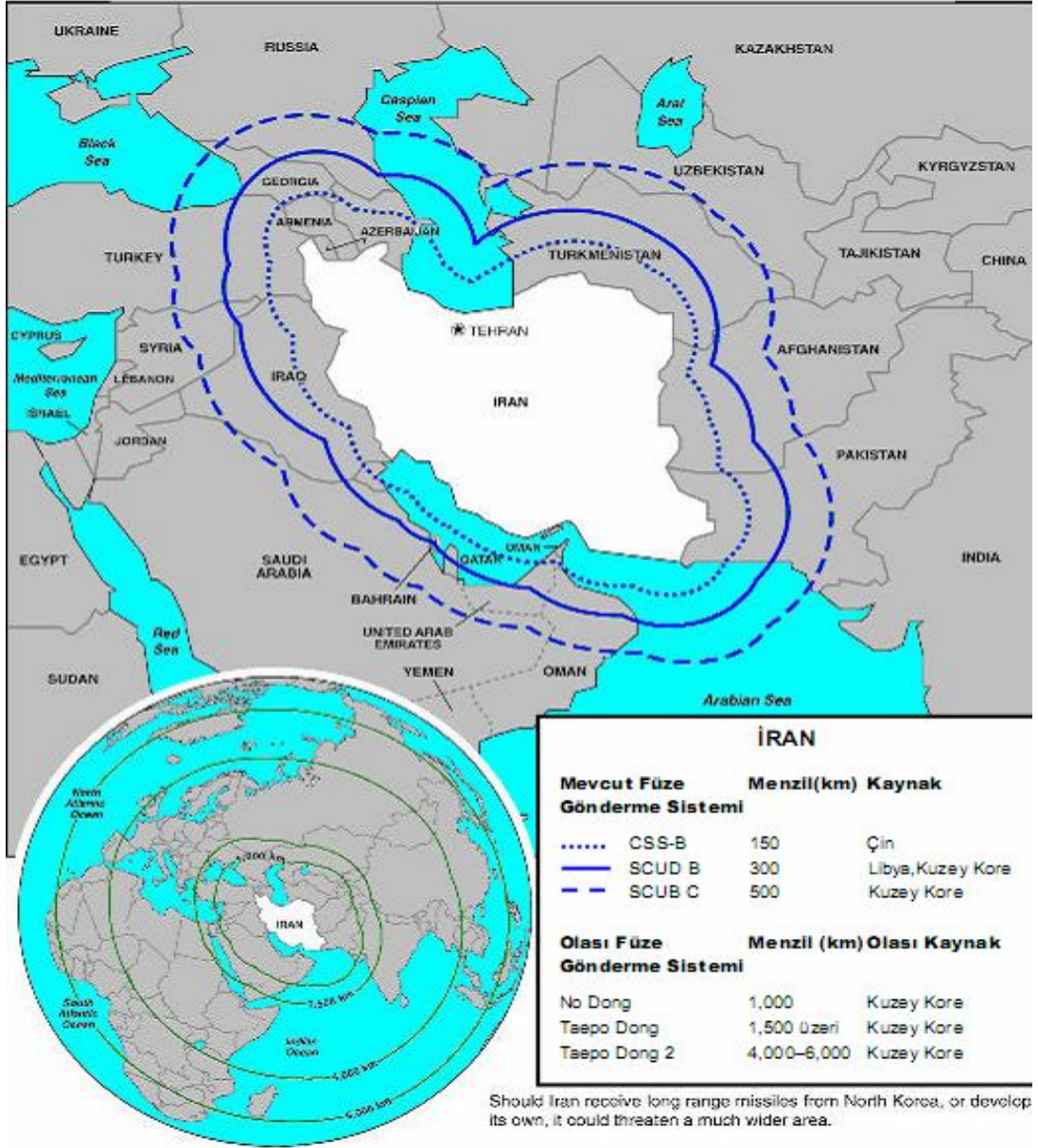
Balistik füzeler genellikle menzillerine göre gruplanır: 1100 km'ye kadar kısa menzilli, 1100–2750 km arası orta menzili, 2750–5550 km arası orta üzeri menzilli ve 5550 km'den uzun menzilli olanlarına da kıtalararası menzilli adı verilmektedir. Ayrıca kullandıkları yakıt türlerine göre de sıvı veya katı yakıtlı olarak gruplandırılabilir. Dünyada nükleer güç olarak bilinen devletlerin hepsinin aynı zamanda balistik füze kapasitesi vardır. Konumuz açısından düşünüldüğünde, nükleer programda belli bir aşamaya gelmiş bir bölgesel güç olarak İran'ın da balistik füze kabiliyetine sahip olması/balistik füze programı yürütmesi şaşırtıcı değildir.

İran'ın balistik füze programının tarihi Şah'ın devrildiği ve İran İslam Cumhuriyeti'nin ilan edildiği 1979'a dek geri gitmektedir. Yeni rejimin büyük bir gizlilik

içinde başlattığı program 1980’li yılların ortasında meyvelerini vermiş ve İran, Irak’a karşı 600 civarında füze fırlatmıştır. Son yıllarda İran’ın envanterinde bulunan balistik füzeleri geliştirmeye çalıştığı, menzillerini uzatmak için teknik çalışmalarda bulunduğu gözlemlenmektedir. Kasım 2007’de İran İslami Devrim Muhafızları Ordusu Komutanı General Yahya Rahim Safevi, televizyona verdiği bir mülakatta, İran’ın 2000 km menzilli Shahab–3 füzelerini denediğini söylemiştir.

Kuzey Kore’nin İran’ın balistik füze çalışmalarında işbirliği yaptığı ülkelerden biri olduğu, nitekim Shahab–3 füzelerinin Kore’nin ürettiği Nodong füzelerinin bir yeniden üretimi olduğu belirtilmektedir. Nitekim Safevi de Tahran’ın envanterinde bulunan Scud-B ve Scud-C füzelerine ilişkin teknolojinin 1980’lerde Kuzey Kore’den elde edildiğini belirtmiştir. 2004 tarihli bir CIA raporuna göre, Kuzey Kore’nin yanı sıra Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti de İran’ın bu konuda işbirliği yaptığı ülkeler arasındadır. Ancak, İran artık füze teknolojisi ve üretiminde kendine yeterli bir hale gelmeye başlamıştır. Shahab–3 füzelerinin Shahab-3a, Shahab-3b, Shahab–4 ve BM25 adlı menzilleri 1500 ila 2500 km arasında değil en türevleri bulunmaktadır. Bu füzeler, Ortadoğu, Türkiye ve hatta Güney Avrupa’daki potansiyel hedefleri vurma kapasitesine de sahiptir, hatta bazılarının İran ordusunca konuşlandırılıp operasyonel hale getirildiği iddia edilmektedir. Ayrıca İran’ın daha uzun menzilli füzeler geliştirdiği, hatta “uzay taşıma aracı” olarak Shahab–5 füzesi geliştirdiği de iddialar arasındadır.

Şekil 4: İran'ın Mevcut ve Olası Balistik Füze Sistemlerinin Tahmini Menzili

Kaynak: “Estimated Ranges of Current and Potential Iranian Ballistic Missiles”,
<http://www.fas.org/irp/threat/proli/f97/meafrica.html#figureiran> (11 Kasım 2011).

İran'ın nükleerleşme çabaları ve hâlihazırda envanterinde bulunan kimyasal ve biyolojik cephanelikle beraber düşünüldüğünde de bu füze imkânlarının İran'a bölgede önemli bir ağırlık verdiği yadsınamaz bir gerçektir. Füze teknolojisinin yayılması özellikle barışın kırılgan olduğu Ortadoğu bölgesinde önemli bir bölgesel sorundur. ABD açısından düşünüldüğündeyse, Washington'un “haydut devletler” adını verdiği bazı üçüncü dünya ülkelerinin özellikle kıtalararası balistik füze kabiliyeti edinmesi istenmeyen bir durumdur. Washington, tıpkı nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusunda da olduğu gibi bir

çaba içerisindedir. Ancak, daha gerçekçi bir tutumla, kendini üçüncü dünyadan gelebilecek olası füze saldırılarına karşı korumak için “ulusal füze kalkanı” projesini yürürlüğe sokmuştur. Son zamanlarda, Doğu Avrupa’da kurmayı tasarladığı radar üsleri bu bağlamda değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır.(İşbilen, 2008: 77-78).

2.1.3. İran’ın Nükleer Çalışmalarında Destek Aldığı Ülkeler

İran nükleer programlar çerçevesinde bulunduğu konum ve ekonomik durum itibariyle dış ülkelerden destek almak zorunda kalmıştır. Devrimden önce ülke, başlayan nükleer çalışmalarla oldukça ileri seviyeler kaydetmiş, ABD tarafından desteklendiği için de önemli ilerlemeler sağlamıştı. Fakat Devrimden sonra iktidara gelen yönetimin Batı ve ABD karşıtı olmasıyla, bu çalışmalar son bulmuş, zaten Humeyni de bu çalışmaların çeşitli gerekçelerle yok olmasına izin vermiştir. Devrimden sonra başlayan İran-İrak savaşı, ülke içerisinde bazı şeylerin daha iyi anlaşılmasını sağlamış ve Ortadoğu’da güçlü bir İran olması gerektiği kararı sonucunda nükleer çalışmalara tekrardan geri dönmüştür. Bu esnada tabii ki birçok ülkeden destek alınmıştır.

2.1.3.1. İran-Rusya Nükleer İşbirliği

Rusya, her ne kadar İran için uzun bir dönem tehdit oluştursa da, konjonktürün değişmesiyle birbirleriyle stratejik ortaklığa gitmenin önemli olduğunu görerek, buna uygun hareket etmeye başlamıştır. İran da aynı önemin farkına varmış ve 1989’dan sonra askeri gücünü ve kapasitesini artırmak için ciddi olarak çalışmalara başladığında ilk önemli işbirliğini Rusya ile yapmıştır. Rusya sadece nükleer anlamda değil balistik füzeler, konvansiyonel silahlar, denizaltılar gibi silah ve savunma sanayi konusunda da İran’a destek olmaya çalışmıştır. Ayrıca Ortadoğu ve Orta Asya’daki siyasi üstünlüğü ister istemez hem İran’ın hem de Rusya’nın gözüne batmakta ve bu iki ülkeyi birlikte hareket etmeye mecbur kılmaktadır (Atasoy, 2008: 100).

İran, nükleer çalışmalara devam etmeye karar verdikten sonra, her ne kadar ABD dışında Batı ile irtibata geçmeye çalışsa da, Batı’nın desteğini bu noktada alamamıştır. Özellikle de ABD’nin, İran’la nükleer alanda anlaşması bulunan ülkelere uygulamış olduğu baskılar sonucunda çoğu şirket ya sözleşmeyi feshetmiş ya da verilen sözler

tutulmamıştır. Örneğin, 1974 yılında Alman Kraft-Werk Union firması ile Buşehr'e iki su basınçlı reaktör kurulması için anlaşma yapılmış, çalışmalara İran-Irak Savaşı nedeniyle ara verilmiş, bu dönem zarfında da zaten Irak tarafından bu çalışmalar bombalanmış ve ağır zarar görmüştür. İran rejimi ABD karşıtı olması nedeniyle, artık ortak bir paydada birleşemeyen İran ve ABD, birbirlerine cephe almaya başlamışlar ve ABD'nin İran'ı nükleer çalışma konusunda önceden olduğu gibi desteklemesinin herhangi bir nedeni kalmamıştı. Sonuçta artık güçlü bir İran, ABD'nin bölgedeki çıkarlarının sekteye uğraması anlamına gelmekteydi. Bu nedenle artık İran'ın nükleer çalışmalarına engel olmaya başlamış ve Alman firmasına da baskı uygulayarak, İran'ın bu firmadan savaş döneminde ağır tahribat gören bu reaktörün çalışmalarına tekrardan başlanılıp bitirilmesi talebinin firma tarafından reddedilmesini sağlamıştır. İran, Alman Kraft-Werk firmasının baskı nedeniyle yarım bıraktığı bu tesisin tamamlanması için önce Çin ve Brezilya'ya başvurmuş, kabul edilmeyince de Rusya'ya gitmiş ve teklifi kabul edilerek 1990 yılında görüşmelere başlanmıştır (Cankara, 2005:130).

8 Ocak 1995 tarihinde iki ülke arasında nükleer alanda oldukça kapsamlı bir işbirliğini içeren bir anlaşma imzalandı. Bununla Alman Kraft-Werk firmasının Buşehr'de yarım bıraktığı işi Rusya'nın tamamlamasına yönelik karar alındı. Bu anlaşma UAİK gözetiminde gerçekleşmiş ve tesislerin 1000 MW'lık iki hafif su reaktörü şeklinde tamamlanması ile karara bağlanmış, bununla da kalmayıp İran'da nükleer alanda eğitim görenlere, Rusya'da eğitim desteği sağlanması, ayrıca nükleer alanda teknolojik işbirliği ve bilgi paylaşımı kabul edilmiştir. Buşehr'deki tesis 2007 yılında tamamlanmıştır (Kibaroglu, 2006: 75–76).

İran-Rusya yakınlaşmasına en büyük tepkiyi beklenildiği gibi ABD gösterdi ve Rusya ile olan ilişkilerinde hemen her platformda bu konuyu gündeme getirdi. Gerek devlet başkanları seviyesinde, gerek daha alt seviyelerde ABD yönetimi Rusya'yı İran'ın nükleer silah geliştirmek yönünde bir hedefi olduğu konusunda ikna etmeye ve bu yolla hassas bilgi ve teknolojinin bu ülkeye transferini engellemeye çalıştı. ABD'nin bu çabalarında önemli bir aşama kat ettiğini söylemek zor. Çünkü 1990'lı yılların özellikle ilk yarısında Sovyetler Birliği'nin dağılmış olmasının her türlü etkisinin devam ettiği bir süreçte Rusya'da sıkıntısı en çok çekilen şey alt üst olmuş ekonomik yapı içinde temel ihtiyaçları sağlamaya yönelik mali kaynak yaratılmasıydı. İran ile yapılan anlaşma Rusya

için o dönem hiç de azımsanamayacak bir miktar olan yaklaşık bir milyar dolarlık bir mali kaynak anlamına gelmekteydi. Bu sebeple Rus yöneticiler ABD'nin bütün telkinlerini “not etmek” ile yetindiler ve hiçbir aşamada Buşehr'deki tesisleri kurmaktan vazgeçebilecekleri yönünde bir intiba yaratmamaya özen gösterdiler.

Rusya'nın ABD'nin baskısından etkilenmemesinin bir başka sebebi bu ülkenin kendisine karşı kullanabileceği baskı araçlarının kısıtlı olması ya da hiç olmamasıydı. Bir bakıma eski Sovyetler Birliği topraklarındaki kitle imha silahları ve bunların yapımında kullanılan bilimsel, teknik ve teknolojik birikimin emniyetli ve güvenli ortamlarda bulunmasının sağlanması ve kitle imha silahlarının terörist grupların veya onlarla işbirliğinde olduğuna inandığı ülkelerin eline geçmesinden büyük endişe duyması, ABD yönetimini bu konuda Rusya ile işbirliği yapmaya zorunlu kılmaktaydı. Rusya'nın bu yönde ciddi endişesi olmaması, ABD ve İsrail'in ise ciddi tehdit algılamaları sebebiyle Rusya'nın katkısına büyük önem veren ABD yönetimi İran konusundaki telkinlerini bu ülkeyle işbirliğini sekteye uğratabilecek baskı seviyesine çıkartmamaya özen göstermiştir.

1990'lı yıllarda birçok ülke tarafından geri çevrilen İran'ın Buşehr'deki tesislerinin tamamlanmasını sağlama girişimlerine Rusya'nın sıcak bakmasının bir diğer önemli sebebi de bu işbirliği yoluyla hem İran'ın nükleer alandaki kazanımlarını kontrol edebilecek bir konumda olmak, hem de İran açısından çok önemli bir talebini yerine getirmesine karşılık bu ülkenin eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın en hassas olduğu konulardan bir olan Müslümanlık propagandası yapmasını engellemek olmuştur (Kıbaroğlu, 1999: 271–272).

2002 yılında Rusya ile İran arasında, İran'ın nükleer santraline Rusya tarafından nükleer yakıt verilmesi ve kullanılan yakıtın geri alınması ile ilgili olarak bir anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca 10 yıllık teknolojik-bilimsel-sınâî-ekonomik-ticari alanlarda işbirliğini öngören bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre 8,5 milyar dolar değerinde 6 adet nükleer santral kurulması planlanmıştır. Bu santrallerin öncelikle ikisi Buşehr'e inşa edilecek, daha sonra iki tane daha eklenecek ve geriye kalan iki reaktör de Ahvaz'a inşa edilmesi şeklinde karara varılmıştır (Atasoy, 2008: 102–103). Fakat ilerleyen dönemlerde İran'ın ne UAEK ne de diğer ülkelerin haberdar olmadığı iki gizli reaktör tesisi bulunduğu muhalifler tarafından açıklanarak, İran'ın zor durumda kalması sağlanmıştır. İran'dan kaçarak ABD'ye yerleşen muhalifler İran'ın Natanz'da uranyum zenginleştirdiğini,

Arak'da ise ağır su reaktörü inşa ettiğini ifade etmiştir (Calamita, 2009: 1400). Bu tesisler ortaya çıktıktan sonra ABD, İran'ı resmen nükleer silah yapmaya teşebbüs etmekle suçladı ve NPT'nin Ek Protokolünü imzalamasını istedi. Buna göre UAEK, dilediği zaman İran'a haber vermeden nükleer denetim yapabilecekti.

Rusya ise nükleer tesisler ortaya çıktıktan sonra İran'a daha temkinli yaklaşmaya başlamış ve nükleer enerji ile ilgili olarak sunmuş olduğu bilgilerde kısıtlamalara gitmeye başlamıştır. Ayrıca balistik füze konusunda da kendisini ilerletmeye çalışan İran'a dikkatler daha da fazlaşınca, Ek Protokol konusunda Rusya da İran ile görüşmelere başlamıştır. Bu füzeler normalde kitlesel imha amaçlı bir başlık taşımıyorsa, askeri alanda önemli olmayan füzelerdir, fakat başlıkları değiştirilince önemli bir savaş silahı olarak kullanılabilir. Bir de bu başlık nükleer olursa, dünya çapınca önemli bir güç elde edilebilirdi. Zaten 1998 yılında Rus şirketleri İran'a füze geliştirme programına yardım etmeye başlamışlar ve bu nedenle ABD tarafından yaptırıma maruz kalmışlardır. Yani İran'ın füze sistemini geliştirmesi, ek olarak da nükleer başlık üretebilecek kapasitede olması, bir dünya tehdidi olabileceği ihtimalinden kaynaklanmaktaydı. Her ne kadar İran'ı, tüm dünyaya karşı korumaya ve nükleer çalışmalar konusunda desteklemeye çalışsa da, bu gizli reaktörlerin ortaya çıkması, artık Rusya'yı bile yorumsuz bırakmak zorunda kalmıştır.

ABD, bu olayı kendi lehine kullanmaya çalışmış ve dönem dönem, İran'a bu nükleer çalışmalar ve füze geliştirme programıyla alakalı yardım etmesi nedeniyle suçladığı Rusya'yı, yine İran ile işbirliği yapmakla suçlamış ve bu işbirliğinden acil olarak vazgeçmesini istemiştir. Rusya ise İran'ın nükleer araştırmaları NPT'ye göre barışçıl amaçlarla sürdürmeye hakkı olduğunu ve bunu hiçbir ülkenin engelleyemeyeceğini, aynı zamanda da bu konunun Rus şirketlerinin İran pazarından çıkartılması için kullanıldığını fakat başarılı olamayacağını, her şeyden önce İran'ın komşu ülke olduğunu, iyi giden ilişkilerinin durumunu değiştirmek istemediklerini ve bu şekilde devam edeceğini belirtmiştir. Ve böylelikle 22 Eylül 2002 tarihinde Rusya Buşehr'deki reaktör çalışmalarına yeniden başlamıştır.

İran'daki tesislerin varlığı açıklandıktan sonra, 2003 yılının Şubat ayında UEAK Başkanı Baradey tarafından İran ziyaret edilerek tesislerin varlığı onaylanmıştır. Buna istinaden de İran'dan nükleer faaliyet raporu ve sahip olduğu materyaller hakkında bilgi

vermesi talep edilmiş, fakat Haziran ayına kadar herhangi bir açıklamada bulunulmayınca, tekrardan bilgi talebinde bulunulmuştur. ABD ise konunun Güvenlik Konseyi'ne gitmesi konusunda destek bulmak için çalışmalara başlamıştı bile. Rusya ise bu konuda daha temkinli olunması gerektiğini açıklamaya çalışıyor, İran'a ise çalışmalarında şeffaf olması gerektiğini belirtiyor ve UEAK ile işbirliğine gitmesi için öneride bulunuyordu.

9 Kasım 2003 yılında İran üst düzey yetkililerinden Hasan Mohani, Rusya'yı ziyaret ederek NPT'nin Ek Protokolü'nü imzalamayı kabul ettiğini ve uranyum zenginleştirme faaliyetlerini de bir süreliğine durdurma kararı aldığını açıklamıştır. İran tarafından Rusya'nın da desteğiyle ortaya çıkan bu sonuç, Rusya'nın dünya kamuoyunda önemli bir saygınlık kazanmasını sağlamıştır. 18 Aralık 2003 yılında Viyana'da İran tarafından UEAK'nın önceden haber vermeden denetim yapmasını sağlayabilecek Ek Protokol böylelikle imzalanmıştır. Geriye bir tek İran Meclis'i tarafında kabul edilmesi kalıyordu. Fakat günümüze kadar hala daha Meclis'te bu protokol kabul edilmemiştir (Atasoy, 2008: 103–104).

İran'ın en büyük korkularından biri, Rusya'nın nükleer çalışmalar konusunda vermiş olduğu desteğini kendisinden çekmesiydi. Nitekim UAEK, İran'dan ne zaman nükleer tesislerin varlığının tam olarak açıklanmasını, tesislerin tam olarak sorunsuz denetlenmesini veya nükleer materyaller hakkında sahip olunan tüm bilgilerin verilmesini talep etse, İran devamlı olarak bu bilgilerin sunulmasıyla alakalı bir sorun çıkartmakta; ya tesisleri ülke güvenliğini bahane ederek tam olarak denetlenmesine engel olmakta, ya nükleer çalışmaları gizli bir şekilde yürütmeye çalışıp daha sonradan açıklandığında kabul etmekte ve bu da İran'a olan güveni sarsmakta ya da sunulan raporlarda eksik veya yanlış bilgi aktarılmaktaydı. Her yerde İran'ın barışçıl amaçlı nükleer çalışmaları olduğunu belirtmeye çalışan Rusya, İran'ın bu tarz yaklaşımlarıyla hem zor durumda kalıyor hem de İran'ı savunacak herhangi bir dayanak noktası kalmıyordu. Ayrıca İran'ın İsrail için yapmış olduğu sert açıklamalar konusunda Rusya'nın da herhangi bir tutunacak dalı kalmamıştır. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın, İsrail Başbakanı Ariel Şaron hakkında "en kısa zamanda ölmesini arzuladığı" şeklinde açıklama yapması, Rusya'nın bu açıklamayı kınamasına neden olmuş ve uluslararası kamuoyunda İran'ı yalnız bırakmasına neden olmuştur.

İran'ın dönem dönem fevri hareket ederek yapmış olduğu ve hem kendini hem de kendisini nükleer çalışmalar konusunda destekleyen Rusya'yı zor durumda bırakarak İsrail aleyhine açıklamalarda bulunması, bunların dışında UAEK'ya denetimler konusunda tam olarak destek sağlamaması ve çalışmalarında şeffaflık politikasından uzak olmasından kaynaklanan sorunlarından ötürü, Rusya artık İran'ı korumakta güçleniyor ve İran'a karşı sesini yükseltmeye başlıyor. Rusya Dışişleri Bakanı'nın 12 Ocak 2006 tarihinde İran'ın BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilme ihtimalinden bahsetmesi, İran'a yapılan bir ihtar niteliğindedir. Ek olarak da UAEK ile bir türlü anlaşmaya varılamayan müzakereler; İran'ın iyice göze batmasına neden olmuştur. Rusya yine bu noktada İran'ın yardımına koşmuş ve İran'ın Rus topraklarında uranyum zenginleştirme çalışmalarına devam etmesini, çıkacak olan yakıtın da İran'a gönderilmesi, böylelikle de hem İran bahane ettiği enerji ihtiyacını sağlamış olacak hem de dünyaya barışçıl amaçlı nükleer çalışmalar yaptığını kanıtlayabileceği bir öneri sunmuştur. Fakat burada İran için dezavantaj, nükleer teknoloji edinilememesiydi. Bu teklife ABD ve AB tarafından olumlu bakılsa da, İran tarafından 26 Aralık 2005 tarihinde çalışmalara kendi topraklarında devam edilmek istendiğine dair cevap verilerek reddedilmiştir.

Ve en sonunda beklenen oldu ve 2 Şubat 2006 tarihinde Almanya, Fransa ve İngiltere UAEK'ya sunulan tasarı ile İran meselesini Rusya'nın da desteğiyle BM Güvenlik Konseyi'ne aktarılmasına karar verdi. İran ortamı yumuşatmak için, Rusya'nın sunmuş olduğu fikrin değerlendirmeye alınabileceğine dair açıklama yapsa da kararın değişmesini sağlayamamıştır. Bu durum üzerine mecliste onaylamadığı NPT'nin Ek protokolünü gönüllü olarak uygulamaya devam etmekten vazgeçtiğini açıklamıştır. Ayrıca ilerleyen günlerde İran, fikrini değiştirerek Rusya'nın teklifini reddettiğini de açıklamıştır.

Rusya'nın İran'ın Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesini kabul etmesi, Rusya'nın İran'dan desteğini çektiği anlamına gelmemektedir. Çünkü Rusya, Çin ile birlikte Güvenlik Konseyi'nde de İran'ın en büyük destekçisidir. Güvenlik Konseyi'nde İran ile ilgili pek çok karar Rusya ve Çin'in karşı çıkmaları sebebiyle onaylanamamıştır. Bu durum Rusya'nın ABD tarafından sık sık tenkit edilmesine sebep olsa da Rusya tavrını değiştirmemektedir. Aksine Rusya, ABD söylem ve yaptırımlarına sert tepkiler vermektedir. Mesela 2007 yılında ABD 5+1 toplantısında istediği yaptırım kararını Rusya ve Çin faktörlerinden dolayı çıkartamayınca İran'ın üç büyük bankası ve İran İslam

Cumhuriyeti Devrim Muhafızları Ordusu'nu hedef alan tek taraflı yaptırım kararı aldı. Rusya'nın bu karara tepkisi oldukça sert oldu. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Bush'u elinde usturayla deli gibi koşan ve sağa sola saldıran bir tip olarak nitelendirdi ve bunun sorunlara çözüm olmayacağını söyledi. Katıldığı Avrupa Birliği Zirvesi'nde yaptığı konuşmada da “neden yaptırımlar ve askeri saldırılarla tehdit ederek durumu daha da kötüleştiririm ve çözümü olmayan bir noktaya getirelim ki” sorusunu sordu.

Rus liderler sık sık ABD'nin tek taraflı yaptırımlarına karşı olduğunu ve sorunun çözümüne yönelik çok taraflı bir çözümden yana olduklarını söylemektedir. Ayrıca Moskova, İran'ı, nükleer politikasını ABD ve AB'nin talepleriyle uyumlu bir hale getirme konusunda ikna etmeye çalışıyor. Çünkü eğer Rusya, İran'ı nükleer politikası konusunda ikna etmeyi başarabilirse bir taşla dört kuş vurmuş olacak. Birincisi, ABD'nin füze kalkını projesini askıya almasını veya tadil etmesini sağlayacak, ikincisi de Güvenlik Konseyi'nden İran'a karşı yaptırım kararı çıkmasını önlemiş olacak. Gerçi hâlihazırda da veto hakkını kullanarak Güvenlik Konseyi kararlarını etkileyebilir ancak sorununun çözümlenmesi durumunda diğer ülkeleri karşısına almadan bunu sağlamış olacak ve bu vesileyle İran'la var olan ticari ilişkilerini sıkıntısız bir şekilde idame ettirebilecektir. Daha da önemlisi, uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durduran ve nükleer yakıt üretemeyen İran'a nükleer yakıt sağlayan ülke konumunda olacak ki bu hem ticari hem de siyasi olarak önemli bir karttır. Üçüncüsü, ABD'nin bölgede bulunmasına olanak sağlayacak İran mazeretini de ortadan kaldırmış olacaktır. Son olarak da böylesine önemli bir krizde ağırlığını kullanarak çözüm sağlayıcı ülke konumuna yükselecek ve global güç yarışında prestij kazanacaktır (Ekinci, 2007: 1).

2.1.3.2. İran-Çin Nükleer İşbirliği

Günümüzün yükselen yeni gücü Çin askeri alanda da kendisini geliştirmiştir. Ülkenin nükleer kapasitesi ise hiç de azımsanmayacak bir seviyededir. Yaklaşık üç yüz kadar nükleer bomba başlığına ve dış ülkelere satabilecek kadar nükleer bilgi paketine sahip durumdadır. Bu alanda dünyanın üçüncü büyük nükleer gücüdür. Çin bu teknolojiyi kullanarak hegemonya sahasını genişletmek istemekte ve dünya üzerinde askeri varlığını diğer ülkelere de kaydırarak artıma çabasıdadır (Karaca, 2003: 33).

Devrimden sonra Çin ile İran arasındaki işbirliği, İran-Irak Savaşı'na dayanmaktadır. Çin her ne kadar İran'a olumlu yaklaşırsa da, İran Çin'e hep kuşkuyla bakmış ve mesafeli durmaya çalışmıştır. Fakat savaş başladıktan sonra, silah konusunda herhangi bir ülkeden doğru düzgün destek alamayınca Çin'e yönelmiş ve böylelikle savaş dönemi boyunca İran'ın en fazla silah aldığı ülke konumuna gelmiştir. İran nükleer çalışmalar kararı verdikten sonra Rusya'nın yanında Çin ile de görüşmelere başlanmıştır ve gizli bir anlaşma imzalanarak, İran'a İsfahan'da bir nükleer araştırma merkezi kurmasına yardım etmesi sağlanmış ayrıca nükleer çalışmalar konusunda İran'a uzman yetiştirilmesine karar kılınmıştır. Ek olarak da, UAİK kriterlerine uygun bir reaktör verilecekti. 1991 yılında da, Çin İran'a 20MW'lık bir araştırma reaktörü vereceğini açıklamıştır (Adıbelli, 2007: 304).

Çin olabildiğince İran'a destek olmaya ve nükleer araştırma konusunda yardım etmeye çalışmıştır. Asıl amacı, Rusya gibi bu büyük pazardan payını almak, ihtiyacı olan enerji, petrol ve gazı sağlamaya çalıştığını belirtmek de doğru bir tespit sayılabilir. İran tek başına Çin'in yüzde 17'lik enerji ihtiyacını karşılayabildiği, savaş döneminde İran'ın en fazla silah satın aldığı ülke konumunda olduğu düşünülürse, Çin'in İran'ın stratejik işbirliğini kaybetmek istememesi gayet doğal bir durum olarak algılanabilir. Yalnız bu sağlanırken ister istemez bu durumdan rahatsız olan ülkeler seslerini yükseltmeye başlamışlardır; mesela ABD.

Devrimden sonra kötüleşen İran-ABD ilişkileri, ABD'nin İran'a nükleer çalışmaları nedeniyle uyguladığı yaptırımların diğer ülkeler tarafından da uygulanmasını istemekte, böylelikle İran'ın ekonomik anlamda belini kırarak, nükleer çalışmalardan vazgeçmesini sağlamaya çalışmaktadır. Fakat İran'la çıkar ilişkileri çok fazla olan Çin, bu yaptırımları uygulamak istememekte veya nadiren uygulamaya çalışmaktadırlar(Atasoy, 2008: 108–109). Mesela Çin'in İran'a verme taahhüdünde bulunduğu 20MW'lık reaktör, ABD baskısı nedeniyle iptal edilmiş ve teknik nedenler bahane edilmiştir. Fakat Çin-İran görüşmeleri sanki ABD'ye nispetmiş gibi devam etmiş ve 1992 yılında Çin-İran Nükleer İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla beraber İran'a 300MW'lık reaktör sağlama görüşmeleri başlamış oldu. ABD, bu satışa da karşı çıkarak Çin'i bu konuda uyardı. En sonunda 1995 yılı Haziran ayında Çin, reaktör satışının iptal edildiğini belirtti. Çin'in bu

politika değişikliğinin nedeni ise Tayvan meselesi yüzünden bozulan Çin-ABD ilişkileriydi.

Ekim 1995'te Newyork'ta yapılacak olan ABD-Çin liderler zirvesinin gündem maddesi gerginleşen ilişkilerin düzeltilmesiydi, fakat ABD'nin sunmuş olduğu şart İran'a sunulan nükleer desteğin bitirilmesiydi. Ayrıca 1985 yılında Çin ile ABD arasında imzalanan nükleer işbirliği anlaşması gereğince, ABD'nin Çin'e yapılacak olan nükleer teknoloji ve ekipman satışına izin vermesi gerekiyor. ABD hükümeti, Çin'e resmen bu anlaşmayı, eğer İran'a destek vermeye devam ederse, askıya alma tehdidinde bulunuyordu. Normal olarak Çin de çıkarlarına ters düştüğü için ABD'nin dediği yapmış oldu (Adıbelli, 2007: 307).

Bunların dışında uranyum zenginleştirme ve çevirme tesisleriyle alakalı görüşmeler devam etmekteydi. ABD bunlara da el atarak, Çin'in 1997 yılında bu görüşmelerin de sona erdiğini açıklamasını sağlamıştır. Her ne kadar Çin, ABD ile ilişkilerini bozmamak amaçlı baskılarına direnmeden, isteklerini yerine getirse de ABD'nin 2002 yılında "Şer Eksenii" olarak açıkladığı ülkelerin destekçisi olarak ilan edilmekten kurtulamadı. 2003 yılında ise İran'a Amerikan yapımı her türlü silah satışı yasaklanarak Çin'in de bu yaptırıma uyması istendi. Mayıs 2003 yılında da NORINCO adlı bir Çin firmasının İran'a füze teknolojisi sattığı bahane edilerek yaptırım uygulanması kararı alındı (Atasoy, 2008: 109).

Bunların dışında Çin, UAEK ile görüşmelerde Rusya ile beraber İran'ın tarafını tutmaya çalışmış ve İran'ın nükleer krizinin BM Güvenlik Konseyi'ne gitmesini engellemeye çalışmıştır. Fakat 2006 yılında durumlar değişmeye başlamış, Çin İran'a destek olmaya çalışsa da, krizin Güvenlik Konseyi'ne gitme kararına onaylamışlardır. Bu durumdaki çelişki de, Çin'in ABD ile olan ilişkilerini tehlikeye atma korkusundan kaynaklanmaktadır (Ekrem, 2006: 1).

İran'la Çin arasındaki ilişkiler sadece nükleer alanda değil, aynı zamanda ekonomik ve ticari alanda da devam etmiştir. Çin'in İran'a askeri alanda sağlamış olduğu teknoloji ve malzeme sayesinde İran, 1340 km menzilli 700kg başlık taşıyabilen Şahab-3 ve 2000 km menzilli 1000kg başlık taşıyabilen Şahab-4 füzelerini geliştirebilmiştir. Ayrıca yükselmekte ve gelişmekte olan Çin'in petrole ve enerjiye ihtiyacı bulunmaktadır. Çin

tükettiği petrolün yüzde 40'a yakını ithal ettiği ve İran'dan ithal ettiği petrolün miktarı 2006 itibariyle %10'nu geçmeye başladığı için ilişkiler gittikçe birbirine bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Bunun dışında 2004 yılı içerisinde Çin ile İran arasında 25 yıllık bir petrol ve doğalgaz anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca Çin'in İran üzerinde stratejik çıkarları bulunmaktadır. Çin'in Doğu Türkistan güvenliği ve Ortadoğu'daki siyasi etkinliği yine İran'la olan ilişkilerinde oldukça önemlidir. Bunların dışında Çin, Batı ile sorun yaşayan İran'ın petrolünü güvenle satacağı ülke konumundadır. Ve de Çin'in de aynı şekilde petrolünün büyük bir kısmını Ortadoğu'dan ithal eden ve de her geçen gün biraz daha fazla artan petrol ve enerji ihtiyacını karşılamak için İran'la ve Batı ile ilişkileri kötü olan Ortadoğu ülkeleriyle iyi ilişkiler içerisinde olması gerekir (Ekrem, 2006: 1).

2.1.3.3. Avrupa Birliği Ülkeleri ile İşbirliği

İran'ın bugün sahip olduğu ve geliştirmeye devam ettiği nükleer alandaki kazanımların elde edilmesinde Avrupa Birliği'ni oluşturan ülkelerin direkt veya dolaylı olmak üzere önemli payı bulunmaktadır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda İranlı öğrencileri ve teknisyenleri kendi ülkelerine çekmek, onları çok sayıda nükleer tesiste, laboratuarda ve akademide görev yapacak bilgi ve beceriyle donatmak ve bu yolla İran'ın çok istekli olduğu çok sayıda nükleer reaktör kurma projesinden büyük pay kapmak için Almanya, Fransa ve İngiltere adeta birbirleriyle yarıştılar. Bugün İran'ın bilimsel ve teknik alt yapısının büyük çoğunluğunu bu süreçten geçmiş kişiler oluşturmaktadır.

AB'nin İran'ın nükleer programına bir başka katkısı, direkt olarak olmasa da, ABD yönetimi tarafından 1993 yılında benimsenen bir politikayla Irak ile birlikte İran'a karşı da çeşitli kısıtlamalar uygulamak ve nükleer silah geliştirmekte kullanabileceği gelirler elde etmesini zorlaştıracak ticari yaptırımlar uygulamayı amaçlayan "çifte kısıkaç" politikasına fazla itibar etmemesi ve İran'la ticareti her geçen yıl daha da arttırması şeklinde olmuştur. ABD yönetiminin büyük tepkisini çeken ve sürekli eleştirilerine hedef olan AB ülkeleri, özellikle Amerikan firmalarının kendi ülkeleri tarafından konulmuş yaptırımlara rağmen paravan şirketler aracılığı ile İran ile ticaret yaptıkları açığa çıkınca rahatlamışlardır. Bazı bilgilere göre 1997-1999 yılları arasında İran'ın en büyük ikinci ticaret ortağı şirketler vasıtasıyla ABD olmuştur. Bundan sonra zaten fiilen işe yaramayan "çifte kısıkaç" politikası önemini ve varlığını da yitirmiştir (Kibaroglu, 2006: 97-100).

AB ılımlı bir yaklaşım izlemektedir. AB'ye göre İran, uluslararası izolasyondan kurtarılarak, daha fazla işbirliğine teşvik edilmelidir. AB, İran'ın içindeki reformistlerin soluklanıp, aldıkları destekle güçlenebilecekleri ve dini liderlerin etkisini azaltarak, otoritenin gerçekten demokratik kurumlar tarafından kullanılmasını sağlayabilecekleri, dolayısıyla devleti, nükleer silah programından ve teröristleri desteklemekten vazgeçirecekleri şeklinde bir kanaat taşımaktadır (Erdurmaz, 2005: 165–166). Bu nedenlerden dolayı, AB'ni üç güçlü üyesi, İran'la ticaretin geliştirilmesi ile daha çok işbirliği konusunda yeşil ışık yakmıştır ve hala bu tutumunu sürdürmektedirler (Sarıkaya, 2006: 128).

İran'ın halen sadece bir kaç yüz adet olan uranyum zenginleştirmekte kullanılan santrifüjlerden binlercesini yerleştirebileceği tesisler kurması ve bunları çalıştırması durumunda nükleer silah yapmak için çok önemli bir kazanım elde edeceğini düşünen ABD yönetimi zenginleştirme işlemini askıya alma kararını gerekli ancak yetersiz bir karar olarak değerlendirmekte ve İran'ın bu tesisleri kapatmasını ve uranyum zenginleştirmekten vazgeçmesini istemektedir. Aksi takdirde ABD'nin başka alternatifleri düşünebileceği ifade edilmek suretiyle askeri güç kullanabileceği ima edilmektedir.

ABD ile İran politikasında birçok alanda görüş ayrılığı olan ve askeri güç kullanımını olasılığını gündeme dahi almak düşüncesinde olmayan AB ülkelerinin bu ülke ile hemfikir oldukları bir konu "İran'ın NPT Antlaşması'na taraf olması sebebiyle meşru ve hukuki hakkı olmasına rağmen uranyum zenginleştirme işlemini askıya almakla kalmayıp tümüyle ortadan kaldırması" talebidir. Bu noktada İran tarafından ABD'nin baskılarına boyun eğmekle ve güvenilmez olmakla suçlanan AB, İran'ın bu yönde karar almasını sağlamak amacıyla diplomatik ve ekonomik teşvik politikasını sürdürmekte kararlı olduğunu ifade etmektedir. Ancak AB'nin diplomatik ya da ekonomik teşvik yöntemi ile arzu ettiği sonucu elde etmesi pek mümkün görülmemektedir. Bunun bazı sebepleri bulunmaktadır. Her şeyden önemlisi İran, devleti ve milletiyle tam bir bütünlük içinde nükleer güce sahip olmakta kararlı görülmektedir. İran halkı ve onların siyasetteki temsilcileri, nükleer alanda çalışan bilim adamları ve teknik kadro, bu konularla ilgili akademik ve bürokratik kadrolar ve askeri çevreler İran'ın bu çapta nükleer alt yapı geliştirmiş olmasından sonra bundan da ileriye giderek muhakkak nükleer silah sahibi devlet konumuna gelinmesi fikrini desteklemektedirler. Bunu her şeyden önce İran milliyetçiliğinin doğal bir tezahürü olarak

görmektedirler. Bu düşüncelerini destekleyen bir husus da içinde buldukları coğrafyanın güvenlikleri açısından ciddi tehditleri beraberinde getirdiğini ve “mutlak silah” olarak tanımlanan nükleer silahların sağlayacağı caydırıcılığa ihtiyaçları olduğunu sıkça vurgulamaktadırlar. Bu sebeple İranlı yetkilileri bu yoldan kesin dönüş anlamına gelecek uranyum zenginleştirme tesislerini kapatmaları kararını almaya zorlamak sonuç vermeyecektir. İranlı yetkililer “böyle bir karar aldıkları takdirde halktan ve devletin içinden o kadar büyük bir tepki gelir ki bizi yerimizden atıp başkaları yerimize geçip nükleer konuda çalışmaya devam ederler, bu kaçınılmaz bir durumdur” demektedirler.

İran’ın “nükleer silah üretebilecek kabiliyete sahip devlet konumunda olmak” arzusu ve kararlılığının yanı sıra AB’nin bu ülkenin uranyum zenginleştirme tesislerini kapatmaya zorlayabilecek bir siyaset oluşturabileceği görüş birliği sağlaması kendi yapısından kaynaklanan sebeplerle pek mümkün görülmemektedir. Ekonomik, siyasi ve toplumsal açılardan ciddi zorlukların yaşandığı AB içinde kendi açısından “hayati” olarak tanımlanacak konularda bile görüş birliğine varılması ya çok zor olmakta ya da mümkün olmamaktadır. Ortak görüşe varılması en zor alan ise uluslararası güvenlik ve dış politika konularını kapsamaktadır. Son 15 yılda hemen yakınında cereyan eden ve kendisine direkt ya da dolaylı etkileri olacak güvenlik sorunlarına dahi çok gecikmeli olarak reaksiyon verebilen AB’nin net olarak tanımlanabilecek bir “Ortak Dış ve Güvenlik Politikası” henüz oluşmamıştır. Bu sebeple, İran’ın nükleer programı ile ilgili ortak bir siyasi karar büyük zorluklardan sonra ortaya çıksa bile, bu kararın arkasına (zorlayıcı bir yöntem olarak) gerektiği takdirde askeri güç koymak AB açısından bir dizi yeni sorunlar yaratacaktır. AB’nin olmayan dış ve güvenlik politikası bir yana bırakıldığı takdirde dahi, Birliği oluşturan büyük devletlerin hemen hepsi askeri güç kullanma olasılığını dış politikalarında en son olasılık olarak değerlendirmektedirler (Kibaroglu, 2006: 100–103).

2.1.3.4 Diğer Ülkelerin Tutumu

2.1.3.4.1. Türkiye'nin Tutumu

İran'ın nükleer silah üretecek kapasiteyi geliştirmesinin Türkiye'yi birçok bakımdan olumsuz etkileyen bir gelişme olacağı kesindir. Dünyanın en kritik jeopolitiğinde bulunan İran ve Türkiye aynı zamanda bölgede köklü bir geçmişe sahiptir. 1639 tarihli Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan günümüze açık bir savaşa girişmeyen Türkler ve İranlılar arasında zaman zaman çekişme ve rekabet ortamı gelişmiş olsa da ilişkiler genel olarak barışçıl olarak nitelenebilir. Bu durumun sağlanmasında en önemli etkenlerin başında her iki gücün de birbirlerine birçok bakımlardan denk olması ve olası bir çatışmadan net avantaj elde edecek tarafın öngörülmemesidir (<http://www.carnegieendowment.org/npp/publications/index.cfm?fa=view&id=16284>).

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ise yeni kurulan devletlerle rekabete dayalı geleneksel ilişkiler değişmiş, Batılılaşma ve çağdaşlaşmayı hedef alan İran ve Türkiye birbirine yakınlaşmış, 1929'da "Türk-İran Dostluk ve Güvenlik Antlaşması" ile de ilişkiler pekiştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ise kendilerini Sovyet tehdidi altında hisseden iki ülke Batı bloğunda yer almış, 1955'te kurulan Bağdat Paketi'nde yer almış ve daha sonra da ABD öncülüğünde yer alan CENTO'ya katılmışlardır. Tahran'daki İslami devrimden bu yana Türk-İran ilişkileri, iki ülke "tamamen uzlaşmalarına imkân olmayan farklı dünya görüşü ve ideolojilere sahip oldukları için" karşılıklı güvensizlikle tanımlanmaktadır. Buna rağmen, her iki tarafın da, kendilerini tehdit altında hissetmedikleri müddetçe karşılıklı çıkarlara dayalı komşuluk ilişkilerini yürütmelerini sağlayan dış politika gelenekleri vardır. Son yirmi yılda, Türk-İran ilişkileri bu unsurlardan birine ya da diğerine bağlı olarak inişler ve çıkışlar yaşamıştır (Kramer, 2001: 211-212). 1980'lerin sonu ve 1990'lara yakın tarihlerde batıdaki yazıların çoğunda Türkiye ve İran arasında bölgede etkin olma mücadelesinin var olduğu iddia edilmiştir. Bu tartışmalardaki önemli bir husus bunun ideolojik olmasıdır. İran bir yandan "pasif İslami modeli" temsil ederken diğer yandan da İslam temelli hükümet ve politika görüşünü Sovyet sonrası cumhuriyetlere ihraç etme çabasına girmiştir. Türkiye ise modern bir devlet prototipini temsil etmektedir (Saray, 1999: 158).

Türk askeri komutası, İran hükümetinin beyanatlarından verdikleri sözlerin tam tersine, militanların terörist faaliyetlere hazırlandıkları ve tıbbi müdahale altına aldıkları Türk-İran sınırında üs kurmasını engellemek için bir kararlılık göstermediğine inanmaktadır. Ankara'daki askeri yetkililer İran'ı, sınırlarını PKK faaliyetlerine karşı korumak konusunda yaptıkları anlaşmanın gereklerine uymamakla ve bu yüzden Türk milli güvenliğini tehlikeye atmakla suçlamışlardır. Bu şüphe, Ankara'daki siyasi liderlerce hoş karşılanan ve siyasi ilişkilerde buzların erimesine neden olan Rafsancani-Hatemi değişikliğiyle bile dinmemiştir. İran uzun süre PKK terör örgütünü desteklemiştir ve Türkiye'nin bütün istek ve baskılarına rağmen bu destekten vazgeçmemiştir. Ancak yakın zamandan İran güvenlik güçleri ve PKK terör örgütü elemanları arasındaki sınır çatışmaları, İran'ın PKK terör örgütü konusunda tutum değişikliğine girdiğini göstermiştir (Keskin, 2004: 28).

İran'ın nükleer silah kapasitesine sahip olması durumunda günümüzdeki denklik İran'ın lehine bozulabilir. İran ile Türkiye arasında gerek İslami ideolojinin yayılması konularında, gerekse Kafkaslar ve Orta Asya'da etkin olma girişimlerinde sorunlar yaşaması olasılığı artar. Çünkü askeri açıdan belli bir üstünlüğe sahip olduğu düşüncesine kapılabilecek İranlı yöneticiler Türkiye ve Türk dünyasına yönelik tutum ve davranışlarını değiştirebilirler.

Türkiye'nin İran'ın nükleer kapasite geliştirmesine bakışında etkili olan unsurlar, öncelikle iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmek ve bölgenin yeni bir istikrarsızlığa sürüklenmesini önlemek kaygılarıdır demek yanlış olmayacaktır. Türkiye kendisinin de taraf olduğu ve nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasına imkân veren NPT'den doğan haklarını İran'ın kullanması konusunda olumsuz bir tutum içinde bulunması doğal olarak beklenemez. Türkiye'nin de son kırk yıl içinde birçok kez giriştiği ancak sonuçlanamayan nükleer enerji üretme planları bulunmaktadır. Ancak, İran'ın haklarını kullanmasının yanı sıra sorumluluklarını da tam olarak yerine getirmesi konusunda Türkiye bazı telkinlerde bulunmaktadır. Çünkü bu sağlanamaz ve süreç ABD'nin (İsrail ile birlikte veya tek olarak) askeri bir girişimde bulunmasına yol açarsa bu durumdan en büyük zararı görecektir. Hem bölgede istikrarsızlık daha da genişleyecek, hem de olası bir asker harekât konusunda Türkiye, ABD'nin ve buna karşı İran'ın güçlü talepleri ile karşı karşıya kalabilecektir (Koç, 2006: 65).

İran'ın nükleer silahlara sahip olabilme kapasitesi, hem bölge hem de Türkiye açısından son derece önemli gelişmeleri de beraberinde getirecektir. Türkiye açısından durum;

- Bölgedeki dengelerin İran lehine değişebilir.
- İran'ın Orta Asya ve Kafkasya Bölgesinde etkin olma girişimlerini arttırabilir.
- Elinde caydırıcı bir gücü olması dolayısıyla dokunulmaz olduğunu düşünen İran'da İslamcı ideolojinin ağırlıkta olduğu bir hükümetin başta olması durumunda İslamcı ideolojiyi bölgeye yayma girişimleri artabilir. İran medeniyetler çatışması ortamında İslam dünyasının liderliği rolünü daha fazla önemseyerek, bu yönde hareket edebilir.
- Türkiye'nin komşusu olarak İran'ın nükleer güç olması, Türkiye-İran dengesini bozabilir.(Celalifer, 2006: 1).

Türkiye her ne kadar İran'ın nükleer programından doğrudan bir tehdit algılamasa da, yanı başında böyle bir sorunun yaşanmasından rahatsızdır. İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer programını sürdürme hakkı olduğuna inanan Türkiye, konunun tansiyonun yükselmiş olması nedeniyle İran'ın bir takım konularda daha ılımlı bir tavır sergilemesinin başta kendisinin, daha sonra bölge istikrarının yararına olacağını düşünmektedir. Türkiye'nin İran'la yürütülen nükleer program müzakerelerinde ABD'nin yanında yer almasını sağlamak amacıyla, ABD'den heyetler gelmektedir. Ancak, konunun hassasiyeti ve bölgesel çıkarlar göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin herhangi bir tarafta yer alması kendisi açısından olumlu sonuçlar doğurmayabilir. Birincisi; bu atmosferde ABD'nin yanında yer alması, PKK sorunu başta olmak üzere güvenlik konularında ve ekonomik konularda İran ile son dönemlerde geliştirdiği ilişkilerin duraksama dönemine girmesine neden olabilecektir. Diğer taraftan, ABD'nin İran'a yönelik uygulamaya çalıştığı politikalar bağlamında Türkiye dışarıda kalmayı tercih ederse, daha önce Irak işgali sırasında yaşanan "1 Mart Tezkeresi" benzeri bir sorunla karşılaşabilir. Dolayısıyla, tam arada kalan Türkiye'nin küresel çıkarları açısından, İran'la ilişkilerini dengede tutabilecek ve ABD'yi karşısına almayacak bir politika saptamasında fayda olacaktır (<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=17&id=215>).

Tüm bu sebeplerden dolayı Türkiye dengeli bir siyaset izlemektedir. ABD ve İsrail'in saldırgan tavırlarına pek fazla destek olmamakta, sorunun diplomasi yoluyla çözülmesi için arabuluculuk dahil tüm yolları denemektedir. Dışişleri Bakanlığı açıkça askeri bir operasyon halinde Türkiye'nin üs ve sınırlarının kullanılmasına izin verilmeyeceğini daha en baştan açıklamıştır. Aynı zamanda Türkiye, İran'ın nükleer silahlara sahip olmasını da istememektedir. Türkiye'nin bu tavrı daha çok kendi çıkarlarına yöneliktir. İki ülke Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti oluşumuna karşı ortak kaygılar taşımakta ve birlikte hareket etmektedirler. Türkiye'nin amacı, İran'ın uluslararası kamuoyunu ikna etmeden nükleer programına devam etmemesi, diğer taraftan da Batı'nın askeri seçenekleri düşünmemesi şeklindedir. İran'ın herhangi bir müdahaleye uğraması Irak savaşı ile alt üst olan dengelerin daha da akıl almaz boyutlara geleceği gerçeği ile bölgede istikrar arayan Türk politikasına uygun düşmemektedir. Ayrıca Türkiye, İran'ı nükleer silahtan vazgeçirmek amacıyla çeşitli temaslarda bulunmakta ve İran'a nükleer çalışmalarında "şeffaf olması" çağrısı yapmaktadır.

Türkiye'nin İran'ın nükleer programına bakışı, barışçıl nükleer çalışmalarını kabullenmek, nükleer silaha sahip olmaması, sorunun sıcak bir çatışmaya dönüştürülmemesi, BM kararları çerçevesinde çözüme ulaşılması, İran ile ilişkilerin zedelenmemesi hususları çerçevesinde şekillenmiştir. Türkiye bu bakış açısını pasif ve sessiz bir şekilde sürdürmektedir. İran nükleer sorunu bağlamında öncelik almak istemediği şeklinde bir görüntü çizmektedir (Koç, 2006: 61).

2.1.3.4.2. Komşu Devletlerin Tutumu

ABD'nin bölgedeki müttefiklerinden Suudi Arabistan, İran'ın bölgedeki etkisinden çekinmektedir. Nükleer bir İran, İsrail gibi Suudi Arabistan'ın da en büyük endişelerinden biridir. Bazı söylemlere göre Arabistan Ulusal Güvenlik Danışmanı Prens Bender'in ABD'nin Ortadoğu'da İran'a karşı yürüttüğü operasyonların finansal ve lojistik olarak desteklediğini ve Suudi yönetiminin İran'a karşı girişilen gizli operasyonlarında finansmanını sağladığını söylemektedir. İran ve ABD'nin "nükleer bilek güreşi" devam ederken ABD, İran karşıtı ittifakı genişletme çabası içindedir. ABD'nin Arap Ortadoğusundaki İran karşıtı hesaplarında Suudi Arabistan büyük önem taşımaktadır. ABD'nin bölgesel hesaplarında Suudi Arabistan tarihsel olarak önemli bir rol oynamıştır.

Suudi Arabistan, 1960'larda Nasır'ın ve daha sonraki süreçlerde Suriye ve Irak'ın karşısında yer almıştır. Irak işgali sonrası Suudi Arabistan-İran ilişkilerinde yükselen tansiyon bu tarihi olguları hatırlatmaktadır. Suudilere göre İran'ın nükleerleşmesi bölgedeki durumu daha da karmaşık hale getirebilir. "Nükleer silahlardan arınmış bir Ortadoğu" isteyen Suudiler, İsrail'in nükleer silahlarını da eleştirmektedir. İran'ın nükleer çalışmaları durdurulmadığı takdirde ise Suudilerin de bu yola gitmesi yüksek bir ihtimal olarak görülmektedir. Suudiler, İran'ın nüfuzunun ABD tarafından sınırlandırılmasını istemektedir(Keskin, 2007: 11).

Filistin'e destek veren İran'ın bölgede giderek güçlenmesini de engellemek istemektedir. Bu konuda ABD, Suudi Arabistan ve diğer Sünni ülkelere destek vererek bölgedeki Şii yükselişinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Bölge ülkelerinin büyük çoğunluğu İran'ın barışçıl nükleer programını desteklerken, Sünni Müslüman ülkelerden Suudi Arabistan ve Mısır nükleer silaha sahip bir Şii İran fikrinden hiç de hoşnut kalmamaktadır. Mısır böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi halinde, dünyaya kendi nükleer faaliyetlerini başlatacağı sinyali vermektedir. Suriye ve Kuveytli yetkililer, komşu ve Müslüman İran halkının barışçıl nükleer faaliyet haklarının yasal ve bu hakların tartışılmaz olduğunu belirtmektedirler (Uygur, 2008: 1).

İran-Hindistan arasında önemli doğalgaz anlaşmaları olmasına rağmen Hindistan, İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu tarafından hazırlanan dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne sevk edilmesi yönünde olumlu oy kullanmıştır. Bunu son dönemde ABD ile olan iyi ilişkilerinde aramak yersiz olmayacaktır. Bu olumlu ilişkilere rağmen daha sonra İran konusundaki tutumunda bir yumuşama görülmektedir (<http://www.dunyagundemi.com/ydg/index2.php=comcontent&dopdf=1&8id=706>).

Bölgedeki bir diğer devlet Pakistan, İran'ın nükleer çalışmalarının barışçıl olduğunu düşünmektedir. 1987'de iki ülke arasında nükleer işbirliği anlaşmaları da yapılmıştır. Ayrıca Pakistan'ın İran'a santrifüj sattığı konusundaki söylentilerde devam etmektedir. Pakistan'ın 1998 yılında gerçekleştirdiği nükleer silah denemesinden sonra, Pakistan'a ilk üst düzey ziyareti İran yapmıştır. Pakistan nükleer silaha sahip olan tek Müslüman ülkedir. Pakistan'daki nükleer çalışmaların babası olarak bilinen Abdül Kadir Han'ın İran'la da ilişkileri bulunduğu iddia edilmektedir. Bir takım iddialara göre Abdül

Kadir Han, İran'a nükleer silah teknolojisi vermeye çalışırken yakalanmıştır. Bu nedenle şimdiki Pakistan yönetimi Han'ı ev hapsinde tutmaktadır. Uluslararası Atom Enerji Kurumunun talebi üzerine Pakistan'ın nükleer tesislerinde kullandığı yakıtla İran'ın kullandığı yakıtı karşılaştırmak üzere Pakistan, UAEK uzmanlarına nükleer yakıt örnekleri vermiştir. Araştırma sonucu yakıtlar arasında benzerliğin olmadığı ortaya çıkmıştır. Araştırma Kadir Han'ın İran'la nükleer ilişkisinin bulunup bulunmadığını tespit etmek için yapılmıştır.

Pakistan İran'ın nükleer silaha sahip olmasını istemese de sorunun diplomatik yolla çözümünden yanadır. Pakistan ABD'nin İran'a yönelik olası bir askeri müdahalesine karşı çıkmaktadır. Bu İran-Pakistan ilişkilerinde olduğu kadar iki ülkenin sınır ve toprak güvenliğinin birbirine bağımlı olmasından da kaynaklanmaktadır. Pakistan Dışişleri Bakanı Hurşit Kasuri İran'a yönelik olası bir askeri müdahalenin İslam dünyasında değişik sonuçlar doğurabileceğini vurgulamış ve Pakistan'ın da Müslüman bir ülke olduğunu ve radikalliğin ve ABD karşıtlığının hükümete karşı yönelebileceğinden endişelendiğini dile getirmiştir (Veliev, 2006: 25).

2.1.3.4.3. İsrail'in Tutumu

1979'daki İslam devrimi öncesine kadar İran-İsrail ilişkileri sıkı bir bağ içerisindeydi. 1948 yılında İsrail'i ilk tanıyan devletlerden biri İran olmuştur. İran ile İsrail arasındaki ilk yakın işbirliği 1948-1949 yılları arasında yeni kurulan İsrail Devleti'ne göç etmek isteyen Yahudi İranlıların nakli konusunda olmuştur. Hatta bu dönem içinde İsrail ile İran Şah'ı arasında, 1958 yılında askeri ve istihbarat işbirliği programı gerçekleştirilmiştir. 1977'de İran ile İsrail arasında milyar dolarlık bir silah anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma devrim sonrasında feshedilmiştir. Görüldüğü gibi bu işbirliği, çoğu ülkenin İran'la ilişkilerinde olduğu gibi, İslam Devrimine kadar sürmüştür. Devrimden sonra İsrail-İran ilişkileri gerilmeye başlamış hatta soğuk çatışmaya dönüşmüştür. Bu dönemde İsrail, İran'ı bölgesel bir tehdit olarak algılamıştır. İran'daki Azerileri İran'a karşı kışkırtma yoluna gitmiştir. Buna karşılık İran'da devrim ihraç etme politikasını kullanıp bölgedeki Müslüman Devletleri kendi nüfuz alanına çekmeye çalışmıştır. Özellikle İsrail'e karşı Lübnan ve Filistin'de radikal İslamcı örgütleri desteklemiştir (Ritter, 2007: 53).

İsrail için stratejik açıdan tüm Ortadoğu üzerine egemen olmak, İsrail topraklarında Yahudi yayılımından ve hâkimiyet kurmasından daha önemlidir. 1990'lardan sonra SSCB'nin de dağılmasıyla birlikte ABD'nin tek başına süper güç olması İsrail'in işini kolaylaştırmıştır. İsrail'in ABD ile olan iyi ilişkilerine, bölgesel diğer ülkelerin önemli destekçisi olan SSCB'nin artık ortadan kalkması eklenince İsrail hem diplomatik hem de stratejik açıdan rahatlamıştır. 1991 ve 2003 Irak Savaşları bölgedeki büyük askeri güce sahip Irak'ı devre dışı bırakmıştır. İran, İsrail'in Ortadoğu'ya egemen olma arayışlarının önündeki tek engel olarak kalmıştır. İsrail, her fırsatta kendisini yok etmekten söz eden İranlı yetkililerin, kendi topraklarına kadar ulaşabilecek balistik füzelerin bulunmasını ve bunların üzerine nükleer silah konulması olasılığını hayati bir tehdit olarak değerlendirmekte ve her ne pahasına olursa olsun İran'ın bu yeteneğini geliştirmesine engel olunması gerektiğini ifade etmektedir. İran'ı Irak'tan daha önemli bir tehdit yapan iki neden vardır: Birincisi; Irak, BM silah ambargosu ve denetimi altındaydı, oysa İran, füze denemeleri yapmakta ve geliştirdiği füzelerin bazılarını son savaşta da görüldüğü gibi Hizbullah'a vermektedir. İkincisi; Irak'ın nükleer macerası uzun süre önce darbeye uğramıştı, İran ise bu yolda önemli gelişmeler göstermiş durumdadır. İsrail'in İran konusundaki tehdit algılamalarında kendisi açısından haklılık payı olduğu son iki yıldaki gelişmelerden anlaşılmaktadır. Özellikle, İran Cumhurbaşkanı'nın İsrail'i hedef alan açıklamaları ve İran'ın nükleer projesinde geldiği aşama, İsrail için bugün temel tehdit kaynağı olmuştur (Erkmen, 2006: 2).

1990'lı yıllardan beri İsrail halkı İran'ı tamamen yıkıma uğratacak bir savaş ihtimaline karşı psikolojik olarak hazırlanmaktadır. İsrail bu savaşta yıllardır destek gördüğü ABD ile birlikte AB'yi de uyguladığı propagandalarla yanına çekmek istemektedir. İran'ın nükleer enerji konusundaki ısrarı, UAEK'nın ani denetimlerine olanak sağlayacak olan NPT'nin Ek Protokolünü imzalamış, fakat onaylamamış olması İsrail'in işini kolaylaştırmaktadır. İran'ın Rusya'dan nükleer teknoloji elde etme çabaları ve Rusya'dan İran'a yapılan gizli füze teknolojisi transferleri dikkate alındığında İsrail'in tedirginliğini anlamak daha da kolaylaşmaktadır. Ancak şu an için bir gerçek vardır ki; o da İran'ın nükleer silaha sahip olduğuna dair hiçbir kanıt olmadığıdır. İsrail, İran'ın Libya gibi davranmasını, bütün nükleer çalışmalarına son vermesini istemektedir. İran ise nükleer çalışmalarını durdurmak niyetinde olmadığını her fırsatta belirtmektedir.

Meseleye İran açısından bakacak olursak, gerçekten de İsrail karşıtı bir politikaya sahip olduğu rahatça görülmektedir. İranlı yetkililer “İsrail’in haritadan silinmesi gerekli” gibi cüretkâr açıklamalar yapmaktan kaçınmamaktadır. İran sürekli olarak İsrail’i tanıyan Arap ülkelerine karşı çıkmış ve Filistin’in direnişini destekleyen bir çizgide hareket etmiştir. Bölgede iki ülkenin üstünlük kurma çabaları ve her ikisinin de bu üstünlüğü diğerinin yok edilmesine bağlaması, mevcut krizi daha da derinleştirmektedir (Shakak, 1996: 116). Irak’ın 1970’li yıllarda nükleer silah geliştirme projesi olduğu iddiasıyla kritik aşamaya geldiğini düşündüğü Osirak nükleer reaktörüne İsrail’in 1981 yılında bir hava saldırısı düzenlemesini hatırlayan birçok uzman, İran’a karşı da böyle bir olasılığın varlığından söz etmektedir (Kibaroglu, 1999: 18).

İsrail’i endişelendiren bir diğer konu ise İran’ın nükleer silah elde etmesi halinde Ortadoğu’da bir nükleer silahlanma yarışının başlayabilecek olmasıdır. İran’ın nükleer çalışmaları henüz bir sonuca bağlanmamışken Mısır’ın nükleer çalışmalara yeniden başlama kararı alması ve Türkiye’nin de gündeminde nükleer enerjinin olması bu konuyu daha da derinleştirmektedir. Ortadoğu’nun nükleer silahlanma yarışına girmesi sadece İsrail’in değil, ABD ve Rusya’nın da bölgeyi etkileyebilme gücünü azaltacaktır (<http://www.haberklik.com/ortadoğu%E2%80%99da-nukleer-yaris>).

İsrail’in İran nükleer politikası konusundaki tutumu, ABD ve AB’nin tutumundan çok daha önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bunun çeşitli sebepleri vardır: İsrail için İran birinci düşman konumundadır. Nitekim bazı İsraili yetkililer “İsrail’in kuruluşundan günümüze kadar İran gibi büyük bir tehdit ile karşılaşmadığı” açıklamasını yapmaktadırlar. ABD-İran arasındaki düşmanlığın boyutunun İsrail-İran arasındaki kadar olduğu söylenemez. Ayrıca ABD-İran arasındaki gerginliğin önemli sebebi de İsrail-İran ilişkileridir. İsrail için birinci tehdit olarak nitelendirilen İran, AB ile iyi ilişkilere sahiptir. Nitekim AB’nin en önemli ülkesi olan Fransa’nın Ortadoğu’da birinci ticari ortağının İran olduğu bilinmektedir (Özcan ve Bayır, 2002: 44).

Ne AB ne de ABD İran’ın nükleer çalışmalarından İsrail kadar etkilenmemektedir. Dolayısıyla İran konusundaki farklı tutumları, İran’ın nükleer çalışmalarından duyulan tehdidin oranını da etkilemektedir. Söz konusu durum AB’yi İran konusunda daha tahammüllü davranmaya itebilir ancak aynı davranışı İsrail’den beklemek mümkün

değildir. İran'ın nükleer çalışmalarında bakılacak en önemli yer İsrail'dir. İsrail'in tatmin olmadığı bir ortam, her zaman potansiyel çatışma barındıran bir durumdur. İsrail bu konuda İran'ın Libya gibi davranmasını, bütün nükleer çalışmalarına son vermesini istemektedir. İran ise nükleer çalışmalarını durdurmak niyetinde olmadığını açıkça bildirmektedir.

2.2. İran'ın Nükleer Programının Hukuksal Boyutu

2.2.1. Uluslararası Hukuk ve Nükleer Silahlar

Günümüzdeki uluslararası sistemin Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi iki kutuplu bir nitelik gösterdiği iddia edilmektedir. Özellikle 11 Eylül'den sonra ABD bunu açıkça dile getirmeye başladı. Dünya kamuoyunu da bu yönde yönlendirmeye, böyle bir kutuplaşmanın varlığının kabul ettirmeye ve bundan sonraki mücadelenin bu yönde olacağını açık açık dile getirmeye başladı. Kutuplaşmanın taraflarını ise “özgür dünya” ve “diğerleri” olarak sunmaktadır. “Diğerleri”nin, radikal gruplar, “Şer Ekseni” ve “başiboş ülkeler” olduğu belirtilmektedir.

AB için, iki kutuplu dünyanın varlığının kabul edilmesi, “hegemon güç” olgusunun devam ettirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ABD'nin “hegemon güç” olmasının ve bunun ABD ile küresel güç mücadelesi içerisinde olan AB açısından kabul edilmesi mümkün olmayan bir olgu olduğunu söyleyebiliriz. AB, ABD tarafından ortaya atılan “yeni iki kutuplu dünya”nın varlığını kabul etmemekte ve buna direnmektedir. Hatta muhtemel bir İran operasyonunda ABD'nin politikalarının karşısında olacağını ve bunun için gerekirse Rusya Federasyonu ile “ittifak” yapabileceğinin sinyallerini vermiştir (Hüseynov, 2006: 93–94).

Sayıları nispeten az da olsa “diğerleri” olarak tanımlanan ülkelerin özgür dünyayı tehdit eden niteliklerinin, nükleer silahlara sahip olma çabaları ve terörizme verdikleri destekler olarak değerlendirildiğini görmekteyiz(Tekin, 1996: 35). Bu devletlerin, nükleer silah sahibi olmakla bilinen güçlerinin çok ötesinde bir etki yaratarak özgür dünya için ciddi bir tehdit haline gelecekleri düşünülmektedir. ABD'nin bakış açısı ile değerlendirildiğinde ise bu tehdit daha çok özel bir hal alacak ve hem ABD'nin hem de

müttefiklerinin davranışlarını önemli oranda kısıtlayıp yönlendirebilecektir. Daha da önemlisi, bu nitelikteki devletler ABD'ye çok ciddi fiziksel zararlar verebilecek ya da varlığını dahi tehlikeye düşürebileceklerdir (Bayır, 2002: 53). Ancak İran veya çeşitli radikal grupların nükleer güçlerinin mevcut değil muhtemel olması, bunların nükleer silah edinmelerini engellemek gibi bir şans yaratmaktadır. Ama hangi hukuksal temelde bu devletlerin nükleer güç elde etmeleri engellenmeye çalışılacaktır? Bir başka ifade ile uluslararası hukuk ABD'ye ya da AB'ye, bir başka devletin nükleer güç elde etmesini engellemeye çalışmak gibi bir yetki vermekte midir?

Nükleer gücün askeri maksatla kullanılabilmesinin somut bir şekilde anlaşıldığı İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ve özellikle de Soğuk Savaş ortamında nükleer silahların yarattığı korku ortamının etkisi ile bu tür silahların tamamen yasaklanmasına ya da en azından sınırlandırılmasına yönelik uluslararası çabalar da harcanmaya başlanılmıştır. ABD'nin Japonya'ya 1945 yılında attığı atom bombasının yıkıcı etkileri ve rakip güç Sovyetler Birliği'nin de bu silaha sahip olmasıyla nükleer çatışma ihtimali dikkate alınarak bu silahların kullanılmasını durdurmak, elde edilen nükleer enerjinin silaha dönüştürülmesini engellemek ve atom silahlarının milli silahlar dışında kalmasını sağlamak amacıyla BM Genel Kurulu 24 Ocak 1946 tarihli kararıyla **Atom Enerji Komisyonu** kurulmuştur. Bu Komisyon 14 Haziran 1946 tarihinde toplanarak çalışmaya başlamıştır. Toplantılarda ABD ve Sovyet temsilcilerinin görüşleri ekseninde tartışmalar yürütülmüş ve nükleer enerjinin yıkıcı amaçlar dışında kullanılmasını yasaklayan antlaşma tasarısını ileri süren ABD'ye karşılık Sovyetler Birliği, nükleer silahların üretimini ve kullanımını yasaklayan ve bütün atom silahlarının imha edilmesini öngören antlaşma taslağını sunmuştur (Dalar, 2008, 274).

Bu komisyon dışında Genel Kurul'un 14 Aralık 1946 tarihli tavsiye kararı üzerine, Güvenlik Konseyi, 13 Şubat 1947'de de **Konvansiyonel (Geleneksel) Silahlar Komisyonu**'nu da kurmuştur. Fakat her iki komisyon da Soğuk Savaş'ın en çetin günlerinde kurulduğu için her iki komisyonun da çalışmalarında ve özellikle Atom Enerji Komisyonu'nda Doğu-Batı çatışması ön plana çıkmıştır. Sovyet Rusya'nın muhalefetine rağmen, Genel Kurul 1952 yılında aldığı kararla Atom Enerji Komisyonu'nu Konvansiyonel Silahlar Komisyonu ile birleştirilerek **Silahsızlanma Komisyonu**'nu kurmuştur ve atom enerjisinin barışçıl amaçlar dışında yasaklanması, denetlenmesi ve kitle

imha silahlarının ortadan kaldırılması gibi konularda çalışmalar yürütmüştür (Sander, 1991: 336).

Nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımını sağlamak, nükleer silahların yayılmasını önlemek, nükleer tesisleri korunma önlemleri altında bulundurmak ve nükleer enerji programlarını denetlemek amacıyla 26 Ekim 1956 tarihinde BM Merkezinde ***Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Statüsü*** imzalanmış ve 1957 yılında yürürlüğe giren statüsüyle bu kurum faaliyetlerine başlamıştır.

(http://www.iaea.org/About/statute_text.html).

Nükleer denemelerden doğabilecek zararların önlenmesi açısından önemli bir antlaşma 5 Ağustos 1963 tarihli Atmosferde, uzayda ve su altında nükleer silah denemelerinin yasaklanmasını içeren antlaşmadır. Bu antlaşmaya göre taraf devletler egemenlikleri veya denetimleri altında bulunan ülkelerde herhangi bir nükleer deneme yapmama ve yaptırmama yükümlülüğü altına girmişlerdir (Pazarcı, 1999: 471).

Nükleer silahların üretiminin ve kullanımının tamamen yasaklandığı ilk sözleşme 14 Şubat 1967 tarihinde imzalanmış iki protokolden oluşan Tlatelolco Antlaşması'dır 1. Protokol Latin ve Kuzey Amerika'da ülkeleri bulunan devletleri, 2. Protokol ise bütün nükleer güce sahip devletleri içermektedir. Bu sözleşme belirli bir bölgeyi bağlamasına rağmen bir ilk olması açısından önemlidir. Hükümlerine uyulup uyulmadığını denetleyecek işlevsel bir mekanizmanın kurulmasını öngören Antlaşmaya göre tarafların tümü Latin Amerika'ya nükleer silahların getirilmesi yasaklanacak ve nükleer silahlara sahip devletler kıtadaki üslerine bu silahları konumlandırmayacaktır (Sander, 1999: 373-374). Aşağıda incelenecek olan İrlanda'nın teklifiyle 1968 yılında imzalanan NPT'ye (Treaty on Non-Proliferation of Nuclear Weapons-Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması) halen 190 devlet taraf olmakla birlikte nükleer silah üreten İsrail, Pakistan ve Hindistan bu antlaşmaya taraf değildir. Kuzey Kore ise bu antlaşmaya daha önce taraf olmakla birlikte, ABD tarafından uranyumu zenginleştirmekle suçlanması, ambargo uygulanması ve ABD'nin saldırgan tutumuna maruz kalması nedeniyle antlaşmanın 10. maddesine istinaden 10 Ocak 2003 tarihinde bu antlaşmadan ayrılmıştır (Dalar, 2008: 275).

Fakat nükleer silahların kullanılmasını açıkça yasaklayan çok taraflı ve geniş kapsamlı uluslararası bir sözleşme henüz tam olarak oluşturulabilmiş değildir. Nükleer silahlar konusunda kaydedilen gelişmeler bu tür silahların üretiminin, elde tutulmasının ve kullanılmasının tamamen yasaklanmasından ziyade bu silahların sınırlandırılmasına ya da yayılmasının önlenmesine yönelik olmuştur.

Bu nitelikte bir uluslararası hukuk prensibinin var olup olmadığı sorusu BM Genel Kurulu tarafından Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD), bu konuda bir danışma görüşü almak vasıtası ile yöneltilmiştir. BM Genel Kurulu, 15 Aralık 1994 tarihli ve 49/75 sayılı kararı ile Divan'a "uluslararası hukuk her durumda nükleer silahların tehdit olarak kullanılmasına ya da fiilen kullanılmasına izin verilmekte midir?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Genel Kurul bu sorusu ile nükleer silah sahibi olunmasının uluslararası hukuka uygun olup olmadığını değil, bu silahları bir tehdit unsuru olarak ya da bizatihi kullanılmanın uluslararası hukuka uygun olup olmadığını sormuş olmaktadır.

Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun nükleer silahlara ilişkin danışma görüşü isteğini 8 Temmuz 1996'da sonuçlandırdı. Divan, Nükleer Silah Tehdidi ya da Kullanımının Hukuka Uygunluğu başlığını taşıyan danışma görüşünde bu yalın soruya şu yanıtları verdi (Hüseynov, 2006: 94-96).

- a) Ne yapılageliş, ne de sözleşme kökenli uluslararası hukukta nükleer silah tehdidine ya da kullanımına ilişkin herhangi bir özgül yetkilendirme vardır (oybirliği);
- b) Ne yapılageliş, ne de sözleşme kökenli uluslararası hukukta nükleer silah tehdidine ya da kullanımına ilişkin herhangi bir kapsamlı ve evrensel yasak vardır (üç karşı on bir oy);
- c) Nükleer silahlar aracılığıyla, BM Antlaşması'nın 2. madde 4. paragrafına aykırı olan ve 51. maddenin bütün gereklerini yerine getiremeyen bir kuvvet kullanma tehdidi ya da kuvvet kullanımı hukuka aykırıdır (oybirliği);
- d) Nükleer silah tehdidi ya da kullanımının, silahlı çatışmalarda uygulanabilir uluslararası hukukun, özellikle uluslararası insani hukukun ilke ve kurallarının gerekleriyle, bunun gibi açıkça nükleer silahlarla ilgili olan antlaşma ve diğer

üstlenimlerden kaynaklanan özgül yükümlülüklerle bağdaşır olması gerekir (oybirliği);

- e) Yukarıda değinilen gereklerden, nükleer silah tehdidi ya da kullanımının silahlı çatışmalara uygulanabilir uluslararası hukuk kurallarına ve özellikle insani hukukun ilke ve kurallarına genel olarak aykırı olduğu sonucu çıkmaktadır. Bununla birlikte, Divan, uluslararası hukukun bugünkü durumunu ve elindeki olgusal verileri göz önüne aldığında, doğrudan doğruya bir devletin varlığını sürdürmesinin tehlikede olduğu meşru savunmanın olağanüstü koşullarında, nükleer silah tehdidi ya da kullanımının hukuka uygun ya da hukuka aykırı olup olmadığı konusunda keskin bir sonuca varamamaktadır(yedi karşı yedi ve Başkan'ın ağırlıklı oyuyla);
- f) Nükleer silahsızlanmayı bütün boyutlarıyla sıkı ve etkili bir uluslararası denetim altına almaya yönelik görüşmeleri iyi niyetle sürdürme ve bir sonuca ulaştırma yükümlülüğü vardır (oybirliği) (Hüseynov, 2006: 97).

Uluslararası Adalet Divanı'nın yanıtının, birçok özelliğiyle, Divan'ın en ilginç ve en tartışmalı kararlarından birini oluşturduğu söylenebilir. Divan'ın Genel Kurul'un sorusuna verdiği yanıt, nükleer silahlar taraftarları bakımından bir zafer, nükleer silahların her koşulda hukuka aykırı olduğunu savunanlar bakımından da yenilgi olarak nitelenebilir. Uluslararası hukuk bakımından ise bir şaşkınlığa yol açtığını söylemek abartı sayılmamalıdır.

Uluslararası silahlı çatışmalar hukukunun en temel prensiplerinden birisi, sivil ve asker ayrımı yapmayan, yani kullanıldığında sivillerin de ölümüne yol açan veya çevreye ciddi zararlar veren türden silahların kullanımının yasak olduğudur. Divan 1996 tarihli bu görüşü ile nükleer silahların sivillere ya da çevreye zarar vermeyecek şekilde kullanılabileceğini varsaymaktadır. Oysa böyle bir durumun teknik olarak mümkün olmadığı bilindiğine göre uluslararası hukukun nükleer silahların kullanımını yasakladığı rahatlıkla söylenebilir.

Aşağıda ayrıntılı olarak bahsedilecek olan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sözleşmesi, nükleer silah sahibi olmayan taraf devletler için, nükleer silah elde etmemeyi bir yükümlülük haline getirmektedir. Bu yükümlülüğe rağmen, örneğin İran gibi

Sözleşme'ye taraf devletlerin nükleer silah sahibi olmaya çalışmaları nasıl değerlendirilmelidir ve buna karşı kuvvet kullanılabilir mi?

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sözleşmesi açıkça dengesiz bir sistem kurmaktadır. Bazı devletlerin ellerinde nükleer silah tekeli tutmaları hukuksal hale getirilirken, bu Sözleşme'ye dayanarak bazı devletlerin nükleer silah elde etmesi hukuk dışı hal sayılmaktadır. İsrail gibi bazı devletlerin nükleer silah sahibi olmalarını da engelleme konusunda “başarısız” kalınmaktadır. Bu açıkça bir zıtlama ve çekişme ortamı yaratmakta ve sonuçta nükleer silahlar açısından çarpık bir uluslararası ortam kurmaktadır. Vurgulamak gerekir ki, tehdit unsuru olarak ya da fiilen kullanılması hukuken yasak olan nükleer silahları ellerinde bulunduran devletler, bu tutumları ile diğer bazı ülkelerin bu yolda çaba göstermesine siyasal, askeri ve ahlaki bir zemin oluşturmaktadırlar. Bu çerçevede, özellikle Ortadoğu açısından İsrail, bölgedeki kimi devletlerin nükleer silah elde etme çabalarının açık birer gerekçesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Hüseyinov, 2006: 98-99).

2.2.1.1. Nükleer Silahlarla İlgili Anlaşma ve Uygulamalar

Yukarıda değinilen kuruluşlar nükleer silahların ve bu silahlarla ilgili teknolojilerin yayılmasının kontrol ve denetimini sağlamakla görevli kuruluşlardır. Bu yapılanmaların yanında, yapılan uluslararası anlaşma ve rejimlerin de ele alınması faydalı olacaktır.

Antarktika Anlaşması; 1 Aralık 1959'da nükleer silahlara ilişkin olarak, Arjantin, Avustralya, Belçika, İngiltere, Şili, Fransa, Japonya, Yeni Zelanda, Norveç, Güney Afrika, Sovyetler Birliği ve ABD'nin oluşturduğu 12 devlet tarafından Washington'da imzalanıp 23 Haziran 1961 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma, Antarktika Kıtası'nın askeri amaçlarla kullanılmaması ve Soğuk Savaş'ın etkilerinden uzak tutulmasını amaçlamış, bunun yanında antlaşmanın ilgili maddeleri nükleer silahları tanımlamış ve bu silahların Antarktika üzerinde denenmesini ve yine bu silahlara ilişkin askeri manevraların yapılmasını yasaklamıştır (Sönmezoğlu, 2000a: 561-562).

Ay ve Gök Cisimleri Dâhil Dış Uzayın Araştırılması ve Kullanımında Devletlerin Çalışmalarını Yönlendirmeye İlişkin Antlaşma; Dünya yörüngesine silahların

yerleştirilmesini Ay ve gezegenlerde silahların konuşlandırılmasını, denemelerin yapılmasını, üslerin kurulmasını yasaklayan ve BM Genel Kurulunun 1966'da onayladığı Antlaşma, Ekim 1967'de 84 imzacı devletin katılımıyla yürürlüğe girmiş, Antlaşmanın silahsızlanma ile ilgili 4.maddesi ile dünya yörüngesine ve Aya nükleer veya diğer kitle imha silahlarının yerleştirilmesi yasaklanmış ve ayrıca Ay'da ve diğer gezegenlerde askeri üs ve manevralar engellenirken Ay ve öteki gezegenlerin ancak barışçıl amaçlar için kullanılması öngörülmüştür (Sönmezoğlu,2000b,s.109).

Kimyasal Silahlar Konvansiyonu (The Chemical Weapons Convention-CWC); Kimyasal silahların geliştirilmesini, üretilmesini, depolanmasını, kullanılmasını yasaklayan ve ayrıca bu silahların imha edilmesini kabul eden konvansiyon 13 Ocak 1993 yılında Paris'te imzaya açılmıştır ve 29 Nisan 1997'de yürürlüğe girmiştir (Erdurmaz, 2003: 117). Kitle imha silahlarına yönelik yapılan anlaşmalar içinde en anlaşılır ve ciddi denetim süreçlerine sahip, uluslararası kontrollerin uygulandığı ilk silahsızlanma anlaşmasıdır.

Biyolojik Silahlar Konvansiyonu (The Biological and Toxin Weapons Convention–BWC); BM çerçevesinde hazırlanan Konvansiyon 10 Nisan 1972'de aynı anda Washington, Moskova ve Londra'da imzaya açılmış ve 26 Mart 1975'te yürürlüğe girmiştir. Konvansiyon; biyolojik silahların geliştirilmesinin, üretiminin, transferinin ve depolanmasının önlenmesini amaçlamaktadır. Dünyanın ilk silahsızlanma anlaşması olarak nitelendirilir. Silahsızlanma Konferansı çerçevesinde, 1994 yılında Cenevre'de oluşturulan bir Ad Hoc Grup bünyesinde, CWC'de olduğu gibi, denetim ve doğrulama mekanizması getirilerek etkinliğinin artırılması için çalışmalar devam etmektedir.

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons–NPT); NPT 1 Temmuz 1968'de Washington, Londra ve Moskova'da imzaya açılmış ve 5 Mart 1970 tarihinde yürürlüğe girmiştir. NPT, nükleer silahların yayılmasını engellemeyi hedefleyen ve bu alanda imzalanmış en kapsamlı antlaşma olup; bu antlaşmanın son gözden geçirme konferansı 24 Nisan 2005'te başlamış ve 27 Mayıs'ta sona ermiştir.

Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması (Comprehensive Test Ban Treaty–CTBT); 24 Eylül 1996 tarihinde imzaya açılan CTBT, her türlü nükleer denemenin yapılmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Göz ardı edilen bir anlaşma

olmuştur. ABD henüz bu anlaşmayı onaylamamıştır. Hindistan ve Pakistan baştan karşı çıkmışlardır. Kitle imha silahlarıyla, ilgili malzeme ve teknolojiler ile bunların fırlatma vasıtalarının yayılmasının önlenmesine yönelik ihracat kontrol rejimleri de bulunmaktadır. Bu kontrol rejimleri gönüllülük esasına göre ülkelerin inisiyatifleri sonucu oluşturulmuştur. Bunlar;

- Wassenaar Düzenlemesi (Wassenaar Arrangement–WA); 1996 yılında kurulan, konvansiyonel silahlar ile çift kullanımlı malzeme ve teknolojilerin ihracatını kontrol altında bulundurmaya amaçlayan 40 üyeli bir rejimdir.
- Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (Misilse Technology Control Regyme-MTCR); Kitle imha silahlarına ilişkin insansız taşıma sistemlerinin (balistik füzeler, Cruise füzeleri ve insansız hava araçları) ve bunlarla ilgili teknoloji ve malzemenin yayılmasının önlenmesi amacıyla 1987 yılında kurulan ve “gönüllülük” esasına dayalı rejim; Almanya, Kanada, ABD, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya tarafından kurulmuştur ve bugün 34 üyesi mevcuttur.
- Avustralya Grubu (AG); Kitle imha silahlarının yayılmasını önlemeyi amaçlayan çabalar kapsamında sıkı bir ihracat kontrol rejimidir. 1984 yılı başlarında, BM araştırma komisyonlarından birinin Irak’ın İran’a karşı kimyasal silah kullandığını tespit etmesi, uluslararası kamuoyunda önemli tepkilere sebep olmuş ve bu tepkilerden bazıları kınama şeklinde olurken, bir kısım devletler de ihraç ettikleri kimyasallar üzerinde sıkı kontroller uygulamaya başlayarak daha anlamlı bir tepki vermişlerdir. Bu tür önlemlerin uluslararası işbirliği çerçevesinde alınması gerekliliğini vurgulayan Avustralya, konuya ilişkin olarak bir toplantı davetinde bulunmuştur ve 1985 yılında Brüksel’de yapılan toplantı bu grubun kurulmasına temel oluşturmuştur. AG’nin bugün 39 üyesi bulunmaktadır. Biyolojik ve kimyasal silahlar ile anılan silahların üretiminde de istifade edilebilecek çift kullanımlı malzeme ve teknolojilerin ihracatını denetleyen gönüllü bir örgüttür.
- Nükleer Tedarikçiler Grubu (Nuclear Suppliers Group – NSG); Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı bünyesinde, nükleer teknoloji de kullanılan maddelerin ve çift kullanımlı malzemelerin ihracatını belirli denetim ilkelerine bağlamak amacıyla faaliyet göstermektedir. Gönüllülük esasına dayalı olan grup 40 üyeye sahiptir.

- Zangger Komitesi (Zangger Committee – ZAC); Nükleer madde, malzeme ve teknolojileri konu alan ihracatın kontrol altına alınması maksadıyla, nükleer silaha sahip olan ve olmayan 15 devlet tarafından 1971 yılında kurulan komite; Nükleer Tedarikçiler Grubu'nun çift kullanımlı ürünler listesinin ikinci bölümü dışında kalan radyoaktif ve nükleer maddelerin ithal/ihraç listelerini hazırlamaktadır. Bu grup İsviçreli Profesör Claude Zangger'in çabalarıyla bir araya gelmiştir. NPT'nin 3.maddesinde belirtilmiş olan nükleer madde ve teknolojilerinin ihracatı konusunda mutlaka bazı güvenlik tedbirlerinin oluşturulmasını benimsemiştir. Nükleer Tedarikçiler Grubu'na üye olan devletlerin tümü, aynı zamanda Zangger Komitesine de üyedir (Schmidt,1994'den alan Köysüren, 2008: 44–45).

2.2.1.2. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK)

Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) nükleer silahların yayılmasını engellemekte en önemli uluslararası kurumdur. Öte yandan, nükleer olmayan ülkelere barışçıl amaçlı nükleer teknolojiden yararlanmakta yardım etmek de bu kurumun görevidir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'nin Hiroşima ve Nagazaki kentlerine attığı atom bombaları nükleer silahların yarattığı dehşeti gözler önüne sermiştir. Hiroşima ve Nagazaki'de yaşanan insanlık trajedisinin bir daha tekrarlanmaması amacıyla BM'nin Birinci Genel Kurul toplantısında üye devletler tarafından “Atom Enerjisinin Barışçıl Çerçeve de Kullanılmasının Denetlenmesi” kararı alınmıştır. Bu amaçla da yukarıda da bahsedildiği gibi BM Atom Enerjisi Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyon, BM Güvenlik Konseyi üyeleri ve Kanada'nın temsilcisinden oluşmuştur. Üç yıl süren çalışmaların ardından komisyonun faaliyetleri ABD ve SSCB arasındaki bir takım anlaşmazlıklarından dolayı sona ermiştir.

ABD, komisyona çalışmaların başlangıcından beri “Baruch Planı”nı sunmuştur. Uluslararası bir güvenlik sistemi altında ABD'nin atom tekelinden vazgeçmesini ana hedef olarak kabul eden Baruch Planı şu noktaları içermektedir (Sander, 1991: 218–219).

- Atom enerji geliştirilmesi ve kullanımının tüm aşamalarını denetleyecek olan bir Uluslararası Atom Geliştirme Kuruluşu'nun Kurulması;
- İhlallere karşı bu kuruluşa sınırsız denetleme yetkisinin tanınması;
- Atom silahının yapımıyla ilgili her türlü ihlalin en sert biçimde cezalandırılması;
- Kuruluş tam denetim kurduktan sonra atom silahının yapımının yasaklanması ve mevcut atom stoklarının yok edilmesi;
- Antlaşmayı ihlal edenlerin cezalandırmasının engellenmemesi için Güvenlik Konseyi'ndeki veto sistemin değiştirilmesi.

“Baruch Planı” iki aşamadan oluşmuştur. Birinci aşamada teşkilatın statüsü hazırlanacaktı, teşkilatın temel misyonu, yetkileri ve kısıtlamaları belirlenecekti. İkinci aşamada ise atom enerjisinin kullanımında yasaklı devletlere uygulanacak yaptırımlar öngörülmekteydi. Bir devletin atom bombasının bölünebilir maddelerini teşkilattan izin almadan elde etmesi, teşkilata ait fabrika ya da malın ya da lisans verilen tesislerin ele geçirilmesi gibi faaliyetler bu devleti suçlu kılacaktı. Bu teşkilatın personelinin temsili ise her uluslararası örgütte olduğu gibi coğrafi bölgelere göre dağılımından ziyade atom enerjisi teknolojisinde en ileri olan ülkelerin uzmanlarından oluşturulacaktı. “Baruch Planı” ortaya atıldığında atom enerjisi teknolojisinde ileri düzey ülke olarak yalnızca ABD vardı. Dolayısıyla bu koşullar SSCB tarafından destek görmemiştir.

Nükleer faaliyetleri kontrol altında bulundurmak için “Baruch Planı”ndan sonra 8 Aralık 1953 tarihli BM Genel Kurulu'nda ABD Başkanı Eisenhower, UAEK'nın kurulması teklifini sunmuştur. Uzun tartışmaların ardından 26 Ekim 1956 tarihinde UAEK statüsü imzalanmıştır ve 29 Temmuz 1957 tarihinde 130 devletin desteğiyle de yürürlüğe girmiştir. Nükleer bilim ve teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını ve kontrollü bir şekilde yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla BM çatısı altında kurulmuş olan UAEK, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi çabalarında da önemli bir rol üstlenmiştir. NPT'ye taraf olan ve nükleer silah sahibi olmamak konusunda taahhütte bulunmuş olan ülkelerin uluslararası işbirliği yoluyla ya da kendi geliştirdikleri teknolojilerle sahip oldukları kazanımları askeri maksatlarla kullanma yoluna gitmediklerinin doğrulanması görevi verilmiş olan UAEK, ilgili tesislerde gerekli denetlemeleri yapma hakkına sahiptir (Khalilun, 2007: 46–47).

UAEK'nın yetkili olduğu konular;

- Atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanılmasına yönelik dünyadaki tüm çalışmaları desteklemek ve yardımcı olmak;
- Materyallerin, hizmetlerin, donanım ve tesislerin sağlanmasında aracılık görevini yerine getirmek;
- Teknik ve bilimsel bilginin değiştirilmesini teşvik etmek;
- Bilim adamlarının ve uzmanların değişimi ve eğitimini teşvik etmek;
- Ajans tarafından sağlanan yardımın kötü amaçlarla kullanılmamasına yönelik koruma tedbirleri almak ve uygulamak;
- Güvenlik standartlarını belirlemek.

Nükleer güvenlik alanında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun sorumluluğu, son yıllarda meydana gelen nükleer kazalar sebebiyle artmış ve dünya kamuoyu özellikle güvenlik sorunu üzerinde durmaya başlamıştır. UAEK'nın bu konudaki tavsiyeleri birçok ülke tarafından milli standartlara esas teşkil etmeye başlamıştır. Kurum, 27 Ekim 1986 tarihinde uygulamaya başlanan ve 72 ülkenin imzaladığı “Nükleer Kazaların Erken Haber Verilmesi Sözleşmesi” ile 26 Şubat 1987’de yürürlüğe giren ve 70 ülkenin katıldığı “Nükleer Kaza veya Radyoaktif Tehlikeli Durumların da Yardımlaşma Sözleşmesi” gibi uluslararası nükleer sözleşmelerin hazırlanmasında ve imzalanmasında önemli bir rol üstlenmiştir (Karluk, 2002: 144). Güvenlik Programı, nükleer enerji konusunda eleman yetiştirilmesi, üye ülkelerin davetleri üzerine güç istasyonlarının emniyet sistemlerinin incelenmesi, nükleer kazalar ile ilgili işbirliği ve acil yardımlaşma, ileri güvenlik teknolojisi ve nükleer denemelerin bildirilmesi gibi faaliyetleri kapsamaktadır.

Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun başlıca üç organı vardır. Bunlar Genel Konferans, Governörler Kurulu ve Genel Direktörlüktür. Genel Konferans, yılda bir defa toplanır. Konferans’a, Kuruma üye 13 ülke katılır. Governörler Kurulu, 1973 yılında değişen Kurum statüsüne göre, 34 üyeden oluşur. 1984 yılında bu adedin 35’e çıkarılması kabul edilmiştir. 35 üyeden 13’ü her yıl, bir yıllığına Kurulca tayin edilir. Tayin edilen 13 üyeden 10’u, atom enerjisi teknolojisi alanında en ileri ülkelere olmak zorundadır. Genel Konferans’ın seçtiği üyeler, dünyadaki bütün bölgeleri temsil edecek bir sistem içinde belirlenir. Türkiye, UAEK'nın Governörler Kurulunda 1974–1976, 1980–1982 ve 1987–1989 dönemlerinde görev yapmıştır (Karluk, 2002:144).

Kuruluşundan yaklaşık 10 yıl sonra UAİK amaçlarını gerçekleştirmek için bir takım anlaşma ve sözleşmeleri onaylayıp uygulamaya koydu. Bu anlaşmaların en önemlisi, nükleer silahların yapım ve yayılmasını yasaklayan NPT anlaşmasıydı (Hüseynov, 2006: 107–108).

2.2.1.3. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması - NPT

1953 yılında ABD Başkanı Dwight D.Eisenhower'ın Birleşmiş Milletler oturumunda yaptığı konuşmayla ortaya çıkan “Barış İçin Atom” (Atoms for Peace) girişimi çerçevesinde başlatılan barışçıl amaçlı nükleer enerji çalışmalarının genişletilmesi ve nükleer teknoloji konusunda diğer devletlerle bilgi paylaşımına gidilmesi fikri dünyada büyük yankı bulmuş ve bu çerçevede müttefik devletlere birçok araştırma reaktörü kurulmuştur.

Bu konuşma ertesinde başlayan nükleer bilgi paylaşımı ve teknolojik yardım işlemleri kısa zamanda birçok ülkeyi nükleer teknolojiler konusunda bilgi sahibi yapmıştır. Bunun sonucunda 1960'ların sonlarında nükleer teknolojiyle tanışan devletler kısa zamanda bu gücün etkisine kapılarak çalışmalarını barışçıl amaçlar dışına taşımaya başlamışlar ve nükleer silah edinme yolunda araştırmalar yapmaya başlamışlardır. Hindistan, Pakistan, İsrail gibi devletler nükleer silah edinme yolunda etkin çalışmalar yapmışlar ve bu silahlara sahip olan devletler arasına girme yolunda hızla ilerlemişler ve sonuç olarak da emellerine ulaşmışlardır (Cohen,1998: 41–47).

İşte diğer devletlerin nükleer teknolojilere sahip olma isteklerinin hızla artması ve bu isteklerinin barışçıl olmayan amaçlar için kullanılıyor olması veya bu yöndeki şüphe iki blok liderini tedirgin etmeye başlamıştı. Zira buna benzer gelişmeler hem nükleer gücün çatışmalarda bir silah olarak kullanılması olasılığını arttıracak hem de bu silahlara sahip ülkeler, iki süper gücün diğer devletler üzerindeki etkilerini azaltabilecekti (Sönmezoğlu, 2000b: 547). Bu nedenle bu gücün yayılmasını önlemek ve ileride karşılarında daha fazla nükleer güç odağı bulmamak için ABD ve Sovyetler bir şeyler yapılması gerektiğini kavramışlardı. Ayrıca Doğu ve Batı Bloklarından serbest olarak hareket eden Bağlantısızlar grubu da nükleer silah sayısının artmasına karşı çıkmış ve bu konudaki

amaçlarını gerçekleştirmek için BM nezdinde geniş kapsamlı tedbirler üzerinde durarak, nükleer yayılmanın tümünden yasaklanması konusu üzerinde ısrar etmişlerdir. Bu çerçevede uluslararası politikanın iki süper gücünün de konuyu ciddiye alması dolayısıyla 1 Temmuz 1968 yılında Washington, Londra ve Moskova’da imzaya açılan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT) bu konuyla ilgili düzenlemeleri içeren bir girişim olarak ortaya çıkmıştır ve 1970 yılında da yürürlüğe girmiştir (Sönmezoğlu, 2000b: 470).

Anlaşma hükümlerince 1 Ocak tarihinden önce nükleer patlayıcıya sahip olmuş ülkeler uluslararası hukuk nezdinde yasal olarak “Nükleer Silaha Sahip Devlet” olarak tanımlanmıştır. Diğer ülkeler ise “Nükleer Silaha Sahip Olmayan Devlet” olarak tanımlanmıştır (Çaşın, 2009: 312).

Nükleer yayılmanın önlenmesi, silahsızlanma ve barışçı nükleer enerji kullanımı olmak üzere üç ilkeye dayanan bu antlaşmanın önemli özelliği, nükleer silahların yasaklanmasından ziyade yayılmasının önlenmesi ve UAEK kontrolünde ülkelerin nükleer enerji üretimini ile ilgili hükümler getirmesidir. Ne var ki antlaşmanın imzaya açıldığı 1968 yılında nükleer silahlara sahip olan ve BM’nin daimi üyeleri olan ABD, Sovyetler Birliği, Fransa, Çin ve İngiltere’nin bu hakkı tanınmış ve bu devletlerin nükleer silah teknolojisinin diğer devletlere transferini yapmamaları, kendilerine saldırı dışında diğer nükleer silahlara sahip olmayan devletlere karşı bu silahları kullanmamaları yükümlülükleri getirilmiştir.

Nükleer silaha sahip olmayan devletler ise bu silahı elde etmemek, üretmemek veya diğer nükleer patlayıcı malzemelere sahip olmamak veya bu silahlar üzerinde kontrolü sağlamak için bu silaha sahip olan devletlerden herhangi bir şekilde teknoloji transfer etmemek, (mad. II), barışçı nükleer faaliyetleriyle ilgili tüm nükleer malzemelerini UAEK’nın koruması ve kontrolü altında sağlamak ve bunun için UAEK ile sözleşme yapmak (mad. III) yükümlülüğü altında olacaktır. Antlaşmaya taraf olan tüm devletler barışçı nükleer enerji için malzeme, donanım, bilimsel ve teknolojik bilgi alış verişinde işbirliği halinde olacaklardır (mad. IV/2). Nükleer silahların kaldırılması ve nükleer silahsızlanma için tüm devletler etkin ve sıkı uluslararası kontrol sağlanmak üzere iyi niyetle müzakerelerde bulunacaklar (başlangıç/9.par.).

Antlaşma, nükleer enerji üretimi ile nükleer silahların da üretilebileceğini dikkate alarak nükleer silaha sahip olmayan devletlerin barışçıl nükleer enerji çalışmalarını başlatabilmeleri için UAEK'nın kontrolünü ve gözetimini şart koşmuştur. Çünkü nükleer enerji üretilmesini sağlayan imkân ve kabiliyetler olduğu takdirde rahatlıkla nükleer silah da üretilebilecektir. Dolayısıyla enerji üretimi için UAEK'nın izni ve denetimi olmadan girişilecek faaliyetler antlaşma çerçevesinde yasa dışıdır (Dalar, 2008: 276).

NPT'ye taraf olarak UAEK ile denetim anlaşması imzalayan ülkeler kural olarak, sınırları içindeki nükleer tesisleri ve nükleer malzemeyi bildirmek zorundadırlar. UAEK da belirli aralıklarla yaptığı denetlemelerle bu tesis ve malzemenin statüsünde şüphe uyandırıcı bir değişiklik olup olmadığını doğrulamak durumundadır. Bu doğrulama işlemi, ülkelerin beyan ettikleri tesislerin belirli bölümlerinde nükleer malzemelerin sayılması yoluyla gerçekleşmektedir. Kural olarak, UAEK denetçileri tesislerin başka bölümlerine giremez ve denetleme yapamaz. Ayrıca, UAEK sadece rapor tutmakla sorumludur, herhangi bir polis gücü yoktur ve bu sebeple beyan edilmeyen tesisleri aramak gibi bir yetki ve sorumluluğu da bulunmamaktadır. Ancak, şüpheli durumları UAEK Yönetim Kurulu'na bildirerek BM Güvenlik Konseyi'ne giden süreci başlatabilmektedir. Mevcut beş nükleer güç -Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa ve Çin- NPT anlaşmasında kurucu rolündedir ve bu da nükleer silahlarını koruyabilecekleri anlamına gelmektedir. Bu ülkeler NPT yaptırımları altındadır ancak bu yaptırımlar cephaneliklerindeki nükleer silah sayısının düşürülmesi ve diğer üye ülkelere enerji ve araştırma için nükleer alt yapı sağlamak şeklindedir. Çifte standart bu sebepten kaynaklanmaktadır.

NPT'deki en temel sorunlardan biri, 1 Ocak 1967'den önce nükleer deneme yaptığı için nükleer silah üretme hakkını hala elinde tutan ve kısıtlamaya tabi olmayan ABD, Rusya, Çin, Fransa ve İngiltere'nin bulunduğu 5 ülkenin varlığıdır. Diğer ülkeler anlaşmayı imzalayarak kendilerini kısıtlama altına almışlardır, ama bu 5 nükleer ülkenin varlığı bazı diğer ülkelerin anlaşmaya karşı çıkması sonucunu doğurmuştur. Başta karşı çıkanlardan bir tanesi Hindistan olmuş ve "anlaşma içeriğinin ülkeler arasında ayrım gözetmediğini" iddia ederek, "hiçbir zaman anlaşmaya taraf olmayacağını" ifade etmiştir. Nitekim 1974 yılında barışçıl olarak deneme gerçekleştirerek, nükleer silah sahibi ülke konumuna geldiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde Pakistan da Hindistan'ı takip etmiştir.

Dünyanın en yeni nükleer güce sahip olduğunu deklare eden iki ülkesi Hindistan ve Pakistan nükleer başlığa sahiptir ve bunların pek çoğu savaşa hazır olarak konuşlandırılmamıştır. Tahminlere göre Hindistan 45–95 nükleer başlık için yeterli olabilecek nükleer malzemeyi üretmiştir ve sadece 30–35 civarındakine monte edebilmiştir. Pakistan ise yaklaşık 30–52 silah için gerekli malzemeyi üretmiştir ve 24–48 başlığı monte etmiştir. Her iki ülke de nükleer başlık stoklarını arttırmaya devam etmektedirler.

NPT'nin en önemli zayıflığı, her şeyden önce uluslararası camiada egemen devletlere yönelik kısıtlamalar öngörmesidir. Her ne kadar anlaşma koşullarına uymayan devletler BM Güvenlik Konseyi'nin, BM Şartı'nın VII. Bölümü'nde ifade edilen kuvvet kullanma da dâhil yaptırımlarına tabi olabilecekse de, bu her devlet tarafından caydırıcı unsur olarak algılanmamaktadır. NPT'nin ayrıca yapısal ve teknik sebeplerden doğan zayıflıkları da vardır. Anlaşmanın doğrulama mekanizmasını oluşturan denetimlerin gerçekleşme usulünü belirleyen belgelerin hazırlanışı sürecinde bazı ülkelerin nükleer yayılma endişesinden çok ticari kaygılarını ön plana getirmesi, denetimlerin gerçekte oldukça kısıtlı yapılmasına sebep olmuştur.

Asıl yapılması gereken bu silahlardan tüm dünyayı arındırmak olduğu halde nükleer silaha sahip devletlerin güvenlik endişelerinin ortadan kalkmaması, eski Sovyetler Birliği topraklarında (Rusya Federasyonu dışında) bugün de hala önemli ölçüde nükleer madde, teknoloji ve bilim adamı bulunması ve bunlara bazı ülkelerin erişerek kendi nükleer silahlarını yapmak istemeleri, nükleer silahların kullanılmamak üzere imha edildiği takdirde nükleer başlıklarda bulunan ve açığa çıkacak olan binlerce ton plütonyum ve yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum stoklarının ne yapılacağı sorusuna henüz kapsamlı bir cevap bulunamamış olması, nükleer bilimin ulaştığı bilgi ve teknoloji düzeyinin geri döndürülmeyecek olması gibi birçok ciddi kaygı sebebiyle nükleer silahsızlanma halen bir hayal olmaktan öteye gidememektedir (Hüseynov, 2006: 103–104). Japonya'ya iki tane nükleer bomba atmış ve Sovyetler ile nükleer savaşın eşiğine gelmiş bir tarihsel geçmişe sahip olan devletin başkanı Ronald Reagan “Bir nükleer savaş hiçbir zaman kazanılmaz ve hiçbir zaman böyle bir savaş yapılmamalıdır” demektedir ve hatıralarında nükleer silahlara karşı tutumunu açıklamıştır (Kissinger, 2002: 758).

Nükleer silahlar askeri olarak kullanışlı değildir. Diğer nükleer silahları kışkırtmakta ve çıkarları korumak için güç kullanımını gündeme getirmektedir. Esnek veya çok amaçlı değildir; konvansiyonel silahların yerini tutamazlar. Düşük seviyeli tehlikelere karşı güvenilir değildirler. Nükleer silahların caydırıcılık dışında hiçbir askeri faydası söz konusu değildir. Siyasi olarak da kullanışlı değildirler (Hüseynov, 2006: 105).

2.2.2. İran-Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu İlişkileri

İran'daki nükleer krizin başlangıcı pek uzak sayılmaz. 2002 yılına kadar İran'ın uzun menzilli füze geliştirme programı batı dünyası tarafından tehlikeli bir gelişme olarak görülmekle birlikte, İran'ın nükleer araştırmalarla ilgili bir faaliyeti bilinmiyordu. Bu konuda 2002 yılında bir gelişme oldu. İran'ın nükleer silah üretimi için çalışmalar yaptığına dair bazı bilgiler batı dünyasına ulaştı. İran'dan batıya kaçan rejim muhalifleri, İran'ın nükleer silah üretimi için faaliyet sürdürdüğünü iddia ediyorlardı. Üstelik nükleer tesisler için direk adres de veriyorlardı: Natanz ve Arak (Calamita, 2009: 1400–1401). Ve böylelikle dünyayı sarsan nükleer kriz başlamış oldu.

Bu gizli kalmış tesislerin ortaya çıkmasından sonra 21 Şubat 2003 tarihinde Uluslararası Atom Enerji Kurumu Başkanı Muhammed El Baradei, Tahran'ı ziyaret etti. Burada öncelikle İran Cumhurbaşkanı Hatemi'yi ziyaret ederek görüşmelere başladılar. Hatemi, UAEK ekibine bu tesislerde yapılan çalışmalar hakkında bilgi vererek, yapılan çalışmaların barışçıl amaçlı olduğunu ve NPT gereğince buna hakları olduğunu savundu. Denetimler sonucunda El Baradei, tesislerin varlığını doğrulayarak İran'ın NPT'nin Ek Protokolünü imzalamasını istedi. Hatemi ise Ek Protokole karşı olmadıklarını sadece mecliste görüşülmediğini ve bunun için zamana ihtiyaçları olduklarını açıklamıştır. Bu görüşmeler dışında UAEK, Natanz'daki tesise üç denetim gerçekleştirmiş, hatta İran daha önceki denetimlerde UAEK'nın girmesine izin vermediği Kalaye'deki tesislerin de incelenmesine izin vermiş fakat inceleme amacıyla örnek alınmasına izin verilmemiştir (Atasoy, 2008:112).

Bunların dışında 1995–2000 yılları arasında gerçekleştirdiği Uranyum Tetraflorid'in metal Uranyum'a dönüştürme deneylerini de NPT'ye aykırı olduğu halde UAEK'ya iletmemiştir. Fakat Arak'a kurmayı planladıkları 40KW gücündeki ağır su

reaktörü ve İsfahan'daki yakıt üretim tesisi planlarını açıklayarak güven yaratmaya çalışmıştır. Lakin Haziran ayında yapılan UAEK yönetim kurulu toplantısında İran'ın NPT Ek Protokolü'nü imzalaması yeniden gündeme gelerek, Amerikan heyeti tarafından nükleer silah geliştirdiği yönündeki suçlamalarına maruz kaldı. Ve Yönetim Kurulu açıklamasına göre İran'ın gereğinden fazla nükleer madde bulundurduğu ve bu maddeleri NPT anlaşmasına göre gerektiği zamanda haber vermediği ve bunun kaygı verici bir durum olduğu ancak İran'ın bu konudaki çalışmalarına da devam ettiği belirtilmiştir.

UAEK, Eylül 2003'te İran hakkında açıkladığı kararnamesinde önce İran'ın NPT anlaşması yükümlülüklerini yerine getirmesini ve kurumla işbirliği içersine girmesini istedi, ayrıca en kısa süre içerisinde Ek Protokolün imzalanmasını talep ederek İran'a 31 Ekim'e kadar zaman verdi (Atasoy, 2008:113). Bu açıklamanın üzerine İran, sonunda UAEK ile anlaşmaya varmasının kendi yararına uygun olduğunu kabul ederek, geçmişteki tüm nükleer çalışmalarında şeffaflık prosedürünü izleyerek UAEK'ya denetimler konusunda yardımcı olacağını belirterek 25 Kasım 2003 tarihinde Ek Protokol'ü imzalamıştır fakat bu günümüze kadar İran meclisi tarafından onaylanmamıştır.

Araştırmalarda UAEK'ya yardım etmeye başlamasından kaynaklanan ve şeffaf çalışmaları nedeniyle iyi gitmeye başlayan ilişkiler İran'a AB ülkeleri tarafından sıcak yaklaşılmaya başlanılmasını sağlamıştı. Özellikle de ABD'nin Irak sorunlarıyla meşgul olmaya başlamasıyla birlikte, İran'ın nükleer sorunuyla alakadar olmak üzere AB üçlüsü olarak bilinen Almanya, Fransa ve İngiltere devreye girmiştir. İlişkilerin düzelmeye başlaması ve İran'ın iyi niyet belirtisi olarak Ek Protokolü imzalama kararını açıklaması üzerine, bunu bir an önce yürürlüğe koyulmasını sağlamak için bu üç ülkenin Dışişleri Bakanları İran'a gitmişlerdir. Karşılıklı iyi niyet göstergeleri ve açıklamalarıyla her çalışmanın şeffaflık içinde yürüyeceği belirtilmiş, fakat bir yandan da somut adımlar atılması ve net tarihlerin açıklanması konusunda İran'a baskı yapmaya başlamışlardı.

Bu görüşmelerin bir devamı olarak da 21 Ekim'de Ortak Bildiri yayınlandı. Yayınlanan bu bildiride İran tarafından, UAEK ile nükleer alanda yaşanan tüm sorunların çözümü için gerekli adımlar atılıp çözüme ulaştırılacağı, UAEK ile işbirliği içerisinde şeffaflık politikasını sürdüreceği, olabilecek hata ve eksiklikleri giderileceğine dair söz verilmiştir. Ayrıca tekrardan Ek Protokol'ü imzalama niyetinde olduklarını ve iyi niyet

göstergesi olarak da Ek Protokol onaylanana kadar gönüllülük esasına göre protokolün gerektirdiği şartları uygulayacağını belirtmiştir. Ayrıca nükleer çalışmalara geçici süre ile ara verdiğini açıklamıştır. AB Üçlüsü de karşılığında kararın memnunluk verici olduğunu ve İran'ın barışçıl amaçlarla NPT uyarınca nükleer enerji kullanımını hakkı olduğunu kabul ettiklerini açıklamıştır. Ayrıca İran'ın işbirliğinin uzun vadeli diyalogun önünü açacağını ve tüm uluslararası kaygılar giderildikten sonra İran'ın modern teknoloji ve donanımlara daha kolay erişebileceği belirtildi. Bu belge içeriği itibariyle çok önemli bir belgeydi. Her şeyden önce AB Üçlüsü, NPT'nin 4. Maddesi gereğince İran'ın nükleer çalışmaları için gerekli olan teknolojiye ulaşma hakkı olduğunu kabul ediyor ve bunu kolaylaştırma sözü veriyordu.

Görüşmeler itibariyle 10 Kasım 2003 tarihinde El Baradey UAEK Yönetim Kurulu'na İran ile ilgili raporunu sundu. Raporda İran'ın nükleer silah edinimiyle alakalı herhangi bir bulgu olmadığını, fakat nükleer madde kullanımında ihlaller olduğunu ve örgütün fazla kullanımla alakalı barışçıl bir amaç göremeyeceğini açıkladı. İran'a Ek Protokol'ü imzalaması için 20 Kasım'a kadar müddet vermiştir (Atasoy, 2008: 114).

Bu durum üzerine İran 10 Kasım günü tüm nükleer çalışmaları askıya aldıklarını duyurarak, tüm tesisleri geçici süreyle kapattılar. Fakat yapılan tüm bu girişimlere rağmen, AB tarafında çekinceler devam ediyordu. Bu nedenle 24 Kasım günü Fransa, İngiltere ve Almanya geçmişte yürütmüş olduğu gizli nükleer çalışmalardan dolayı UEAk kararnamesinde daha sert bir dil kullanılması gerektiğini belirtilerek İran'ı kınama kararı aldılar. Olumlu yanı ise BM Güvenlik Konseyi'ne havale edilmesine gerek duyulmadı. Bunun dışında İran'ın Ek Protokolü imzalama ve nükleer çalışmalara gönüllülük esasına göre ara verme kararını da memnunluk verici bir durum olarak belirttiler (International Atomic Energy Agency, 2003: 1).

10 Aralık 2003 günü İran en sonunda Ek Protokolü imzalama kararı aldı ve Ek Protokol Mecliste onaylanana kadar, Protokole uygun şekilde davranacaklarını açıkladılar. 18 Aralık 2003 tarihinde de Viyana'da UAEK Başkanı Muhammed El Baradey ile İran Atom Enerji Kurumu Başkanı Salih tarafından imzalandı. Fakat anlaşmanın tam olarak kabul edilebilmesi için, Ek Protokol'ün İran Meclisi tarafından da onaylanması gerekiyordu ancak bu hiçbir zaman olmadı.

2004 yılına gelindiğinde ve İran ile UAEK arasındaki ilişkileri gözden geçirdiğimizde ilk önemli gelişme, 24 Şubat 2004 tarihinde Uluslararası Atom Enerji Kurumu Başkanı Muhammed El Baradey'in İran hakkında sunduğu rapordur. Bu raporda İran'ın verdiği sözleri yerine getirdiği ve kurum ile işbirliği içerisinde olduğu fakat incelemelerin devam ettiği ifade edilmiştir. Buna karşılık Amerikan yönetimi İran hükümetinin oyalama taktiği kullanıldığını belirtmiştir. 13 Mart 2004 tarihinde ise Şubat ayında açıklanan rapor doğrultusunda UAEK İcracılar Kurulu İran ile ilgili yeni bir karar alarak, İran'ın Ek Protokolü imzalamasından doğan memnuniyeti belirtmiş ve onaya dönüşmesi çağrısında bulunmuştur. Ayrıca Şubat raporunda da belirtilen P-2 santrifüjlerine sahip olma konusuna da açıklık getirmesini ve çözüm bekleyen tüm sorunların acil olarak çözüme ulaştırılmasını talep etmiştir.

1 Haziran 2004 tarihinde hazırlanan yeni raporda, Mart 2004 tarihinden itibaren yaşanan gelişmeler belirtilmiş, aynı zamanda da açıklanmamış olan santrifüj teknolojisiyle uranyum zenginleştirme ve geliştirme faaliyetlerinin askıya alınması kararının uygulanmasının devamı talep edilmiştir. Fakat bazı noktalarda soru işaretlerini olması, kurulun yine de şüpheli yaklaşım içerisinde olmasına neden olmaktadır. Mesela bazı tesislerde rastlanan ve açıklanamayan zenginleştirilmiş uranyumdur. Bu durumun İran'ın tam olarak çalışmalara ara verip vermediğini anlamakta güçlük çekmelerine neden olduğunu belirtilmiştir. Buna bağlı olarak 4 gün sonra UAEK İcracılar Kurulu'nun almış olduğu karara göre UAEK yetkililerinin tüm tesislerine giriş izni vererek işbirliği yapmasını olumlu karşılamış fakat açıklığa kavuşmamış olan soruların acil olarak çözümlenmesini önceki kararlara nazaran daha sert bir dille talep etmiştir.

1 Eylül'de hazırlanan yeni rapora göre İran tarafından P-2 santrifüj zenginleştirme programı ile ilgili bilgilerin incelemesinin devam edildiği fakat tatminkâr bir açıklama ile karşılaşamadığını, daha önceki araştırmalarda rastlanan zenginleştirilmiş uranyum ile ilgili açıklamaların tatminkâr olmadığını ancak Kurum uzmanlarının bulgularıyla İran'ın sunduğu verilerin uyum içerisinde olduğunu belirtmiştir. 18 Eylül tarihinde de İcracılar Kurulu, İran'ın P-2 santrifüj zenginleştirme programı ile ilgili sunduğu bilgilerin tartışılır olduğu, bazı nükleer alanlarda bulunan zenginleştirilmiş uranyumun, daha önceden ithal edilen P-1 santrifüj parçalarından meydana gelen sızıntılardan kaynaklandığını savunmasını tam olarak savunulabilir olarak görmediğini, Lazer Geliştirme programıyla

alakalı yaptığı açıklamaların doğruluğunun sorgulanmakta olduğunu belirtmiştir. Buna istinaden de İran, gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. Kasım 2005'deki raporda da bu atılan adımlar dikkat çekilmiş ve İran'ın bağlayıcılığı olmadığı halde gönüllülük esasına göre nükleer çalışmaları askıya alma kararı övülmüştür (Çakmak, 2007: 305–308).

28 Şubat 2006 tarihinde Uluslararası Atom Enerji Kurumu Başkanı Muhammed El Baradei'in sunduğu raporda İran'ın nükleer silah ürettiğine dair herhangi bir kanıt bulunamadığını, Tahran'ın incelemelerde kurum yetkililerine yardımcı olduklarını, fakat istenilen işbirliğinin sağlanamadığını belirtmiştir (BBC Turkish, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/02/060228_un_iran.shtml).

İran 2007 yılında tavrını biraz yumuşatmış ve UAİK ile Temmuz 2007'de bir anlaşmaya vararak nükleer tesislerini tekrar uluslararası denetime açmış ve Kurumla işbirliği düzeyini artırmıştır. UAİK Kasım 2007'de yayınladığı raporda İran'ın nükleer programının NPT Güvenlik Anlaşmaları çerçevesinde denetlendiğini belirtmiş, nükleer silah çalışmalarına dair bir bulgu elde edilmediğini duyurmuştur.

UAİK son raporunu 8 Kasım 2011 tarihinde açıkladı. Bu raporun metni öncekilerden farklı bir niteliğe sahiptir. Zira Kurum, İran'ın nükleer programının “askeri bir boyutunun olabileceğine” dair bir ifadeye ilk defa raporunda yer vermiştir. Bugüne kadar oldukça temkinli davranan Kurum, raporlarında hep kaygılardan bahsetmiş, ancak yapılan araştırmalar kapsamında İran'ın programının askeri bir niteliğe sahip olduğuna dair somut herhangi bir bulgunun olmadığına vurgu yapmıştı. Son raporunda ise “muhtemel askeri boyutlar” başlığının yanı sıra, rapora eklenmiş olan 15 sayfalık bir belgede tüm bilgi ve bulgular ışığında, İran nükleer programının muhtemel askeri boyutlarının tarihsel süreci, bu hususta topladıkları bilgi ve belgelerin kredibilitesi, nükleer materyallerin edinilmesi, kaygı uyandırıcı modelleme çalışmaları, hidrodinamik deneyler, yüksek infilaklı patlayıcıların ateşlenmesi ve ilgili deneylerin yapılması, son olarak ise nükleer bir deneyin yapılabileceğine dair planların olabileceğinden bahsedilmiştir. Dolayısıyla da İran'ın nükleer programının “askeri boyutlarının olabileceğine dair kaygıların arttığı” söylenmiştir. Kurum, 10 ayrı üye ülkenin sağladığı istihbarat, kendi araştırmaları ve İran'ın sağladığı bilgiler ışığında ilgili bulguları bir araya getirdiğini ve tespitleri bu doğrultuda rapora yansıttığını da ayrıca ifade etmiştir (Ekinci, 2011: 1).

Raporda, İran'ın aşağıda sıralanan bazı faaliyetlerinin nükleer patlayıcı bir cihazın geliştirilmesiyle ilintili olduğuna vurgu yapılmıştır:

- Askeriye ile bağlantılı birey ve birimlerce nükleer programla ilintili, çift kullanımlı gereçler ve materyallerin temin edilmesine ilişkin çabaların (bazıları başarılı olmuş) sürdürülmüş olması,
- Nükleer materyallerin üretimi için deklare edilmemiş yolların geliştirilmesi çabalarının sürdürülmüş olması,
- Gizli bir nükleer tedarik ağından, nükleer silahların geliştirilmesine dair bilgi ve belgelerin elde edilmiş olması,
- Yerli bir nükleer silah tasarımının geliştirilmesi ve bu tasarımın bileşenlerinin denenmesine dair çalışmaların yapılmış olması.

Rapor ekinde bahsi geçen bazı faaliyetlerin hem sivil hem de askeri uygulamalarının olduğu belirtilirken, diğerlerinin spesifik olarak nükleer silahlarla ilgili olduğu ifade edilmiştir. Raporda aynı zamanda, bahsi geçen bu faaliyetlerin 2003 yılı öncesinde yapısal bir program çerçevesinde gerçekleştiğine dair işaretler olduğuna vurgu yapılmış, 2003 sonrasındaki bazı faaliyetlerin ise nükleer patlayıcı bir cihazın geliştirilmesiyle ilintili olduğu ve halen devam edebiliyor olabileceğine dair göstergelerin mevcut olduğuna da işaret edilmiştir.

Tahmin edilebileceği gibi bu raporun yayınlanmasıyla birlikte, başından beri İran'ın nükleer programının askeri amaçlı olduğunu ve günün sonunda İran'ın nükleer silahlara sahip olma amacı güttüğünü savunanlar, -ABD ve İsrail- konu Güvenlik Konseyi'ne gitmeli ve daha sert bir yaptırım kararı alınmalı yorumunu yapmışlardır. Avrupa Birliği, raporun ciddi kaygıları beraberinde getirdiğini ve Birliğin uygun bir yanıt verme hususunda çalışacağını söylemiştir. Almanya ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri de çok sert açıklamalar yapmışlardır. Rusya ve Çin ise, yaptırım ve baskıdan yana olmadıklarını ve diyalog seçeneğini desteklediklerini belirtmişlerdir. İran ise çok sert tepki göstererek Kurumun güvenilirliğinin zedelendiği, ABD'nin maşası olduğu ve İran'ın haklarından taviz vermeyerek yoluna devam edeceğini söylemiştir (Ekinci, 2011: 1)

UAEK'nın Kasım ayında açıkladığı son rapor Amerika, Fransa, İngiltere ve Kanada'nın İran'a karşı yeni yaptırımlar açıklamasına vesile teşkil etti. Bu yaptırımlar

İran'ın şüphenilen nükleer silah edinme çabalarını durdurmak amacını taşıyor. İran Endüstri Bakanı Ghazanfari'ye yaptırımlar konusunda yaptırımların bir kaybet-kaybet oyunu olduğunu, tüm tarafların kaybedebileceğini belirterek, “bizim petrol projelerimize yatırım yapmazlarsa, çekici bir marketi kaybederler” dedi. İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salahi ise UAEK'nun tutumunu değiştirmesi durumunda işbirliğini arttırmaya hazır olduklarını belirtti (Çağlar, 2011: 1).

Raporun ardından ilk uygulama İngiltere'den geldi. İngilizler, İran Merkez Bankası ile ilişkilerini kestiklerini duyurdular. ABD ve AB ülkeleri ise henüz ciddi boyutta bir karar alamamış durumdalar. İngiltere'nin İran Merkez Bankası ile ilişkileri kesmesinin önemi İran'da petrole ilgili çoğu işlemin Merkez Bankası tarafından yapılmasından kaynaklanıyor.

Suudi Arabistan ve Rusya'dan sonra en büyük petrol ihracatçısı olan İran'ın müşterileri arasında Çin, Avrupa Birliği ülkeleri, Hindistan, Japonya ve güney Kore yer alıyor. Yaptırımlar yüzünden bu müşterilerden birisinin bile eksilmesi, ekonomisi zaten kötü olan İran için büyük kayıp olacaktır. İran uzmanı Veli Nasr, “İran'ı piyasasından silmek ekonomik baskıdan çok daha fazla bir şeydir” diyor. ABD Senatosu, yabancı firmaların İran Merkez Bankası ile çalışmasını yasaklayan tasarıyı kabul etti. Tasarının yasalaşması için Obama tarafından onaylanması bekleniyor. Obama, İran'ın ham petrol ihracatına yönelik olası yaptırımların piyasaya etkileri konusunda endişeli. Bazı ABD'li yetkililer, İran'ın petrol ihracatının engellenmesinin petrol fiyatlarının aniden artmasına yol açabileceği uyarısında bulunuyorlar. Avrupalı ülkelerin yeni yaptırım listesinde 180 İranlı ve firmanın adı var. Ancak ham petrol ile ilgili bir yaptırım henüz söz konusu değil, çünkü onlar da İran petrolüne muhtaç. Yani petrol hem içeride hem dışarıda siyasete o “nefti” rengini vermeye devam ediyor (Atmaca, 2011: 1).

2.2.3. İran-Birleşmiş Milletler İlişkileri

2006 yılı, İran için oldukça hareketli geçmiştir. İran “Gönüllü ve yasal bağlayıcılığı olmayan” bazı nükleer çalışmalara tekrardan başlamıştır. 10 Ocak 2006 tarihinde de, Natanz'daki Uranyum zenginleştirme ile ilgili tesisatlardan UAEK mühürlerini sökmüştür. Bu durum İran ile AB Troykası arasındaki ilişkilerin olumsuzlaşmasına neden olup,

ABD'ye yakınlaşmalarını sağlamıştır. Tüm bu olumsuz gelişmeler üzerine Fransa, İngiltere ve Almanya UAEK'dan İran'ın durumunu görüşmek üzere özel bir toplantı talep etmişlerdir ve İran'ın durumunun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmasında karar kılmışlardır. 4 Şubat 2006 tarihinde alınan karara göre de İran ile ilgili UAEK raporlarının BM Güvenlik Konseyi'ne teslim edilmesi kararı alınmıştır. ABD alınan karardan memnuniyetini dile getirmiştir. Fakat Moskova ve Pekin'in ısrarları üzerine müzakereler devam etmiştir (BBC Turkish, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/03/060306_irannuclear.shtml). Ancak birkaç gün sonra da Natanz'daki nükleer tesiste Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın emri doğrultusunda uranyum zenginleştirme çalışmaları tekrardan başlatılmıştır (BBC Turkish, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/02/060214_iran_nuclear.shtml).

Bu karar üzerine İran, NPT anlaşması çerçevesince inceleme altındaki tüm tesislerden mühürlerin sökülmesini istemiştir. 28 Mart 2006 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne sevk edilen İran, 29 Mart 2006 tarihinde de BM Güvenlik Konseyi tüm nükleer çalışmaları ve zenginleştirme faaliyetlerini askıya alması için çağrıda bulunmuştur ve El Baradey'den İran'ın sunulan şartlara uyup uymadığını kontrol amaçlı raporunu bir ay sonra talep etmiştir.

Nisan ayında ise İran uranyum üretmeyi başardığını ve amaçlarının barışçıl olduğunu ilan etmiştir. Her yıl 8 Nisan İran tarafından "Milli Nükleer Teknoloji Günü" olarak kutlanmaktadır. 28 Nisan tarihinde El Baradey'in sunduğu raporda, İran'ın zenginleştirme faaliyetlerinin durdurulması için kendisine sunulan süreye uymadığını ve yapılan testlerle uranyum zenginleştirdiğini belirtirken, bu çalışmalara hız verdiğini belirtilmiştir. İran ise savunma olarak çalışmaların tamamen barışçıl amaçlı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad uluslararası toplumun kararlar çıkartarak ya da güç kullanmayı deneyerek, İran'a herhangi bir şey dayatamayacağını belirterek, nükleer yakıt üretmek için gerekli teknolojinin sağlandığını ve bunu geri alamayacaklarını açıklamıştır. Rusya ve Çin ise müzakerelerin devam etmesinden yana olduklarını belirtmişlerdir (BBC Turkish, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/04/060428_iran_un.shtml).

Bu raporun üzerine İran 29 Nisan günü, konunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden İcracılar Kuruluna iadesi halinde, UAEK denetçilerinin tesisleri daha kolay inceleyebileceğini ve de Ek Protokolü uygulamayı düşüneceklerini belirtmiştir. Fakat İngiltere, Fransa ve Almanya tarafından hazırlanan ve BM Güvenlik Konseyi'nde İran'ın nükleer çalışmalarını durdurmadığı takdirde yaptırım uygulanmasını öngören karar taslağı hazırlanmıştır. Taslakta İran'ın nükleer programının, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmasından dolayı askıya alınması çağrısı yapılmış, diğer ülkelerin de İran'a nükleer ticaretini engellemeye yönelik somut kararlar talep etmiştir. Ayrıca İran'dan su reaktörü yapımının durdurulması istenerek, UAEK'dan da Haziran ayında Tahran hükümetinin tutumuyla alakalı rapor istenmiştir(BBC Turkish,http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/05/060504_un_iran.shtml).

Haziran ayında, BM 5 daimi üyesi ve Almanya politik görüşmeleri devam ettirmek adına İran'a bir öneriler paketi sunmuştur. Bu paketin içeriği net olarak açıklanmamakla beraber, Dünya Ticaret Örgütüne üyelik, çeşitli ticari avantajlar, İran'a sunulacak olan ve sivil araştırmaları için kullanılacak bir su reaktörü bulunduğu öngörülmektedir. Ayrıca 8 Haziran tarihinde El Baradei tarafından sunulan raporda, İran'ın beklenen konularda hala istenilen açıklamaları yapmadığı ve adımları atmadığı belirtilmiştir(BBC Turkish, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/06/060629_iran_g8.shtml).

Temmuz ayı geldiğinde ise İran hala sunulan öneri paketi için cevabını açıklamamakla beraber, Temmuz sonunda BM Güvenlik Konseyi'nce alınan kararda İran'ın 31 Ağustos tarihine kadar nükleer faaliyetlerin askıya alınmadığı takdirde bir dizi önlemler alınacağı belirtilmiştir. İran'a sunulan öneriler paketine de hala cevap verilmemesi ve de İran'ın herhangi bir BM kararı alındığı takdirde paketi reddedeceğini belirtmesi, ortalığın daha da gerginleşmesine neden olmuştur. Fakat İran'ın yaptığı açıklamayla BM Güvenlik Konseyi çağrısına red cevabı verildiği açıklanmış ve bu durumun öneriler paketine de olumsuz bakılmasını sağladığını açıklamıştır(BBC Turkish, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/07/060731_iran_un.shtml).

Ekim ayında İran, zenginleştirme faaliyetlerini durdurmadığı için BM Güvenlik Konseyi'nce yaptırım kararından sonra, nükleer kapasitesini arttıracığını duyuran yeni bir açıklama yapmıştır. Burada daha önce Şubat ayında yaptığı uranyumu zenginleştirmek için

168 santrifüj birbirine eklenmiş ve tek bir ünite olarak kullanılmıştı. Şimdi ise yeni bir ünite daha ekleneceğini belirterek faaliyetlerini iki katına çıkartmayı planladıklarını açıklamıştır(BBC Turkish, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/10/061027_iran_nuclear.shtml).

UAEK, Şubat ayındaki raporunda ise İran'ın BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını yerine getirmediğini açıklamıştır. Aralık ayında İran'a sınırlı ölçüde başlatılan yaptırım, nükleer malzeme ve balistik füze satışını kısıtlamıştı. 2007 Mart ayında alınan kararda ise İran'a yeni bir yaptırım kararı alınmış ve teknik yardımın önemli ölçüde kısıtlanması için onay verilmiştir(BBC Turkish, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070308_atomic_agency.shtml).

Karar aynı zamanda İran'dan uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya almasını istemiş ve bunun için 60 günlük bir süre tanımıştı. Uluslararası Atom Enerji Kurumu Başkanı Muhammed El Baradei'den de bu süre sonunda, İran'ın istenilenlere ne ölçüde riayet ettiğini belirten bir rapor hazırlamasını istemişti. Bu kararı takiben, 23 Mayıs 2007'de İran'a verilen süre doldu ve İran faaliyetlerini askıya almak bir yana daha da fazla ilerleme kaydetti. Bu sırada UAEK Başkanı da kendisinden beklenen raporu hazırlayarak Güvenlik Konseyi'ne sundu. Bu raporda İran'ın faaliyetlerini askıya almadığı hatta İran'ın nükleer faaliyetleri alanında kayda değer ilerlemeler kaydettiği belirtiliyor ve İran'ın aşağıdaki sorulara henüz tatmin edici ve açıklayıcı bir yanıt vermediğine dikkat çekiliyor:

- İran'daki fizik araştırma merkezinde tespit edilen zenginleştirilmiş uranyum kalıntıları,
- İran'ın P1 ve P2 santrifüj teknolojisine ne şekilde eriştiği.

Belirtilen diğer önemli bir husus da İran'ın kendisinden beklenen şeffaflık önlemlerini almamış olmasıdır. Raporda aşağıdaki hususlar kısaca özetlenmiştir:

- İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya almadığı,
- Yarı-endüstriyel uranyum zenginleştirme tesislerindeki faaliyetlerin devam ettiği ve UF6 gazının santrifüjlere enjekte edildiği, ancak enjekte edilen miktarla

nükleer silah üretiminde kullanılabilir düzeyde nükleer yakıt elde edilemeyeceği,

- Uranyum yakıtı üretim tesisi projesinin devam ettiği ve IR-40 ağır su reaktörü inşaatını sürdürüldüğü.

Bu raporun diğerlerinden en önemli farkı, ilk defa olarak Kurum'un İran'ın faaliyetleri hususundaki bilgilerinin zayıflıyor olmasına işaret etmesidir. Son bir yıldır, İran daha önce gönüllü olarak uyguladığı Ek Protokol'ü artık uygulamadığından ve Batı'nın retoriğine tepki olarak tesislerine girişleri minimum seviyelere indirdiğinden Kurum'un çalışmaları istenilen düzeylere ulaşamamıştır. Buna rağmen, Ajans'ın İran'da mevcut nükleer materyal ve tesisleri denetlediğine ve herhangi bir sapmaya rastlamadığı yönünde rapor sunabilecek konumda olduğuna değinilmiştir. Ancak geriye dönük nükleer çalışmaların tamamen barışçıl nitelikte olduğunu söyleyebilecek konumda olmadığını, bunun için İran'ın şeffaflık önlemlerini uygulayarak Ajans'a istenilen bilgileri sunması gerektiğinin altı çizilmiştir.

İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın bu karara tepkisi ise her zamanki gibi sert olmuştur. Ahmedinejad, İran'ın nükleer teknoloji yolunda tam hız ilerleyeceğini ve endüstriyel uranyum zenginleştirme konusunda gidebileceği son noktaya kadar gideceğini söylemiştir. Ahmedinejad, kısa süreli bir askıya alma durumunun bile Müslüman bir ülkenin teknolojik alanda kazanımlar elde etmesini ve gelişmesini engellemeye çalışan düşman ülkelere zafer kazandıracığını da sözlerine eklemiştir (Ekinci, 2007: 1).

Bu dönemde dikkat çeken bir olay da, Buşehr kentindeki nükleer santrale verilecek olan yakıtın Rusya tarafından geciktirilmesidir. Neden olarak da İran hükümetinin ödemelerdeki gecikmeleri sunulmuş, fakat bu durum İran hükümeti tarafından yalanlanmıştır. Bu durumun, İran'ın BM güvenlik Konseyi ile ilgili ilişkilerinin en önemli döneminde olması oldukça dikkat çekicidir(BBC Turkish,http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070313_iranrussia.shtml). Ayrıca 17 Eylül 2007 tarihinde UAEK'nın 51. Genel Kurulu Viyana'da gerçekleşti. Açılış konuşmasını gerçekleştiren İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Nükleer Enerji Kurumu Başkanı Gulamrıza Agazade, İran'ın her zaman diplomatik çözümden yana olduğunu belirtmiştir. Açıklamasına devam

eden Agazade “Ancak özellikle bir ülke (ABD) meseleyi sürekli çarpıtıyor ve politize ediyor. Hatta UAEK’nın otoritesine ve profesyonel yaklaşımına saygı göstermeyerek tesis edilen işbirliğini de baltalamaya çalışıyor” diye belirtmiştir. Agazade, konuşmasında, ülkesinin NPT taraf olduğunu anımsatarak, “İran, NPT’nin 4. maddesinde öngörülen Nükleer enerjinin barışçı amaçla kullanılması hakkından hiçbir zaman vazgeçmeyeceğinin bilinmesi gerektiğini” kaydetti. İran’ı binlerce yıllık geleneğe sahip bir ülke olduğunu ifade eden Agazade, “Şu andaki sorunun adil bir şekilde aşılabilmesi için tüm tarafların büyük İran devletine ve ulusuna saygı duyması gerekir” şeklinde yorumda bulunmuştur. Ağustos ayında UAEK tarafından sunulan raporda ise İran’ın nükleer çalışmalarının normal kapasitesinin çok altında ilerlediğini ve bunun “ileriye doğru atılmış önemli bir adım” olarak yorumlanmıştır (Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/7187618.asp?m=1>).

İran kapsamlı sonuçlara erişmek için aşağıdaki hususları içeren bir müzakere sürecinin hayata geçirilmesini istemektedir:

- Nükleer krizin UAEK ve NPT çerçevesinde barışçıl ve çabuk bir şekilde çözülmesi için daha fazla anlayış sergilenmeli ve farklı taraflar arasındaki farklılıkların giderilmeli,
- Müzakereler uluslararası camia tarafından kabul gören açık bir platform üzerinden yapılmalı,
- Nükleer enerji ve faaliyetler alanında güvenin sağlanması ve karşılıklı işbirliği için gerekli prensip ve esaslar tesis edilmeli,
- Tüm alanlarda karşılıklı saygı ve güven temelinde İran ve diğer taraflar arasında karşılıklı işbirliği ve ilişkiler geliştirilmeli,
- Bölgede barışın ve güvenliğin, İran’da bilimsel, teknolojik ve ekonomik kalkınma geliştirilmeli ve desteklenmeli.

İran, ayrıca, müzakere süreci ve İran’ın Kurum’la etkileşim içinde olma sürecinin tüm taraflarca kabul göreceği 3 temel ilke üzerinde oturtulması gerektiğini ifade etmektedir:

- İslam Cumhuriyeti NPT ve UAEK kuralları çerçevesinde, barışçıl amaçlı yakıt çevirimi hususundaki tüm faaliyetleri dâhil, barışçıl nükleer programını devam ettirme hakkına sahiptir.
- NPT ve UAEK üyesi olan İslam Cumhuriyeti, Ajans'la ikili antlaşmadan doğan yükümlülüklerine uymak zorunda ve Ajans'a İran'ın faaliyetlerini denetleme ve ilgili sorumluluklarını yerine getirebilmesinde yardımcı olacak koşulları sağlamak durumundadır.
- UAEK üyesi olarak İran'ın, nükleer konusunda gelişmiş ülkelerden bilim, teknoloji, yatırım ve ticaret alanlarında NPT düzenlemeleri çerçevesinde aktif destek alma hakkı bulunmaktadır. Diğer taraftan, nükleer teknoloji kabiliyetine sahip tüm araçlar da taahhütlerini yerine getirmek adına, İran'la barışçıl nükleer teknoloji alanındaki işbirliğinde mevcut tüm engelleri kaldırmakla yükümlüdürler (Ekinci, 2006: 1).

2007 Ekim ayında UAEK heyeti, İran'ın nükleer sorunlarını görüşmek üzere İran'a gitmiştir. Bu görüşmeler esnasında P-1 ve P-2 santrifüj konuları ele alınmıştır. Kasım ayında da İran'ın en sonunda BM Güvenlik Konseyi'nin uzun süreden beri talep etmiş olduğu uranyum metalini savaş başlığına dönüştürmesiyle alakalı belgeleri UAEK'ya verdiği açıklanmıştır. Belgeler, 2005 yılında UAEK müfettişleri tarafından denetimler sonucunda tesadüfen görülmüştür. Belgelerin incelenmesine izin verilmiş, fakat kopyalanmasına karşı çıkılmıştı. İran bu belgelerin, Pakistan'ın nükleer araştırmalarının babası olarak bilinen Abdülkadir Han tarafından ellerine geçtiği belirtilmişti (Hürriyet, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=7452936&tarikh=2007-10-09>).

Aralık 2007 tarihinde ise İran tarihi bir açıklamalarından birini daha yaparak, kendi teknolojileriyle bir yerel santral yapmaya başladıklarını, kararın geçen yıl meclis tarafından alındığını ve bu yıl da konu hakkında bütçe ayırdıklarını belirtmiştir. İran Enerji Bakanı Pervez Fettah'ın yapmış olduğu açıklamada, santralin Irak sınırına yakın bir bölge olan Huzistan'ın Darhovin'de tamamıyla İranlı mühendisler tarafından yapılmaya başlandığı belirtilmiştir(BBC Turkish, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/12/071230_iran_nuclear.shtml).

2008 Şubat ayında UAEK'nın BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu son raporunda, önceki dönemlere nazaran İran'ın daha fazla işbirliği içerisinde olduğu ancak nükleer silah üretimiyle alakalı sorunlara net cevaplar alınamadığı, bu da çalışmaların güvenilir olduğuna dair bir güvence vermediğini açıklamıştır(BBC Turkish, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/02/080222_iran_report.shtml).

Mart 2008 tarihinde de BM Güvenlik Konseyi, İran'a yeni yaptırımları onayladı. Fransa ve İngiltere tarafından sunulan ve ABD, İngiltere, Fransa, Çin ve Almanya tarafından hazırlanan tasarıda, geçici üye olan Endonezya çekimser oy kullandı, diğer 14 üye tasarıyı kabul etti. Kabul edilen yeni yaptırımların içerisinde, İranlı şirket ve yöneticilere seyahat ve mali kısıtlamalar, ayrıca İran'la ticaret yapan diğer ülkeleri kredi ve diğer desteklerini geri çekmeleri talep edildi. Böylelikle İran için, nükleer faaliyetleri nedeniyle uygulanan 3. yaptırım olarak kayıtlara geçmiş oldu(BBC Turkish, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/03/080303_un_iran.shtml).

İran ile ilgili 2008 yılının son kararı 27 Eylül'de açıklandı. Bu kararda İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini halen devam ettirdiğini hatırlatan Güvenlik Konseyi, derhal ve gecikmeksizin İran'dan önceki Konsey kararlarına riayet etmesini ve faaliyetlerine son vermesini istedi. Oybirliği ile kararın onaylandığı bu toplantıda aynı zamanda daha önce üzerinde mutabakata varılan "ikili politika"ya da gönderme yapılarak İran'a karşı yaptırımların yanı sıra siyasi, güvenlik ve ekonomik imtiyazlar öneren yaklaşımın da devam ettirilmesi vurgulanmıştır.

Yeni yaptırımlar içermemiş olmasına rağmen İran Hükümeti, Güvenlik Konseyi'nin bu kararını illegal ve haksız bir girişim olarak addedip, haklarını sonuna kadar savunacaklarını ve bunun için tereddüt etmeyeceklerini söylemiştir. Daha da önemlisi İranlı yetkililer Güvenlik Konseyi'ni, İran nükleer dosyasını politize etmekle suçladılar. Duruma öfkelenen yetkililerden bazıları ise sürecin bu şekilde devam etmesi ve tüm işbirliğine rağmen yeni iddia ve suçlamalarla karşılık verilmesi durumunda Ajans'la işbirliğinin yeniden gözden geçirilmesi ve gerekirse bu işbirliğinin sınırlandırılması gerektiğini ileri sürdüler. Ancak hükümet genel resmi tutumunda her ne kadar kararı haksız bulmuş olsa da İran'ın barışçıl nükleer faaliyetlerini mevcut yasal çerçevede dâhilinde sürdürmeye devam edeceğini söylemiştir.

Kararın etkisiz, sembolik ve cılız olarak nitelendirilmesine rağmen ABD’li yetkililer kararı, 5+1 Grubu’ndaki birlik ve beraberliğin göstergesi olarak nitelendirmiş ve başarılı olduğunu savunmuşlardır. Rusya ve Çin’e göre de yeni yaptırımların uygulanması için uygun bir zemin bulunmamaktaydı ve sorunun diplomatik yollarla çözümlenmesi gerekiyordu. Rusya’ya göre bu kararın sağladığı önemli fayda; düşüncelerin yönünü askeri seçenekten siyasi rotaya doğru yönlendirmiş olmasıydı.

Birçok uzman ve analist onaylanan bu son kararı Güvenlik Konseyi’ndeki yeknesaklığın göstergesi olarak kabul etmiş olsalar bile herhangi yeni bir unsur içermemesi dolayısıyla kararı ABD’nin yenilgisi ve İran’ın kazancı olarak yorumlamışlardır. Bu düşünceyi paylaşanlara göre, yeni bir kararın yaptırımları içermesi durumunda Rusya zaten kararı veto edecekti ve Batı ülkeleri yeknesaklık mesajı verebilmek adına Rusya’nın taleplerini kabul etmek durumunda kalmışlardı(Ekinci, 2008a: 1).

Yükselen tansiyon, savaş söylemleri, ekonomik yaptırım paketleri ve bütün bunlara rağmen çözümsüz bir şekilde devam eden İran nükleer krizinde 2008 yılında nihayet olumlu ve yapıcı olarak adlandırabileceğimiz bir adım atıldı. Yıllardan beridir “İran uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmadan müzakere masasına oturman” şartıyla sürecin belki de bu kadar uzamasına yol açmış olan ABD, taktik değişikliğine giderek dışişlerindeki önemli isimlerinden biri olan William Burns’ü Cenevre’deki 5+1 toplantısına katılmak üzere gönderdi. Her ne kadar bahsi geçen Cenevre Toplantısı’ndan elle tutulur somut bir çözüm çıkmamış olsa da, bu adımın nükleer krizin gidişatı için önem arz ettiğini vurgulamak gerekir. Zira defalarca belirtildiği üzere bu kriz, ABD ve İran arasındaki inatlaşma oyununa dönüşmüş ve müzakere sürecinde ABD’nin “ön şart” engeli nedeniyle herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu zorlama karşısında taviz vermekten kaçınan İran da her geçen gün nükleer program konusundaki kazanımlarını arttırmıştır. Öyle ki krizin başında sayısı 164 olan santrifüjlerinin bugünkü sayısı 6000’e yükselmiştir. Kısacası ABD’nin İran’ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini sonlandırma hususunda izlediği siyasetin tam tersi etki gösterdiği ve İran’ın bu konudaki motivasyonunu kamçılıdığı değerlendirilebilir.

Öyle ya da böyle ABD’nin attığı bu adımın gecikmiş de olsa başarılı bir hamle olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Birincisi, bugüne kadar anlamsız bir şekilde üzerinde

durulan ön şart engelini aşılabilmesi için fırsat yaratılmıştır. Başından itibaren müzakerelere başlamak için önce İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmasını istemek makul ve mantıklı bir talep değildi. Zira zaten müzakere edilecek olan husus ve müzakerenin sonucunda elde edilmek istenen uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin askıya alınması idi. Dolayısıyla müzakere konusunu oluşturan ve elde edilmek istenen sonucu müzakere ön şartı olarak ileri sürmek ve karşı tarafın bunu kabul etmesini beklemek anlamsız bir ısrardan ibaret. İkincisi, ABD toplantıya bizzat katılarak diplomasiden yana olduğu mesajını açıkça vermiş ve topu karşı tarafa atmıştır. Üçüncüsü, ABD'nin toplantıya bizzat katılması İran'ı resmen muhatap aldığı anlamına gelmekteydi ki bu durum İran tarafından takdirle karşılanmış ve sonraki günlerde gerek cumhurbaşkanı Ahmedinejad gerekse diğer İranlı yetkililerin söylemlerinde ve tavırlarında yumuşamaya neden olmuştur (Ekinci, 2008b: 1).

Nükleer krizdeki en önemli ve belki de çözüme en çok yaklaşırın öneri 2009 Ekiminde gelmiştir. Viyana'da yapılan toplantıya ABD, Rusya, Fransa, UAEK ve İran katılmıştır. Yapılan mutabakata göre hazırlanan taslak metinde, UAEK'nın önerisi üzerine yüzde 3,5 olarak zenginleştirmiş olduğu uranyumu yüzde 20 oranında zenginleştirilmesini sağlamak için Rusya'ya, metal yakıt çubukları haline getirilmesini sağlamak için Fransa'ya gönderilmesi öngörülmektedir. Bu suretle nükleer reaktörde yakıt formasyonuna sokulan zenginleştirilmiş maddenin silah yapımı için kullanılması imkânı ortadan kalkacaktır. Çünkü yakıt haline getirilen metal çubukların nükleer silah üretiminde kullanılmadığı belirtilmektedir(Erdurmaz, 2009: 1).

Her ne kadar İran bu "Takas Planı"na prensipte onay vermiş olsa da çok kısa bir süre sonra hükümetin gerek muhafazakâr ve gerekse reformist kanat içerisinde karşılaştığı muhalefet dolayısıyla "plana varız ama bu takasın nasıl ve nerede yapılması gerektiğini tartışmalıyız" demek durumunda kalmıştır. İran içerisindeki muhalefetin temel kaynağı ise Batı'ya duyulan güvensizlikti. Zira hükümete yöneltilen kritik soru "sen bugüne kadar bin bir güçlkle zenginleştirdiğin uranyumu hangi garanti karşılığında tek seferde elinden çıkarıyorsun?" idi.

Aslında UAEK Başkanı tarafından önerilen bu modelin Batı tarafından kabul görmesi ve rahatlıkla İran'a sunulmasının ardında da esasında bu gerçek vardı. "İran'ın

elinden nükleer silah üretiminde kullanılabilir materyali çıkaralım da en azından süreci birkaç yıl erteleyelim” mantığı takas modelinin ana fikriydi. Bu olayın farkında olan İran da nükleer yakıt güvencesini sağlamak maksadıyla “takas yaparım ama sadece kendi topraklarımda”, “takas yaparım ama elimdeki zenginleştirilmiş uranyumu tek seferde değil de parti parti elimden çıkarırım”, “takas fikrine halen sıcak bakıyorum ama bu takas Türkiye, Brezilya, Japonya veya Kış Adası’nda gerçekleşebilir” diye farklı farklı söylemlerle Batı’nın karşısına çıktı.

İran bunları öne sürerken bir yandan da dördüncü yaptırım ile karşı karşıyaydı. Batı kanadının zaten bizim maksadı ellerindeki materyali almak ve silah yapmak gibi bir niyetleri varsa bunu ertelemekti. Bunun parti parti yapılması var olan kaygı unsurunun devam etmesi anlamına gelmekte, o zaman neden takas yapalım mantığıyla olaya karşı çıkmakta ve dördüncü bir yaptırım kararı için kanalları zorlamaktaydı.

İşlerin sarpa sardığı bu noktada Türkiye ve Brezilya devreye girdi ve tıkanma noktasına gelen müzakereleri başlatmak ve takas modelini tekrar hayata geçirmek için yoğun ve etkili bir diplomasi yürütmeye çalışıyorlar. Her ne kadar iki ülkenin takas modelini hayata geçirmek için nasıl bir öneri üzerinde çalıştıkları bilinmese de yürüttükleri müzakereler sonucunda yapılan açıklamalar genel olarak olumlu bir seyir izlemekte. Bu çabalar kimileri tarafından takdir görülürken kimilerine göre de İran’a oyalama taktiğini yürütmesi için bir zemin hazırlıyor. Bu görüşü savunanlara göre İran, Güvenlik Konseyi’nden çıkması planlanan dördüncü bir yaptırım kararını ertelemeye çalışıyor (Ekinci, 2010: 1).

Takas anlaşması nihayet Türkiye, Brezilya ve İran arasında Mayıs ayında imzalandı. Bu öneride Türkiye kritik bir rol oynamaktadır. Çünkü Türkiye, dışarıdan İran’a gönderilecek olan nükleer yakıt ve İran’dan teslim edilecek olan zenginleştirilmiş uranyum için bir takas merkezi olarak seçilmiştir. İmzalanan anlaşmaya göre İran yüzde 3.5 oranında zenginleştirilmiş 1200kg uranyum Türkiye’de değiştirilecek. Uranyum bir ay içinde Türkiye’ye gelecek ve bir yıl içerisinde Tahran’daki Araştırma Reaktörü’nde yakıt olarak kullanılmak üzere yüzde 20 zenginleştirilmiş uranyum alacak. Tahran ABD, Fransa, Rusya ve UAEA’dan oluşacak Viyana Grubu’ndan gelecek zenginleştirilmiş uranyumu Türkiye’de teslim alacak. Eğer takas başarısız olursa Türkiye uranyumu iade edecek.

Ancak İran'ın bu deklarasyonu takip eden yedi gün içinde UAEEK'yı yetkili kanallar aracılığıyla haberdar edecek. Takasın ayrıntıları yazılı bir anlaşma ile belirlenecek.

Ancak İran'ın anlaşmanın imzalanmasının hemen ardından yüzde 20 oranında uranyum zenginleştirme çalışmalarına devam edeceğini duyurması uluslararası kamuoyunda büyük tepki topladı. ABD, AB ve Rusya'dan yapılan açıklamalarda, bu koşullar altında İran'ın uluslararası kamuoyunun kaygılarının önüne geçemeyeceği ve yaptırım sürecinin devam edeceği ifade edildi.

2.2.4. İran'ın Nükleer Programı ve NPT

1956 yılında UAEEK'nin Statüsünü imzalayarak 1958 yılında onaylayan İran, NPT'yi de 1968 yılında imzalamış ve 1970 yılında onaylamıştır. 1973 yılında UAEEK ile imzalanan NPT'nin uygulanması ve nükleer enerji faaliyetlerinin yürütülüp denetlenmesiyle ilgili Korunma Antlaşması 1974 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmanın 8. maddesine göre antlaşma kapsamına giren nükleer malzeme ile bunların özellikleri hakkında UAEEK bilgilendirilecektir. 34.maddeye göre İran'ın zenginleştirmeye ilgili faaliyetleri ile 98.maddeye göre uranyum envanteri, ithalatı, ihracatı, reaktörlerdeki üretimi, kayıpları ve atıkları hakkında UAEEK'ya bildirme yükümlülüğü vardır.

UAEEK'nin bilgisi dışında gizlenen iki nükleer tesisin açığa çıkmasından sonra İran'ın uranyumu zenginleştirme faaliyetlerinin gittikçe büyüyen enerji ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yürütüldüğünü ve gittikçe artan nüfusun ihtiyacını karşılamak açısından enerji kaynaklarını çeşitlendirmenin doğal hakkı olduğunu ve NPT'yi onaylamamış olan İsrail'in 1968 yılında, Hindistan'ın 1974 yılında ve Pakistan'ın 1998 yılında nükleer silaha sahip olmalarının yadırganmadığı halde kendisine karşı önyargılı davranıldığı açıklaması uluslararası kamuoyunda destek görmemekle beraber NPT'ye taraf olmadıkları halde nükleer enerji üreten veya nükleer silah bulunduran söz konusu Devletlerle ilgili herhangi bir tedbirin alınmaması çifte standart olduğu görüşü dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda NPT çerçevesinde ülkesinin sivil amaçlı nükleer program geliştirme hakkının olduğunu, yabancı firmaların ülkesinde nükleer programla ilgili yatırımda bulunacağı ve gizlice nükleer silah üretilemeyeceğini içeren anlaşma öneren İran Cumhurbaşkanı'nın 17 Eylül 2005 tarihinde BM Genel Kurulunda yaptığı

konuşmada “Güçlü devletlerin nükleer enerji kaynaklarını ve teknolojilerini tamamen kontrol etmeleri halinde diğer devletlerin bu enerjiye ulaşmalarını engelleyecek ve dünya karanlık ve aydınlık olarak ikiye ayrılmış olacaktır. Nükleer yakıt dönüşümüne sahip olmadan barışçıl nükleer enerjiye sahip olmak, cazibesi olmayan bir öneridir” şeklindeki gerekçelendirmesiyle bu enerji ve silaha sahip olan devletlere karşı denge mekanizmasını gündeme getirmiştir. İran bu yaklaşımıyla kendisinin de nükleer silah üretebilme hakkının olduğunu ima etmekle beraber nükleer silahların mutlak denetimi ve yasaklaması konusunda uluslararası hukukun yetersizliğini de beraberinde getirmektedir. NPT’ye taraf olmamakla beraber nükleer enerji faaliyetlerini yürüten devletlerin rahatlıkla nükleer silah da üretebilecekleri dikkate alınarak UAEK’nın denetimi dışında bırakılmamaları gerekmektedir. Nitekim BM Antlaşmasının 2/6 maddesi uyarınca uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokabilecek faaliyetler yürüten antlaşmaya taraf olmayan devletlerin antlaşma hükümlerine uymalarının üye devletlerce sağlanması yükümlülüğünü getirilmiştir. Bu anlamda NPT antlaşmasına taraf olmayıp da nükleer enerji üreten devletlere de UAEK denetimi getirilmesi dünya barışı ve güvenliği için hayati önem arz etmektedir.

Esas olarak NPT uranyumun zenginleştirilmesiyle ilgili herhangi bir yasaklama getirmediği bilinmektedir. İran’ın asıl sorunu uluslararası kamuoyunu kendi programının barışçıl olduğu konusunda ikna edememesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim UAEK Başkanı El Baradei’in Newsweek dergisinde verdiği mülakatta NPT’nin, antlaşma çerçevesinde uranyumu zenginleştirme yönünde bir engel getirmediğini, UAEK’nın işbirliğini gerektirdiğini hatırlatmakla beraber, İran’ın programında güven eksikliği olması ve UAEK tarafından açıkça bir onay verilmediği takdirde uranyumu zenginleştirme programının barışçıl olmayacağı yönünde şüphelerin devam ettiği müddetçe buna haklarının olmadığını belirtmektedir (Dalar, 2008: 277–278).

SONUÇ

Nükleer silahların yayılması insanlık için çok ciddi bir tehlike ve uluslararası sistem için de bir istikrarsızlık kaynağıdır. Bu bağlamda, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi çabaları önem kazanmaktadır. Son yıllarda tüm bu çabalara rağmen nükleer kulübü oluşturan ülkelerin dışındaki diğer ülkelerin de nükleerleşmeye çalıştıkları gözlemlenmektedir. Özellikle yoğun güvensizlik algılayan ve uluslararası toplumla “çözumsuz” sorunları olan ülkelerin nükleer silahlanma ile nükleer caydırıcılık kazanmak istedikleri bilinmektedir. Uluslararası ilişkiler kuramları, bir devlet için en önemli değer in ülkenin bekası olduğunu ve devletlerin kendi güvenliklerini ve bekalarını sağlamak için tedbirler aldıklarını öngörmektedir. Silahlanma politikaları bu bağlamda dikkati çekmektedir. Nükleer silahlanma politikaları ise silahlanmanın en üst aşaması olup ancak sınırlı sayıda devletin ulaşabildiği bir imkândır. Nükleer silahlanma söz konusu devletin yer aldığı bölgede güç dengesizliklerine ve istikrarsızlığa yol açabilmektedir. Sistemin zorlaması ile bölgede bir nükleer silahlanma yarışının başlaması da mümkün görülmektedir. Öte yandan nükleer silahların yayılması bir bütün olarak dünya devletler sistemini istikrarsızlığa sürükleyen bir gelişme olarak düşünülmektedir.

Konumuz açısından düşünüldüğünde, İran’ın nükleerleşme çabalarını bu bağlamda düşünmek mümkündür. Yani İran’ın nükleer çalışmaları sadece bölge barışını değil dünya barışını da doğrudan ilgilendirmektedir. Bir daha asla Irak savaşında olduğu gibi bir duruma düşmek istemeyen İran, halen hızlı bir şekilde askerî yeteneklerini arttırmak için çabalar harcamaktadır. İran’ın nükleer bir güç haline gelmesi her şeyden önce İran’ın bölgede ve dünyada nüfuzunu ve ağırlığını arttıracaktır. Ayrıca, Ortadoğu’da bir nükleer silahlanma yarışını hızlandıracaktır. İsrail’in de nükleer bir güç olduğu düşünüldüğünde, İran ile İsrail arasında bir “dehşet dengesi” oluşumu çok olasıdır. Esasına bakıldığında İran ve İsrail sınırdan olmayan ve Ortadoğu bölgesinin iki ucunda yer alan iki bölge devletidir. Ancak 1979’daki İslam Devrimi’nden bu yana aralarında ideolojik, kültürel ve siyasal nedenlerden kaynaklanan bir düşmanlık ilişkisi sürdürülmekte, dahası İran İsrail’i devlet olarak tanımamaktadır. İran’ın nükleerleşmesi bu düşmanlığı pekiştirecek bir gelişme olarak ortaya çıkacaktır. İran liderliğinin İsrail’e karşı kışkırtıcı söylemiyle alevlenen İran nükleer krizi, İsrail’in “her ne pahasına olursa olsun” İran’ın nükleerleşmesinin önlenmesi politikasını benimsediğini açıklamasıyla tırmanmıştır.

Aslında İran'ın nükleer faaliyetlerinin bir krize dönüşmesinin altında yatan temel sebep genelde Batı özel de ise ABD ile arasındaki güvensizliktir. İran'ın nükleer çalışmalarının 13 yıl sonra ortaya çıkması, tesislerini tam olarak denetime açmaması, denetime izin verildiğinde de numune alımına izin verilmemesi gibi sebepler bu güvensizlik ortamını oluşturmaktadır. Bu nedenle İran'ın nükleer silah elde edebileceği tüm yollar tutulmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla önce İran'ın yakıt döngüsünün tüm aşamalarını kendi başına yürütme kapasitesine sahip olmaktan vazgeçmesi ve bu çalışmalarını Rusya topraklarında gerçekleştirmesi önerisi yapılmış ancak bu İran tarafından açık bir dille ret edilmiş ve nükleer silah üretme niyet ve iradesinin olmadığını ısrarla vurgulanmıştır. İkinci olarak Türkiye ya da Brezilya'nın toprakları takas için önerilmiş ancak bu kesin bir dille reddedilmiştir.

Güven krizini aşmak için İran tarafından nükleer silaha dair dini yorum da geliştirmiştir. İran'a göre nükleer silah üretimi İslam dini açısından doğru değildir ve İslam rejimi olarak nükleer silah edinmeyi istemeleri söz konusu olamaz. Ayrıca nükleer teknolojiye sahip olmak, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na taraf olmasından dolayı İran için bir haktır. İran nükleer enerjiyi teknolojik gelişmenin, özellikle de tıp, tarım ve elektrik üretiminin temeli olarak nitelendirmekte ve bu enerjiye barışçıl amaçlarla kullanmak için sahip olmak istediğini söylemektedir. Nükleer faaliyetlerini şeffaf, güvenilir ve hukuksal bir zeminde yürüttüğünü söylemekte ve bütün çalışmalarını NPT ve Ek Protokol çerçevesinde devam ettirdiğinde ısrar etmektedir

Aslında İran'da hakim olan görüş, bugün nükleer çalışmalardan taviz verilirse, yarın diğer alanlarda taviz verilecektir. Bu görüşe göre, Batılıların İran'dan istekleri nükleer çalışmalarla bitmeyecektir. Nükleer çalışmalarla ilgili istek kabul edildiğinde, arkasından insan hakları, demokrasi ve terörizm gibi farklı talepler gelecektir.

Günümüzde nükleer silahlar konusundaki en büyük boşluk bizzat uluslararası hukuktan kaynaklanmaktadır. Çünkü nükleer silahların kullanımıyla ilgili mutlak bir yasaklama getiren uluslararası bir belge mevcut değildir. Yani devletleri nükleer silah üretiminden caydıracak hukuki anlamda mutlak bir mekanizma bulunmamaktadır. Bunda uluslararası hukukun henüz gelişimini tamamlamadığının da payı vardır. NPT gibi konuyla ilgili mevcut antlaşmalar nükleer silahların denetlenmesi, yayılmasının engellenmesi ve bu

teknolojinin diğer ülkelere transfer edilmemesi yönünde düzenlemeler getirirken UAEK kontrolünde nükleer enerjinin üretilmesini ve bu konuda yardımlaşmayı desteklemektedir. NPT'nin sadece taraf olan devletler bakımından bağlayıcılığı dikkate alınırca taraf olmayan devletlerin nükleer enerji ve silah üretmelerinde UAEK denetimi söz konusu olmamaktadır. Sadece NPT'ye taraf olan devletlerde UAEK denetimi olması NPT'nin en zayıf yönüdür.

İsrail gibi NPT'ye taraf olmayan devletlerdeki nükleer silahların denetlenmemesi ve siyasi amaçlarla bazı ülkelerin bu silaha sahip olmalarına göz yumulması NPT'ye taraf olan ve UAEK denetimine tabi olan İran'ın nükleer programına karşı çıkan devletler açısından ciddi bir çelişki oluşturmaktadır. Sadece İran'ın değil bütün devletlerin nükleer silahlar üretmekten caydırılması çalışmaları olduğu takdirde uluslararası toplum tarafından daha ciddi ve samimi gayretler olarak algılanacağı gibi uluslararası hukukun bu konudaki yetersizlikleri de giderilecektir.

İran'ın üzerindeki denetimler devam etse de zaman zaman yaptığı gibi istediği an denetimleri sonlandırabileceği unutulmamalıdır. Nükleer teknolojiye tam olarak sahip olduktan sonra İran'ın aynen Kuzey Kore gibi bunu yapabilme ihtimali oldukça yüksektir. İran'ın BM Güvenlik Konseyine sevk edilmesinin ardından yaşanan gelişmeleri ve İran'ın yaptırımlara karşı tepkisi durumun çok daha endişe verici olduğunu göstermiştir. Ne ABD ne de İran izlemekte olduğu politikalardan taviz vermek istememektedir. Bunun yanı sıra hızla devam eden uranyumu geliştirmenin önüne geçilmesi için AB ve BM'nin uzlaştırıcı tutumu gözlemlenmektedir. Özellikle AB, İran'a karşı bir yaptırımı en son tercih olması gerektiğini savunmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Adıbelli, Barış (2007), “Soğuk Savaştan Sonra Çin-İran İlişkileri”, **Avrasya Dosyası**, 13(3).
- Altınbaş, Deniz (1999), “İran’ın Silahlanma Çabaları”, **Avrasya Dosyası: İran Özel**, 5(3).
- Arı, Tayyar (2004), **Geçmişten Günümüze Orta Doğu; Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- _____ (2000), **Global Politika ve Güney Asya; Keşmir Sorunu ve Nükleer Yarış**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- _____ (2001), **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi** Cilt1–2, 1914–1994, Alkım Yayınevi,12.Baskı, İstanbul,1995.
- Atasoy, Defne (2008), **İran’da Şah Sonrası Nükleer Enerji Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atmaca, Gül (2011), “İran’ın Ana Damarını Kesmek”,
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2959>, (12 Aralık 2011).
- Bayır, Emre (2002), “ABD-İran Gerginliğinde AB-İran ilişkilerine Analitik Bir Bakış”
Stratejik Analiz, 3(28).
- BBC Turkish (2006), “Uranyum Zenginleştiriyoruz?”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/02/060214_iran_nuclear.shtml (3 Mayıs 2011).
- BBC Turkish (2006), “İran Uranyum Zenginleştiriyor”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/02/060228_un_iran.shtml (3 Mayıs 2011).
- BBC Turkish (2006), “UA EK’nın Gündemi Yine İran”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/03/060306_irannuclear.shtml, (3 Mayıs 2011).
- BBC Turkish (2006), “UA EK: İran İşbirliği Yapmadı”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/04/060428_iran_un.shtml (3 Mayıs 2011).

- BBC Turkish (2006), “BM’de İran’a Yaptırım Arayışı”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/05/060504_un_iran.shtml, (3 Mayıs 2011).
- BBC Turkish (2006), “İran: Hemen Yanıt Veremeyiz”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/06/060629_iran_g8.shtml (3 Mayıs 2011).
- BBC Turkish (2006), “BM’den İran’a Bir Ay Süre”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/07/060731_iran_un.shtml, (3 Mayıs 2011).
- BBC Turkish (2006), “İran’dan Batı’ya Rest”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/10/061027_iran_nuclear.shtml (3 Mayıs 2010).
- BBC Turkish (2007), “İran’a Teknolojik Yaptırımlar”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070308_atomic_agency.shtml, (3 Mayıs 2011).
- BBC Turkish (2007), “İran: Rusya’nın Kararı Üzücü”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070313_iranrussia.shtml (3 Mayıs 2011).
- BBC Turkish (2007), “İran’da Yerli Nükleer Santral”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/12/071230_iran_nuclear.shtml (3 Mayıs 2011).
- BBC Turkish (2008), “BM: Yanıtlanmayan Sorular Var”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/02/080222_iran_report.shtml, (3 Mayıs 2011).
- BBC Turkish (2008), “BM’den İran’a Yeni Yaptırımlar”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/03/080303_un_iran.shtml (3 Mayıs 2011).
- Brzezinski, Zbigniew (2005), **Tercih**, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Brezinski, Zbigniew ve Gates, M. Robert (2006), **İran’ın Zamanı Geldi**, Profil Yayınları.
- Calamita, N. Jansen (2009), Sanctions, Countermeasures, and the Iranian Nuclear Issue, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, (5).

- Cankara, Yavuz (2005), **Yeni Oyun, İran'ın Nükleer Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Çağiran, Mehmet Emin (2006), “İran'ın Nükleer Programına Münferit ve Kolektif Tepkilerin Meşruluğu”, **Avrasya Dosyası**, 12(2).
- Çağlar, Barış (2011), “Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın Raporu ve Nükleer Bir İran'ın Bölgenin Tümü İçin Muhtemel Sonuçları”,
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2906>, (1 Aralık 2011).
- Çakmak, Cenap (2007), “İran-UAEK İlişkiler”, Kenan Dağcı ve Atilla Sandıklı (Ed.), **Satranç Tahtasında İran**, İstanbul, Tusam Yayınları.
- Çaşın, Mesut (2009), “İran 'in İki Deniz Jeopolitiğine Dayalı Stratejik Değişim Arayışları”, **Avaysa Dosyası**, 5(3).
- Dalar, Mehmet (2008), “İran'ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(24).
- Dikbaş, Yılmaz (2006), **İsrail'in Nükleer Silah Cephaneliği**, İstanbul: Asya Şafak Yayınları.
- Dugin, Aleksandr (2010), **Rus Jeopolitiği-Avrasyacı Yaklaşım**, (Çev. Vügar İmanov), İstanbul: Küre Yayınları.
- Durmuş, Salih (2006), **Nükleer Silahların Uluslararası İlişkilerdeki Rolü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Durmuş, Mehmet (t.y.), “Nükleer Enerji Bunalımı ve İran'ın Uluslararası Sisteme Yeniden Entegrasyonu” <http://www.turksam.org.tr/a440.html>, (11 Temmuz 2011).
- Ekinci, Arzu Celalifer (2006), “İran'ın 5+1 Öneri Paketine Verdiği Yanıtın İçeriğine İlişkin İpuçları”, <http://www.usakgundem.com/yazar/445/iran%E2%80%99in-5-1-%C3%B6neri-paketine-verdigi-yanitin-i%C3%A7erisine-iliskin-ipu%C3%A7lari.html>, (3 Mayıs 2011).
- Ekinci, Arzu Celalifer (2007), “İran'a Verilen Süre Yine Doldu Peki Ya Sonuç?”, <http://www.usakgundem.com/yazar/701/iran%E2%80%99a-verilen-s%C3%BCre-yine-doldu-peki-ya-sonu%C3%A7.html> (13 Nisan 2011).
- Ekinci, Arzu Celalifer (2007), “İran Nükleer Krizinde İplerin Gerilmesi ve Rusya'nın Tutumu”, <http://www.usakgundem.com/yazar/825/iran-n%C3%BCkleer-krizinde-iplerin-gerilmesi-ve-rusya%E2%80%99nin-tutumu.html>, (1 Mayıs 2011).

- Ekinci, Arzu Celalifer (2008b), “İran Nükleer Krizinde Çözüm Modeli”,
<http://www.usakgundem.com/yazar/1011/iran-n%C3%BCkleer-krizinde%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm-modeli.html> (4 Mayıs 2011).
- Ekinci, Arzu Celalifer (2008a), “İran’a Karşı Dördüncü Yaptırım Kararı Sessiz Sedasız Onaylandı”,
<http://www.usakgundem.com/yazar/1055/iran%E2%80%99a-karsid%C3%B6rd%C3%BCnc%C3%BC-yaptirim-karari-sessiz-sedasiz-onaylandi.html> (8 Mayıs 2011).
- Ekinci, Arzu Celalifer (2010), “Türkiye – Brezilya - İran ve Beklenen Üçlü Zirve”,
<http://www.usakgundem.com/yazar/1584/t%C3%BCrkiye-%E2%80%93-brezilya-%C4%B0ran-ve-beklenen-%C3%BC%C3%A7%C3%BC-zirve.html> (18 Mayıs 2011).
- Ekrem, Erkin (2006a), “İran Nükleer Krizi ve Çin”, <http://turksam.net/tr/a791.html>, (02 Mayıs 2011).
- Ekrem, Erkin (2006b), “Şanghay İşbirliği Örgütü’nde İran Sorunu”,
<http://www.turksam.org/tr/yazdir938.html>, (2 Mayıs 2011).
- Erdurmaz, A.Serdar (2003), **Ortadoğu’daki Kitle İmha Silahları, Silahların Kontrolü ve Türkiye**, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Erdurmaz, A.Serdar (2005), “İran ve Nükleer Programı”, **Stratejik Araştırmalar**, 6.
- Erdurmaz, Serdar (2009), “İran Nükleer Programı İle İlgili Müzakerelerdeki Gelişmeler ve Yansımaları”, <http://www.avsam.org/tr/a1840.html> (12 Mayıs 2011).
- Erkman, Serhat (2006), “Yeni Ortadoğu: İsrail, İran, ABD ve Araplar Açısından Savaş Neler Getirdi”,
http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1127&kat1=32&kat2=#_edn2, (12 Eylül 2011).
- Friedman, Thomas (2003), **Lexus ve Zeytin Ağacı: Küreselleşmenin Geleceği**, (Çev. Elif Özsayar), İstanbul: Boyner Yayınları.
- Gerger, Haluk (1984), **Nükleer Tehlike, Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hürriyet (2007a), “UAEK Raporu: İran, Nükleer Yakıt Üretmekten Uzak”,
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/7187618.asp?m=1>, (2 Mayıs 2011).
- Hürriyet (2007b), “UAEK Heyeti Müzakere İçin Tahran’da”,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=7452936&tarikh=2007-10-09> (1 Mayıs 2011).

- Hüseyinoğlu, Pınar (2007), “İran’ın Nükleer Programı ve Bölge Dengelerine Yansımaları”, Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı (Ed.), **Satranç Tahtasında İran Nükleer Programı**, İstanbul: Tasam Yayınları.
- Hüseynov, Alov (2006), **İran’ın Nükleer Politikası ve UAEA’nın İran’daki Denetimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- International Atomic Energy Agency (2003), “Iran Provides Nuclear Declaration to the IAEA”,http://www.iaea.org/NewsCenter/MediaAdvisory/Iran/ma_iran_2310.html (3 Mayıs 2011).
- İşbilen, Evren (2008), **İran ve Nükleer Silahlanma Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, Kutay R. (2003), **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karlık, S.Rıdvan (2002), **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, 5. Baskı, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Keskin, Arif (2007), “İran Nereye?”, <http://www.asam.org.tr/temp/temp432.pdf>, (25 Ekim 2011).
- Kıbaroğlu, Mustafa (1999), “İran Nükleer Bir Güç mü Olmak İstiyor?”, **Avrasya Dosyası**, 5(3).
- Kıbaroğlu, Mustafa (2006), “İran’ın Nükleer Programı: Aktörler ve Etkileri”, Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya (der), **Kaosu Doğru İran**, Ankara:Fark Yayınları.
- Kıbaroğlu, Mustafa, “Iran’s Nuclear Program May Trigger the Young Turks to Think Nuclear”,<http://www.carnegieendowment.org/npp/publications/index.cfm?fa=view&id=16284>, (1 Kasım 2011).
- Kissinger, Henry (2002), **Diplomasi**, (Çev. İbrahim H. Kurt), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Khalun, Angar (2007), **Kuzey Kore’nin Nükleer Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, Şanlı Bahadır (2006), “Gurur ve Ön Yargı: ABD-İran Gerginliği ve Türkiye”, **Stratejik Analiz**, 6(72).
- Kramer, Heinz (2001), **Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye**, (Çev. Ali Çimen) 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Kristensen, Hans M. (t.y.), “Nükleer Futures: Poliferation of Weapons of Mass Destruction and US Nuclear Strategy” **British American Security Information Council, Basic Research Report 98.2**, <http://www.nukestrat.com/pubs/nfuture2.pdf>, (15 Eylül 2011).
- Köysüren, Sait (2008), **Nükleer Silahların Ortadoğu Barış Sürecine Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Külebi, Ali, “Iran and Possible Development”
<http://www.alikulebi.com/Sayfa.asp?islem=2&SayfaNo=217>, (15 Kasım 2011).
- Niksch, Larry A.(2006), “North Korea’s Nuclear Weapons Program”, **CRS Issue Brief for Congress**, <http://fpc.state.gov/documents/organization/71870.pdf>, (5 Aralık 2011).
- “Nuclear Fission Basics”, <http://www.atomicarchive.com/Fission/Fission1.shtml>, (9 Kasım 2011).
- “Nuclear Fusion”, <http://www.atomicarchive.com/Fussion/Fussion1.shtml>, (9 Kasım 2011).
- Özcan, Ali Nihat ve Bayır, Emre (2002), “Orta Doğu Barış Süreci, Oyuncuları ve İran”, **Stratejik Analiz**, 3(22).
- Özden, Nezihi (1983), **Nükleer Çağın İlk 40 Yılı**, İstanbul: İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü Yayınları.
- Pazarıcı, Hüseyin (1999), **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, 6.Baskı, Ankara: Turhan Kitapevi.
- “Quatations by aauthor”, http://www.quotationspage.com/quotes/Stephen_Hawking/, (15 Eylül 2011).
- Rademaker, Stephen G., “U.S.Statement at the 2005 Nuclear Non-Proliferation Treaty Review Conference, <http://www.state.gov/t/ac/rls/rm/45518.htm>, (5 Eylül 2011).
- Ritter, Scott (2007), **Hedef İran**, (Çev. Taner Gezer), İstanbul: Yakamoz Yayınları.
- Sander, Oral (1991), **Siyasi Tarih 1918–1990**, 2.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıkaya, Yalçın (2006), “İran’ın Nükleer Macerası”, Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya (Ed.), **Kaosa Doğru İran**, Ankara: Fark Yayınları.
- Sinai, Joshua, “Libya’s Pursuit of Weapons of Mass Destruction”
<http://cns.miis.edu/npr/pdfs/sinai43.pdf>, (15 Eylül 2011).
- Sönmezoğlu, Faruk (2000b), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul: Der Yayınları,

- _____ (2000a), **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: Filiz Kitapevi.
- “Statute of the IAEA”, http://www.iaea.org/About/statute_text.html, (15 Eylül 2011).
- Tekin, Ali (1996), “İran’ın Dış Politikasında Terörizmin Yeri”, **Avrasya Dosyası**, 2.
- Toki, Masaka (2005) , “Sixty Years After the Nuclear Devastation, Japan’s Role in the NPT”, http://www.nti.org/e_research/e3_73.html, (15 Kasım 2011).
- Uygur, Hakkı (2008), “İran-Mısır İlişkileri”, İran Araştırmalar Merkezi, <http://www.iramer.org/Makaleler/428.html>, (15 Eylül 2011).
- Yeşiltaş, Murat (2006), “İran 2005”, Kemal İnat ve Ali Balcı (Ed.), **Orta Doğu Yılığ** 2005, Nobel Yayın.

EKLER

EK 1. NÜKLEER SİLAHLARIN YAYILMASININ ÖNLENMESİ ANLAŞMASI (1.7.1968)

“İş bu Antlaşmayı akdeden ve bundan böyle “Antlaşmaya Taraf” olarak anılacak Devletler, Nükleer, bir savaşın bütün insanlığı uğratabileceği yıkıntıyı ve böyle bir savaş tehlikesini önlemek için her türlü çabayı harcamayı ve halkların güvenliğini korumayı amaçlayan önlemlerin alınması gerektiğini göz önünde tutarak,

Nükleer silahların yayılmasının nükleer savaş tehlikesini ciddi biçimde arttıracığına inanarak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun nükleer silahların daha fazla yayılmasının önlenmesi konusunda bir anlaşma akdi için çağrıda bulunan kararlarına uygun olarak, Uluslar arası Atom Enerji Kurumu’nun güvenlik denetiminin barışçıl nükleer çalışmalara uygulanışını kolaylaştırmak için işbirliği yapmayı yükümlenerek,

Uluslararası Atom Enerji Kurumu’nun güvenlik denetimi dizgesi çerçevesinde belirli stratejik noktalarda aygıtlar ve diğer teknik yöntemler kullanılarak kaynak ve fizyona uğrayabilen özel madde akımına güvenlik denetiminin etkili bir biçimde uygulanması ilkesini daha da geliştirmek için girişilen araştırma, geliştirme ve diğer çabaları desteklediklerini belirterek,

Nükleer silahlara sahip Devletler tarafından patlayıcı nükleer araçların geliştirilmesinden elde edilebilecek teknolojik yan ürünler de dâhil olmak üzere, nükleer teknolojinin barışçıl uygulanmasından sağlanacak yararların, nükleer silahlara sahip bulunsun veya bulunmasın, Antlaşmaya taraf olan bütün devletlerin barışçıl amaçlarına açık tutulması ilkesini doğrulayarak,

Bu ilkenin gerçekleştirilmesi yönünden, Antlaşmaya taraf, bütün devletlerin atom enerjisinin barışçıl amaçlarla uygulanmasının daha da geliştirilmesi için, bilimsel bilgi

alışverişine, mümkün olan en geniş biçimde katılmak ve tek başlarına veya diğer devletlerle işbirliği yaparak bu gelişmeye katkıda bulunmak hakkına sahip olduklarına inanarak,

Nükleer silahlanma yarışının mümkün olan en kısa zamanda durdurulmasının sağlanması ve nükleer silahsızlanma yönünde etkili önlemler almayı üstlenmek konusundaki niyetlerini açıklayarak,

Bu amaca ulaşılması için bütün devletleri işbirliğine çağırarak,

Atmosferde, uzayda ve su altında nükleer silah denemelerini yasaklayan 1963 Antlaşmasına Taraf Devletlerin, söz konusu Anlaşması'nın önsözünde bütün deneysel nükleer silah patlamalarının süresiz durdurulmasının sağlamaya çalışmak ve bu amaçla görüşmelere devam etmek konusunda dile getirdikleri kararlılığı hatırlatarak,

Sıkı ve etkili uluslararası denetim altında, genel ve tam bir silahsızlanma Antlaşmasına bağlı olarak, nükleer silahların yapımının durdurulmasını, mevcut bütün nükleer silah stoklarının ortadan kaldırılmasını ve ulusal askeri depoların nükleer silahlardan arındırılmasını ve bunların atıcı araçlarının ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla, uluslararası gerginliğin yumuşamasını ve Devletler arasındaki güvenin güçlendirilmesinin geliştirilmesini isteyerek,

Devletlerin, uluslararası ilişkilerinde Birleşmiş Milletler yasası gereğince, herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya Birleşmiş Milletler Amaçlarıyla bağdaşmayacak başka bir şekilde kuvvet kullanmaktan veya kuvvet kullanma tehdidinden kaçınmaları ve uluslararası barış ve güvenliğin, dünyanın insan ve ekonomik kaynaklarının en az kısmının silahlanmaya ayrılarak sağlanması gerektiğini hatırlatarak,

Aşağıdaki hususlar üzerinde anlaşmışlardır;

MADDE-I

Antlaşmaya taraf nükleer silah sahibi her devlet, nükleer silahları veya diğer patlayıcı nükleer araçları ya da bu gibi silahların veya diğer patlayıcı araçların kontrolünü, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, kime olursa olsun, devretmemeyi ve nükleer silah sahibi olmayan herhangi bir Devlete, nükleer silahları veya diğer nükleer patlayıcı araçların kontrolünü elde etmesi için herhangi bir şekilde yardım, özendirme veya isteklendirmede bulunmamayı üstlenir.

MADDE-II

Antlaşmaya Taraf nükleer silaha sahip olmayan her Devlet, nükleer silahları veya diğer nükleer patlayıcı araçları yahut bu silahların veya patlayıcı araçların kontrolünü, kimden olursa olsun, doğrudan doğruya veya dolaylı şekilde devralmamayı; nükleer silahları veya diğer patlayıcı nükleer araçları yapmamayı veya başka şekilde elde etmemeyi ve bu silahların veya patlayıcı araçların yapımı için herhangi bir yardım aramamayı veya almamayı üstlenir.

MADDE-III

1. Antlaşmaya taraf nükleer silaha sahip olmayan her Devlet, Uluslararası Atom Enerji Kurumu'nun statüsüne ve Kurumun güvenlik denetimi dizgesine uygun olarak, nükleer enerjinin barışçıl amaçla kullanılmasının, nükleer silahlara veya diğer patlayıcı nükleer araçlara saptırılmasını önlemek amacıyla, sadece bu Antlaşma ile üzerine aldığı yükümlülükleri uygulayıp uygulamadığının kanıtlanması amacıyla, Uluslararası Atom Enerji Kurumu ile görüşmeler yoluyla akdedilecek bir anlaşmada belirtilecek güvenlik denetimini kabul etmeyi üstlenir. Bu maddenin gerektirdiği güvenlik denetimi yöntemleri, kaynak ve fizyona uğrayabilen özel madde bakımından hem bu maddelerin herhangi bir ana nükleer tesiste üretimi, işlenmesi veya kullanılması sırasında, hem de böyle bir tesisin dışında bulunduğu sırada uygulanacaktır. Bu maddenin gerektirdiği güvenlik denetimi,

anılan devletin egemenliği altındaki toprakları üzerinde veya kendi kontrolü altındaki herhangi bir yerde yürütölen bütün barışçıl nükleer çalışmalarda kullanılan kaynak ve fizyona uğrayabilen özel maddelerin tümüne uygulanacaktır.

2. Antlaşmaya Taraf her Devlet (a) kaynak veya fizyona uğrayabilen özel madde veya (b) fizyona uğrayabilen özel maddenin işlenmesi, kullanılması veya üretimi için özel olarak tasarlanmış veya hazırlanmış cihaz veya maddeyi, kaynak veya fizyona uğrayabilecek özel madde, işbu maddenin gerektirdiği güvenlik denetimine bağlı kılınmadıkça, nükleer silaha sahip olmayan herhangi bir devlete, kullanma amacı barışçıl olsa da, olmasa da, sağlamamayı üstlenir.

3. İş bu maddenin gerektirdiği güvenlik denetimi, Antlaşmasının IV Maddesine uygun biçimde ve iç bu madde Hükümleri ve önsözde belirtilen güvenlik denetimi ilkesi uyarınca, nükleer maddenin barışçıl amaçlarla işlenmesi, kullanılması veya üretimine ait nükleer madde ve cihazın uluslar arası alışverişi dahil, tarafların iktisadi ve teknolojik gelişmesini veya barışçıl nükleer çalışmalar alanında uluslararası işbirliğini engellemeyecek şekilde uygulanacaktır.

4. Antlaşmaya Taraf nükleer silah sahibi olmayan Devletler, tek başlarına veya diğer Devletlerle birlikte, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun Statüsüne uygun olarak, bu maddenin gereklerini yerine getirmek üzere, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile anlaşmalar akdedeceklerdir. Söz konusu anlaşmaların görüşülmesi, bu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren ilk 180 gün içinde başlayacaktır. Onay veya katılma belgelerini 180 günlük süreden sonra vermiş olan Devletler için söz konusu anlaşmaların görüşülmeye başlanması, belgelerin sunulma tarihinden sonraya bırakılmayacaktır. Bu anlaşmalar, en geç, görüşölmelerinin başlama tarihini izleyen 18 ay içinde yürürlüğe girecektir.

MADDE IV

1. Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, ayrıcalık gözetmeksizin ve I ve II. Maddelere uygun olarak, Antlaşmaya Taraf olan bütün devletlerin, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla araştırılmasının, üretiminin ve kullanılmasının geliştirilebilmesi için ile ilgili vazgeçilmez haklarını olumsuz biçimde etkiler şekilde yorumlanmayacaktır.

2. Bu Antlaşmaya Taraf bütün Devletler, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını sağlayacak cihaz madde, bilimsel ve teknolojik bilgilerin mümkün olan en geniş ölçüde alışverişini kolaylaştırmayı üstlenirler ve bu alışverişe katılma hakkına sahiptirler. Bunu gerçekleştirebilecek Antlaşmaya Taraf Devletler, dünyanın kalkınmakta olan bölgelerinin ihtiyaçlarını gereğince göz önünde tutarak, özellikle iş bu Antlaşmaya Taraf nükleer silahlara sahip olmayan Devletlerin topraklarında, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla uygulanmasının daha da geliştirilmesine, tek başlarına veya diğer Devletlerle veya uluslararası örgütlerle birlikte, katkıda bulunmak üzere işbirliğini de yapacaklardır.

MADDE V

İş bu Antlaşmaya Taraf her devlet, Antlaşma gereğince, uygun uluslararası gözlemlene ve uygun uluslararası yöntemlerle, barışçıl nükleer patlamaların Yararlarını, bu Antlaşmaya Taraf nükleer silahlara sahip olmayan Devletlere ayrıcalık göstermeksizin açık bulundurmaya açık bulundurmaya ve bu gibi Devletlerden, kullanılan patlayıcı araçlar karşılığı alınacak bedeli mümkün olan düşük düzeyde tutmayı ve artırma ve geliştirme giderlerini hesaba katmamak için gerekli önlemleri almayı üstlenir.

Antlaşmaya Taraf nükleer silah sahibi olmayan devletler bu gibi yararları, özel bir uluslararası anlaşma veya anlaşmalar uyarınca ve nükleer silahlara sahip olmayan Devletlerin yeteri şekilde temsil edildikleri uygun bir uluslararası örgüt aracılığı ile sağlayabileceklerdir. Bu konudaki görüşmeler, Antlaşma yürürlüğe girdikten sonra, mümkün olan en kısa zamanda başlayacaktır. Antlaşmaya taraf nükleer silahlara sahip

olmayan devletler, isterlerse ikili anlaşmalara dayanarak da bu faydalardan yararlanabilirler.

MADDE VI

Antlaşmaya Taraf devletlerin her biri, nükleer silah yarışının yakın tarihte durdurulması ve nükleer silahsızlanmaya ilişkin etkili önlemler ile sıkı ve etkili uluslararası denetim altında genel ve tam silahsızlanmaya ilişkin bir anlaşma akdi için görüşmeleri iyi niyetle yürütmeyi üstlenir.

MADDE VII

Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, herhangi bir devletler grubunun kendi topraklarının nükleer silahlardan tamamı ile arındırılmasını sağlamak amacıyla bölgesel antlaşmalar yapma hakkını etkilemez.

MADDE VIII

1. Antlaşmaya Taraf herhangi bir Devlet Antlaşmada değişiklikler yapılmasını önerebilir. Önerilen herhangi bir değişiklik metni saklayıcı Hükümetlere sunulacak, bu Hükümetler de anılan Antlaşmanın bütün taraflarına yazıyla bildireceklerdir. Bunun üzerine, Antlaşmaya Taraf Devletlerden üçte biri veya daha fazlası istediği takdirde, saklayıcı Hükümetler böyle bir değişikliği görüşmek üzere, Antlaşmaya Taraf bütün Devletlerin çağrılacağı bir konferans toplayacaklardır.

2. Bu Antlaşmada yapılacak herhangi bir değişiklik, Antlaşmaya Taraf olan bütün Devletlerin oy çoğunluğu ile kabul edilmeli, bu çoğunlukta, Antlaşmaya Taraf nükleer silah sahibi bütün devletlerin oylarıyla, değişiklik metninin taraflara bildirildiği tarihte Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun Guvernörler meclisi üyesi olan bütün diğer Taraf devletlerin oyları da bulunmalıdır. Değişiklik, değişiklikle ilgili onay belgesini veren her

Taraf devlet için, Antlaşmaya Taraf nükleer silahlara sahip bütün Devletler ve değişiklik önerisinin bildirildiği tarihte Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun Guvernörler Meclisi üyesi olan diğer bütün Taraf devletler dahil olmak üzere, bütün Tarafların çoğunluğunun onay belgelerini vermeleri üzerine yürürlüğe girecektir. Bu tarihten sonra diğer herhangi bir Taraf Devlet bakımından değişiklik, Devletin değişiklikle ilgili onay belgesini verdiği tarihten itibaren yürürlüğe girecektir.

3. Bu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden beş yıl sonra, önsözdeki amaçların ve Antlaşma hükümlerinin uygulama durumunu saptamak amacıyla Antlaşmanın işleyişini gözden geçirmek üzere İsviçre'nin Cenevre şehrinde Antlaşmaya taraf devletlerin katılacağı bir konferans toplanacaktır. Bundan sonra, beş yıllık aralarla Antlaşmaya taraf Devletlerin çoğunluğu yine Antlaşmanın işleyişinin gözden geçirilmesi amacıyla, saklayıcı Hükümetlere bir öneride bulunarak yeni konferanslar toplanmasını sağlayabilirler.

MADDE IX

1. Bu Antlaşma, imza için bütün Devletlere açık olacaktır. İş bu Maddenin üçüncü fıkrasına göre, yürürlüğe girmesinden önce imzalamayan herhangi bir devlet Antlaşmaya herhangi bir zamanda katılabilir.

2. Bu Antlaşma, Antlaşmayı imzalamış Devletlerin onayından geçecektir. Onay ve katılma belgeleri, iş bu Antlaşmada Saklayıcı Hükümetler olarak belirlenen Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Hükümetlerine verilecektir.

3. Bu Antlaşma, Hükümetleri Saklayıcı olarak belirlenmiş Devletlerin ve Antlaşmayı imzalamış bulunan diğer 40 Devletin onaylamasından ve onay belgelerini vermelerinden sonra yürürlüğe girecektir. İş bu Antlaşma bakımından, nükleer silah sahibi Devlet, 1 Ocak 1967 tarihinden önce nükleer bir silah ya da diğer patlayıcı araç yapıp patlatmış olan Devlettir.

4. Onay ve katılma belgelerini Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra veren devletler bakımından Antlaşma, onay ve katılma belgelerinin verilme tarihinde yürürlüğe girecektir.

5. Saklayıcı Hükümetler, Antlaşmayı imzalamış ve Antlaşmaya katılmış bulunan bütün devletlere, her bir imza tarihini, her bir onay veya katılma belgesinin verilme tarihlerini, Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihini ve bir konferans toplanması için yapılan istemlerin veya diğer bildirimlerin alınış tarihlerini vakit geçirmeden bildireceklerdir.

6. İş bu Antlaşma, saklayıcı Hükümetlerce Birleşmiş Milletler yasasının 102. Maddesi uyarınca tescil edileceklerdir.

MADDE X

1. Taraflardan her biri, ulusal egemenliğini uygulayarak, Antlaşmanın konusuna giren olağan üstü olayların ülkesinin yüksek çıkarlarını tehlikeye düşürdüğüne karar verirse, Antlaşmadan çekilme hakkına sahip olacaktır. Bu durumda, çekilme kararı hakkında, üç ay önceden Antlaşmayı bütün taraflarına ve birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine bildirimde bulunacaklardır. Bu bildirim, Taraf devletin yüksek çıkarlarını tehlikeye sokmuş saydığı olağanüstü olaylar hakkında bir açıklamayı içerecektir.

2. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden yirmi beş yıl sonra, Antlaşmanın süresiz olarak yürürlükte kalıp kalmayacağını veya belirli bir ek süre veya süreler için uzatılıp, uzatılmayacağını kararlaştırmak üzere bir konferans toplanacaktır. Bu karar Antlaşmaya taraf Devletlerin çoğunluğunca alınacaktır.

MADDE XI

İngilizce, Rusça, Fransızca, İspanyolca ve Çince metinleri eşit derecede geçerli olan iş bu Antlaşma saklayıcı Hükümetlerin arşivlerinde saklanacaklardır. İş bu Antlaşmanın

usulüne uygun olarak onaylanmış nüshaları, Saklayıcı Hükümetler tarafından Antlaşmayı imzalamış ve Antlaşmaya katılmış Devletlerin Hükümetlerine iletilecektir.

Bu hususları bildirerek, aşağıda imzaları bulunan yetkili temsilciler, Antlaşmayı imzalamışlardır.

Bin dokuz yüz altmış sekiz yılının Temmuz ayının birinci günü Londra, Moskova ve Washington'da üç nüsha olarak düzenlenmiştir.

(<http://www.antinukleer.org/arsiv.php?m=6>)